Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 12

Ocak 1970 • 250 Kuruş

farubi

Osmanlı Tuna İnce Donanması
Fotoğraf: Ara Güler

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

II. Abdülmecid'in İki Mektubu 4
Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Kâtib Çelebî . . . 8
Tarihin Mânâsı 10
XVI. Yüzyılda Av ve Avcılık 17
Ağalar Saltanatı 22
Dargo Meydan Muharebeleri 26
Fâtih Sultan Mehmed'in Edebiyatla İlgisi 32
Hazîne-i Hümâyûn 35
Mohenjo-Daro ve Priene 40
Spor Kulüplerimizin Tarihi: Istanbulspor 48
Sarıkamış Harekâtı ve Sonrası 56
60 Yıl Önceki Türkiye 62
Ermeni Tehciri Meselesi 64
Almanlar Nasıl Teslim Oldu? 72
Bir Zonguldak Seyahati 78
Kahve ve Kahveler 85
Tarihe Akan Bir Ay 88
Tarih Bilmecesi 89
Ülkeler ve İnsanlar 90
Tarih Postası 95
Karikatür 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Ocak 1970 Yıl: 5 Cilt: 2
Sayı: 12 Sıra: 60

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

Son Halîfe ve Veliahd

II. Abdülmecid'in iki Mektubu

SON halîfe (1922 - 1924) ve son veliaht (1918 - 1922) II. Abdülmecid'in (1868 - 1944) iki mektubunu yayınlıyoruz. Mektuplar, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a yazılmıştır. Şevket Rado'nun şahsî koleksiyonundadır. 29 ramazan 1335 (20 temmuz 1917) tarihli mektup, İbnülemin'in okuması için Abdülmecid Efendi'ye gönderdiği hâtırâtından bahsediyor. En mühim ifade, babası Sultan Abdülaziz'in (1861 - 1876) intihar etmeyip öldürüldüğü hakkındaki kesin kanaatidir. O sırada II. Abdülmecid, 8 yaşında idi. Fakat babasının ölümü üzerinde birinci elden geniş malûmâtı olduğu muhakkaktır. Mektubun yazılış tarihinden bir yıl önce intihâr eden (veya zayıf bir rivayete göre öldürülen) ağabeyi Veliaht (1909 - 1916) Yusuf İzzeddin Efendi'nin (1857 - 1916), babaları Sultan Aziz'in intihâr ettiği fikrine karşı çıkıyor. Malûmdur ki İzzeddin Efendi, intihâr rivayetini bir prensip olarak savunan iktidardaki İttihad ve Terakki Partisi'ne hoş görünmek ve veliahdlikten olmamak için, babasının intihâr ettiği hakkında, gazetelere beyanat vermişti. İttihadçılar, Sultan Hamid'in her yaptığının aksini yapmakla devleti kurtaracakları vehmi içinde oldukları için, öldürülme tezini savunan Sultan Hamid'e karşı, katille ilgisi olmasa bile, katle göz yumduğu muhakkak olan Midhat Paşa'yı savunmak için, Sultan Aziz'in intihâr ettiğini, resmî bir devlet tezi halinde ilân etmişlerdi.

Bu mektubu yazdığı sırada, II. Abdülmecid, 2. veliahd idi ve 49 yaşında bulunuyordu. Amca oğlu V. Mehmed Reşad tahtta ve memleket I. Cihan Harbi ateşi içindeydi.

Diğer mektup, bir yıl kadar önce yazılmıştır. 28 teşrîn-i evvel (ekim) 1332 (1916) günü öğle yemeği için İbnülemin'e gönderdiği dâvetiyedir. Ziyafet, büyük şair Abdülhak Hâmid Bey'in (Tarhan) (1851-1937) şerefine verilmektedir. **Finten**'in kitap şeklinde basılması münasebetiyle, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı'ndaki sarayında verdiği yemeğin listesi de eklidir. Bu yemeğe, devrin ileri gelen ilim, fikir ve sanat adamları çağırılmıştı. II. Abdülmecid, bizzat ressam ve müzisyendi. Sanatı himaye etmeye gayret etmiştir.

Y. Ö.

Son halife
II. Abdülmecid Efendi.

Bey - Efendî,

Hâtırâtınızı kemâl-i dikkatle mütâla'a etdim. Asr-ı hâzır târîhine fâide-bahş olacak hakaaiki câmî'dir. Bundan dolayı sizi tebrîk ederim.

Pederimin son dakıyka-i hayâtına gelince, büyük bir yanlışlık var. Tabîîdir ki rivâyâta müstenid olan vukuât doğru olamaz. Zâten bütün dünyâya bu vak'a-i elîmeyi tertîb edildiği sûretde bildirilmesiyle henüz hakıykat tezahâr edememiştir.

Sevgili pederim Hâkaan-ı mağfûr Abdülaziz Hân Hazretleri müntehir değildir. Şehîddir.

Ben bu felâketin şâhid-i bî-pervâsıyım. Ömrümün son ânına kadar zahm-nâk kalbimden o acı hâtırâtı bütün hakıykatle muhâfaza edeceğim. Bi'l-mecbûriye intihârına kaatl olan bed-baht birâderim, bütün cür'et-i marzıyyesiyle ancak bir kolunu kesebilmekle hayât-ı bî-sûduna nihâyet vermiştir. Bâkıy takdîm-i ihtirâmât eylerim.

29 ramazân 1335

Şehzâde

(Abdülmecîd)

Mahmûd Kemâl Bey - Efendî'ye

Edebiyât-ı millîyemize kitâb şeklinde tab' ve neşr olunan «Finten» ile de ber cihet - i nevîn mübâhât ihdâ eden Şâir-i Âzam Abdülhak Hâmid Bey - Efendi'nin zât ve me'serini tebcîle medâr olmak üzere şehr-i hâl-i rûmînin yirmi sekizinci günü Bağlarbaşı'ndaki ikaamet-gâh-ı sayfîmizde sabâh ta'amına rağbet buyurmaları temennî olunur.

Şehzâde

(Abdülmecîd)

SABÂH TA'AMI

28 Teşrîn-i Evvel 1332

Kremalı bezelye çorbası
Peynirli Alipaşa böreceği
Mayonezli levrek balığı
Jiko
Kuşkonmaz
Galântin
Taze fasulye
Kestaneli Alman tatlısı
Acem pilâvı
Badem krem
Dondurma
Meyve

II. Abdülmecîd'in gönderdiği ziyafet davetiyesi ve yemek listesi.

Son halîfe ve veliahd II. Abdülmecid'in İbnülemin'e yazdığı ilk mektup.

Veliahd'ın şerefine ziyafet verdiği Abdülhak Hâmid.

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 5

KÂTİB ÇELEBÎ

XVII. Asırda Donanmay-ı Hümâyûn'un Akdeniz'e Açılması

Sadeleştiren : Ulmaz Öztuna

Asıl adı «Mustafa» olan Kâtib Çelebî, şubat 1609'da Istanbul'da doğmuş, 24 eylül 1657'de 48 - 49 yaşlarında aynı şehirde ölmüştür. Osmanlı devrinde yetişen bilgin ve mütefekkirlerin en büyüklerinden biridir. Tarihçi ve coğrafyacı olarak da ünü büyüktür. Eserleri, yaşadığı asırdan günümüze kadar pek çok Batı diline tercüme edilmiştir. Aşağıda, XVII. asırda Osmanlı imparatorluk donanmasının yıllık Akdeniz'e açılmasında tâkib edilen usulden bahseden yazı, müellifin Tuhfetu'l -Kibâr fi Esfâri'l - Bihâr *adlı Osmanlı denizcilik tarihinden alınmıştır. İfade çok açık olduğu için, metni sadeleştirmek için nadiren müdahale edilmiştir. Aşağıdaki bahis «Kaanûn Üzre Donanma Deryâya Nice Sefer Eder, Anın Beyânındadır» (s. 148 - 50) başlığını taşımaktadır.*

EVVELÂ Beşiktaş'tan Yedikule'ye varılıp, asker yerleşmek için, orada bir, iki gün dinlenilir. Oradan geçilip Ereğli ve Marmara Adası ve Ekinlik ve Gelibolu ve Çanakkale Boğazhisârı dışında Piyâlepaşa Bahçesi servilikleri birer yatak liman ve kırkar, altmışar mil menzildir. Oralarda yatılır, limana girilmez. O serviliklerde bir gün oturup sulanırlar. Sandalları Çanakkale'de karşı Boğazhisârı'na gönderip gemi yağlamak için otuzar tomruk su alırlar. Zira su, başka yerde bulunmaz. Çanakkale'ye varıldıkta, iki pâre yarar kalite, karavula gider ve donanmadan iki, üç mil alarga yatar. Zira Çanakkale Boğazı'nın dışında emniyet yoktur. Bundan sonra her yatakta iki pâre kalite çıkarırlar.

Sonra sabah namazından sonra kalkıp, kapdân-ı deryânın baştardası ortada, sair gemiler etrafında, kuluçka tavuk yavrularını kanadı altına alıp yürüdüğü gibi, ihtiyatla giderler. Ulak gemisi gibi süratle gitmezler.

Zikrolunan karavul kaliteleri, üç mil ileri gidip, gördükleri varsa, işaret ederler. Tersane Kethudâsı, ard karavul olup, on yarar kadırga ile baştarda donanma ardınca gider. Gece bir fener yakar. Zebûn düşen gemileri yedeğe alıp, imdâd etmek maslahatı için bunlar geride giderler. İki bey gemisi de, askerin dökûntüsü varsa devşirmek işi için donanmadan bir saat sonra kalkar.

Adalar Denizi'nde Bababurnu'ndan öte Sivrice limanı ve Midilli ve Sakız'a varılır. Oradan Rumeli kenarına geçilir. Ağrıboz'dan Mora'da Modon ve Navarin'e gelinir. Buraları, bizim donanmanın toplandığı yer ve meydan başıdır. İki yarar kalite, küffâr yakasına, İtalya kıyılarına, dil almıya gönderilir.

SİCİLYA İLE KARŞI KARŞIYA

Sicilya adasında Mesina limanı da, Navarin'le karşı karşıyadır. Araları beş yüz mildir. Mesina, küffâr donanmasının toplandığı yer ve meydan başıdır. Papa, Malta, Duka (Toskana), İspanya gemileri oraya gelip Venedik'le haberleşirler. Eğer

iki donanma, Türk ve kâfir donanmaları, biribirinden ne yerlerde olduğunu haber alırsa, limandan çıkmayıp, vaziyetlerini muhafaza ederler. Aksi halde, bir tarafa doğru çıkıp giderler. Sulh zamanında âdet budur.

Zebûn gemileri, Mora limanlarında alakoyarlar. İncir limanına ve daha yukarılara salarlar. Üç günde bir sulanırlar. Adalar arasında sabah namazını kılmadıkça kalkmayıp, öğleden sonra bir limana yetişirlerse giderler. Öte yanında olan limana gitmezler. Engin olmayınca gece deryâda yatmazlar, kanun değildir ve mahzûru vardır. Ama enginde Rodos'tan İskenderiye'ye gitmek lâzım geldikte, beş yüz mildir, deniz iyi olursa iki gecede deryâ geçilir. Olmazsa, üç, dört gecede gidilir.

Modon'dan ve Navarin'den Trablusgarb'e sefer lâzım gelirse, yedi yüz mildir, deniz sakinse üç gecede deryâ geçilir. Değilse, kürekle beş, altı günde ancak gidilir.

FIRTINADA SEYİR

Engine salınacak zamanda gemilere tenbih olunur ki, eğer fırtına zuhûr eylerse, gene her gemi fenerini yaka. Feneri olmıyan dahi birer fener asa. Tâ ki fırtınada gemiler biribirine çatmıya.

Her geminin yürüdüğünü, gece olsun, gündüz olsun, kıyâs ile hesâb eder ve daima haritayı gözetirler. Muhalif rüzgâr ile başka semte giderlerse, haritada kurşunla alâmet koyup geri yola giderler. Hesaplarında gece önleri kıyıya kırk, elli milden uzaklaşılmışsa Arab kıyılarında ise, alçak yerlerdir, yelkenleri aşağı indirip gemilere serdmendler korlar ki, gemi kendi kendine gide.

İskandil ile yoklayıp denizin dibi yirmi, otuz kulaç gelirse, o yere demir bırakırlar. Zira, daha az suda gemi dibe oturur. Kadırganın öyle yerde demir atması şarttır. Ama tekne, kalyon cinsindense tramola edip döner ve volta çalar. Kadırga ise uzundur, volta elvermez. Sabah olunca lüzumuna göre hareket ederler.

TEKNELERİN YAĞLANMASI

Bir seferde lüzumunca bir gemi, iki, üç kere yağlanır. Evvelâ Sakız'dan kalkıp Rumeli kıyılarında Ağrıboz'da, oradan Modon ve Navarin'e varıp bir kere de burada yağlarlar. Bir defa da Anadolu kıyısında Foça'da yağlanır. Önce Donanmay-ı Hümâyûn gemilerini yağlarlar. Bey gemileri, deryâda limanı muhafaza eder. Donanma gemilerinin yağlanması bittikten sonra, bey gemileri dahi vağlanır. Cümlesi birden yağlamaya girmekte mahzur vardır. Halil Paşa vak'ası ile bu mahzur, sabit olmuştur. Yağlı gemi ile yağsız geminin yürümede farkı iki kattır. Meselâ muvafık rüzgârla eski yağlı gemi bir saatte on mil yürüse, yeni yağlı gemi, yirmi mil yürür. Kadırga, yeni yağlı ise, rüzgâr da muvafıksa, on beş saatte iki yüz mil mesafe kat'eder. Diğer gemiler, buna kıyâs olunur.

Kapdân-ı deryâ Barbaros kumandasındaki donanmay-ı hümâyûn bir deniz savaşında.

Tarihin Mânâsı

Yazan: Nâmık Kemal

Padişah başta olmak üzere, zamanın bütün ileri gelenlerinin ve münevverlerinin büyük takdirlerini toplayan Nâmık Kemal'in, Osmanlı Tarihi adlı tanınmış bir eseri vardır. Bu yazı, onun bu büyük eserinin mukaddimesinden sadeleştirilerek alınmıştır.

İhsan Ilgar

TARİH Kİ, geçmişten geleceğe haber götürücüdür, görünüşte bir hikâye sanılır, fakat gerçekte ilimlerin en yükseği olan tarih, devlet idaresinin en büyük yardımcılarındandır.

Hakikaten, bir milletin tarihi bilinmezse, yaşamasına, ilerlemesine gerekli olan sebeplerin varlığı ve yokluğu nereden öğrenilecek?

Siyasî olaylar madde değildir ki gözle görülsün, elle tutulsun! Tabiî ve riyazî ilimler değildir ki, muhtelif vasıtalarla ölçülsün, muadeleyle çözülsün.

Usul olur ki, hiç faydasız sanılır, tedbir bulunur ki pek faydalı görünür, halbuki o faydasız sanılan usulü kaldırmak, o faydalı görünen tedbiri kabul etmek, bir devletin ilerlemesine karşı koyar, yaşamasını tehlikeye düşürür.

Medenî cemiyet denilen manevî varlık için bilgi, yaşla olmaz. Onun hakikî hayatı ilerlemektir. Bilinir ki, ilerleme yolunda zamanın uygun olduğu hedefe az çok uzak bulunmak, kokmaya başlamış ölüler arasında kalmakla beraberdir ki, o halde bulunan cemiyet için yaşama gücü mümkün olsa da, hiç bir zaman millî tehlikelerden kurtulmak mümkün olamaz.

Evet, siyaset âlemi denilen bu garibeler dünyasında Nâdir Şah gibi, Kavalalı Mehmed Ali gibi, tarihten değil, okumaktan, yazmaktan bile mahrum oldukları halde, bir milleti yok olmaktan kurtarmış, yahut bir memleketi medeniyetce yüksek bir seviyeye ulaştırmış, bir takım harikalar ortaya çıktığını bize yine, Tarih gösteriyor.

Şu kadar var ki, yaratıcı varlık, bu noksanlıklar dünyasını öyle üstünlüklerle yaratmamış! Hususıyle, insan topluluğunun tabiatı daima bir üstün kişinin demir pençesiyle çekile çekile, veya insafsız bir kılıçla dürtüle dürtüle bir noktaya itilip gitmeye dayanıklı değildir. Velev o nokta, insanlığın varacağı son nokta olsun.

Siyasette, Tarih bilmeden yapılan şeyler yalnız zararlı değil, bazı kere de gülünç olur, hükümetin ciddiyetini, haysiyetini zedeler: Asrımızda Mısır'ın askerî durumunu düzeltmeye memur olan bir İngiliz subayı, (baş parmağını kesmeyi veyahut gözünün birini çıkarmayı askerlikten kolay sayan ve bu halleriyle Meh-

med Ali'yi bir parmaksız, bir de kör alayı teşkil etmek mecburiyetinde bırakan) Mısırlılar arasında askerin intizamını koruma için terbiyesizlik edenleri askerlik gibi bir büyük şereften uzaklaştırmakla cezalandırmak düşüncesinde bulunmuştu. Memleketin tarihî durumuna bakılmadan alınmak istenilen bu tedbirle, aranılan netice arasındaki farkın ne derece gülünç olduğu anlatılmaya değmez.

İşte bu hallerden dolayı bir milletin geçmişi göz önüne alınmadan veya başka

Büyük fikir ve sanat adamı Nâmık Kemal.

bir deyimle, tarihi bilinmeden geleceği için ne yapılırsa umumiyetle hata veya ondan kötü, akılsızlık damgasından kurtulamaz, kurtulsa btle tatbik kabiliyeti olamaz.

Tarıh, yalnız hükümet adamları için değil, herkes için lâzımdır. Hele İslâmlığın değişmez kaidelerinden olan dört usulden Sünnet ve İcmâ'a kaynak olan, Peygamber'in hayatı ile, ilk zamanlarının hâdiselerini anlatan kitaplar olmasına göre böyle değerli bilgiyi muhtevi tarih ilmi, İslâm milletleri arasında ne olursa olsun öğrenilmesi lâzımdır dense doğrudur.

Tarihin herkese lüzumu, günümüzde açıkca kabul edilen bir hakikattir. Her ferdini mecburî tahsile tâbi tutan, medeniyet alanında ilerlemiş milletlerde tarih ilmine, yazı gibi, riyaziye gibi (talebelerinin binde biri devlet hizmetine giremiyeceği malûm olan) ilkokul eğitimine mecbur tutuluyor.

Hakikaten, herkes için daima söyliyeceği kelimeyi yazamamak veyahut hergün aldığı eşyanın karşılığını hesap edememek ne kadar insanlığı küçültecek bir hâdise ise, vatandaşı olduğu, gölgesinde yaşadığı cemiyetin ve belki insanlık dünyasının büyüklerinden, hâdiselerden bütün bütün habersiz olmak da o kadar ayıp sayılacak bir bilgisizliktir. Tarihin, milletlere hizmeti yalnız bu küçüklükten kurtarmak değildir. Zekânın olgunlaşmasında pek büyük yardımları görülür:

Akıl öyle bir cevherdir ki, ne kadar çalıştırılırsa o kadar parlar ve parlaklığı artar. Bu halde, geçen zaman ve değişilen yerden bütün insanlığın birkaç bin senelik büyük hâdiselerini her zaman göz önünde tutarak bu kadar eser ve tafsilâtı birbiriyle karıştırmaya, bunca gizli ve güç işleri sonuçlandırmaya hizmet eden misâller veren tarih gibi zihni geliştirmeye uygun bir bilgi hazinesi mi bulunur?

Zaten, bulunduğumuz ilerleme devrinde geçmişi öğrenmek için bilinmesi zarurî olan birçok değişik ilim vardır. İnsanın fikriyatını hatâdan muhafaza için yapılmış bir demir kaleye benzetirsek, onun bir mühim burcu da Tarih'tir. Bu burçlardan hangisi noksan olursa evham o cihetten insanı mağlup eder.

Meselâ, Kozmoğrafya'dan haberi olmayanlar, bir kuyruklu yıldız görür, dünyanın bir felâkete uğrayacağını sanır; tarih bilmeyenler Köroğlu'nun destanını işitir, kerametine inanır.

Tarih, yalnız fikrî gelişmeye değil, vicdanın temizlenmesine de en çok hizmet eden bir ilimdir. Geçmişin, ahlâkça düşüklük ve yüceliğini inceler.

Aristonun, Tarih'i «ikinci bir şiir» kabul etmesi, bu yüksek ilmin vicdanda yarattığı tesirlerdendir.

Roma'nın en büyük devlet adamlarından olan ünlü Ciceron ise, daha ileri giderek, «Tarih, insanlığın her halinden bahsettiğine göre, öğrenilmesini, terbiyenin en lüzumlusu» sayar ve o görüşle Tarih'e «Hayat Öğretmeni» adını verir.

TARİH BİLMENİN FAYDASI

Fransız edîb ve devlet adamlarından Guizot, «İnsan için milletini hakkıyle sevmek bile, tarihini bilmekle olur,» der. Hakikatte otuz seneden beri hiç fasılasız olarak mütenevvi düşmanlarla uğraştıkları halde, fedakârlıktan geri durmanın şanlarından olmadığını göstermiş olan Türkler, millet sevgisinde ne yüksek bir mertebede bulunduklarını fiilen ispat ettiler.

Tarihimizin hakikatlerini öğrenmenin gönüllerinde olan millet sevgisini bir kat daha yükselteceğinden şüphe var mıdır?

Bu faydaların hiç biri mevcut olmasa, tarihin yine ayrıca bir faydası kalır ki, zannımızca her faydaya üstün gelebilir! O fayda da, insanın bir şey bilmesine ettiği hizmettir.

Fransız edîblerinden, mizahta üstün başarıları olan Rabelais, «Bir yemek bulmak, bir yıldız bulmaktan insanlık için daha faydalıdır!» demiş. Hakikatte çıkarı yalnız maddede aranılacak ise, bu söz doğru olabilir. Fakat, insanın bir de mânevî dünyası olduğu düşünülürse, yeni bir yıldız bulmaktan fikrin hasıl ettiği lezzet, ilim çevrelerinde çeşitli maddî zevklere üstün görüneceği de kabul edilir.

Tarihin taşıdığı bilgi ne kadar geniş, ne kadar uğraşmaya değer şeylerdir. İnsan, kendi gücüyle büyücek bir taşı yerinden kaldıramazken, mânevî gücüyle yeryüzünü eli altında bir oyuncak gibi yapmış, isterse denizini karaya, ovasını dağa, karasını denize, dağını ovaya çevirebiliyor. Toprak altında nehirler, gökyüzünde bahçeler buluyor, denizde yüzüyor, havada uçuyor, tabiatın her kuvvetine galip geliyor, dehşetli yıldırımına, azametli güneşine varıncaya kadar hizmetinde kullanıyor!

İşte insanlığın kavrayış ve buluş hassasıyle kendisini geri kalmaktan kurtararak bu kadar yüksek ilim ve ilerlemeyi yaratıncaya kadar geçirdiği değişiklikleri göz önüne koyan yine tarihtir. Dünyada bundan daha lezzetli, daha meraklı bir ilim mi olur?

Asur tarihleri bir tarafa bırakılırsa, en

Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr'da yazdığı [illegible] sırada

önce yazılan tarihler, Eski Yunanlılar'ınkilerdir. Fakat ünlü tarihçilerden biri gerek Yunanlılar'ın, gerek onları takip eden Romalılar'ın tarihle ilgili ne kadar kıymetli eserleri varsa, birer birer inceledikten sonra, cümlesinin açıkca bir millet veya insan yahut hâdiseyi yükselten veya küçülten —herkese bir hakikat öğretmek için değil— bir fikre yöneltmek için yazılmış şeyler olduğunu anlatır. Bu kabil eserlerin ciddî bir tarih değil, bir dereceye kadar tarihten malûmat veren bir hikâye sayılması tabiîdir.

Bu cihetle asıl tarih ilmini icad şerefi Arap büyüklerine kalıyor. Arap tarihçilerinin İslâm'dan önce görülen milletlerin yaşayışına ait, dillerde dolaşan mitolojik hâdiseleri muhakeme külfetine düşmeksizin kaydetmekte gösterdikleri müsamaha ne kadar teessüfe şayân ise, İslâmî hâdiselerin zaptında her türlü garazdan uzaklaşarak icra eyledikleri kıymetli tetkikat da o kadar takdire şâyândır.

Bir memlekete veya bir devlete mahsus tarih yazanlardan başka, İslâm'ın umumî ahvalinden bahseden tarihçiler içinde, Taberî gibi, İbnü'l - Esîr gibi, Ebu'l - Fidâ gibi pek çok bilginler sayılabilir. Bu olgun sınıf arasında ise en çok kendisini gösteren büyük tarihçi İbni Haldûn'dur.

İbni Haldûn'un İslâm devletlerinden her birini ayrı ayrı ilim süzgeçinden geçirerek mühim vak'aları, sebepleriyle derinliğine, genişliğine birkaç sayfaya sığdırmakta gösterdiği ustalık şaşırtıcıdır. Vakıa, İbni Haldûn'da bahis mevzuu olan yüzyılların bazı vak'aları noksandır; fakat bu noksanlık onun araştırmalarındaki kusurlardan değil, elindeki vesikaların ve baş vurduğu kitapların tam olmamasından ileri gelmektedir. Ufak tefek bazı yanlışlar da vardır; lâkin en büyük âlim de olsa hiç kimse insanlık kusurlarından bütün bütün kurtulamıyor.

İbni Haldun, büyük bir tarih âlimi olduğu gibi, bu fenne usul koymak, vak'aların doğrusunu, uydurma olanlardan ayırmaya bir ölçü bulmak istemiş, taşıdığı bilginin çokluk ve değişik oluşuna göre, ayrı bir kitaplık dolusu bilgiyi taşıyan bir mukaddime koymuş, böylece tarih ilminin kurucusu olmuştur. Mukaddime'de devletlerin «ömr-i tabiîsi» olmak gibi bir takım yanlış düşünceler de görülür. Fakat bu hatâlar, kitabın meziyetine halel getirmez. Tabiatın yaratıcı elinden bile hiç bir şey mükemmel olarak çıkmıyor.

Eseri ne kadar eksik olsa, İbni Haldûn'a yine bir ilme esas koymuş olmak şerefi yetişir ki, bütün insanlık için de böyle bir saadet birkaç yüz kişiye ya nasip olmuş ya da olmamıştır.

Avrupa'da iki, üç asırdan beri her fen gibi tarih fenni de, deryalar kadar ilerlemiş, her lisanda yalnız kendi milletinin değil, bütün cihanın vak'alarına dair mükemmel, mufassal birçok tarihler bulunur. Hattâ tarih ilmine dair yazılan eserler bir yere toplansa, bir küçük kütüphane teşkil edebilir.

TARİH İLMİ GELİŞTİRİLMELİDİR

Bizim lisanda ise, devletimizin umum vak'alarını toplayan bir tarih mevcut değildir. Parça parça bazı zamanların vak'alarını yazan tarihlerin hiç biri, okuyanları doyurmaz. Çünkü, diğer noksanları bir tarafa, hiç birinde muharebe veya münasebet halinde bulunduğumuz kavimlere dair lüzumu kadar bilgi yoktur. Meselâ, bizim tarihler okunurken, Timur'un, Ankara hâdisesinden sonra, Anadolu, on bir sene kadar duraklama ve karışıklık içinde kalmışken, ondan biraz evvel Türkler'i Avrupa'dan çıkarmak azmiyle Yıldırım Bâyezid üzerine yüz otuz bin kişilik bir mükemmel ordu sevkeden Avrupalılar'ın böyle bir fırsattan istifadeye çalışmadığı hayretle görülür. Bu müsamahanın hikmeti de bir türlü anlaşılamaz. Fakat tarihçilerce Avrupa'nın vak'aları araştırılsaydı, pek kolay öğrenilirdi ki, bu devrede asıl üzerimize hareket eden Macar hükümeti ve onun kuvvetli yardımcısı da Fransa asilzâdeleriydi. Macaristan'ın güvendiği kuvvet ise, hükümdarı olan Sigismund idi. O da, Niğbolu mağlûbiyetinde çekilme yolunun kovalayanlar tarafından çevrilmesi üzerine Macaristan'a geçemiyerek Rodos şövalyelerinin başkanıyle beraber Tuna'dan Karadeniz'e ve Istanbul yoluyle Rodos'a gelmiş ve oradan da Macaristan'a döndüğü zaman, krallığının, düşmanları tarafından elinden alındığı gibi kendisi de hapsolunmuştu.

İşte Sigismund, bizim karışıklık devremizde hayatını mevkuf olarak geçirdiği gibi, sonradan hapisten kurtulmuş ve tekrar krallığı almışsa da, o zaman da, bütün gücünü Almanya imparatorluğunu ele geçirmeye ayırmıştı. Fransa'da ise kral olan VI. Charles'ın deliliği günden güne artmakta olduğu gibi, iç ve dış savaşların da ardı arası kesilmedi.

O cihetlerle Macaristan hükümetinin ne bizimle uğraşmaya vakti vardı, ne de uğraşacak olsa, Fransız asîllerinden yardım görebilmesine imkân kalmıştı.

İşte kudretimin dışında, vücutca rahatsızlığım, devletleriyle beraber Osmanlı Tarihi adı altında şu kitabın toplanıp yazılmasına beni teşvik eden sebep, tarih yönünden lisanımızda mevcut olan noksanın giderilmesine elden geldiği kadar hizmet edebilmek arzusudur.

Tarihe başlamadan evvel bir giriş tertibine mecbur oldum ki, birinci bölümü Roma Tarihi'nden, İslâm'ın doğuşuna kadar bir hülâsadır. İhtimal ki bu hülâsa, okuyanlardan bazılarına bir bıkkınlık verir; fakat daha fazla kısaltmağa gücüm yetmedi. Evvelâ Roma bilinmedikçe da-

Nâmık Kemal'in el yazısı.

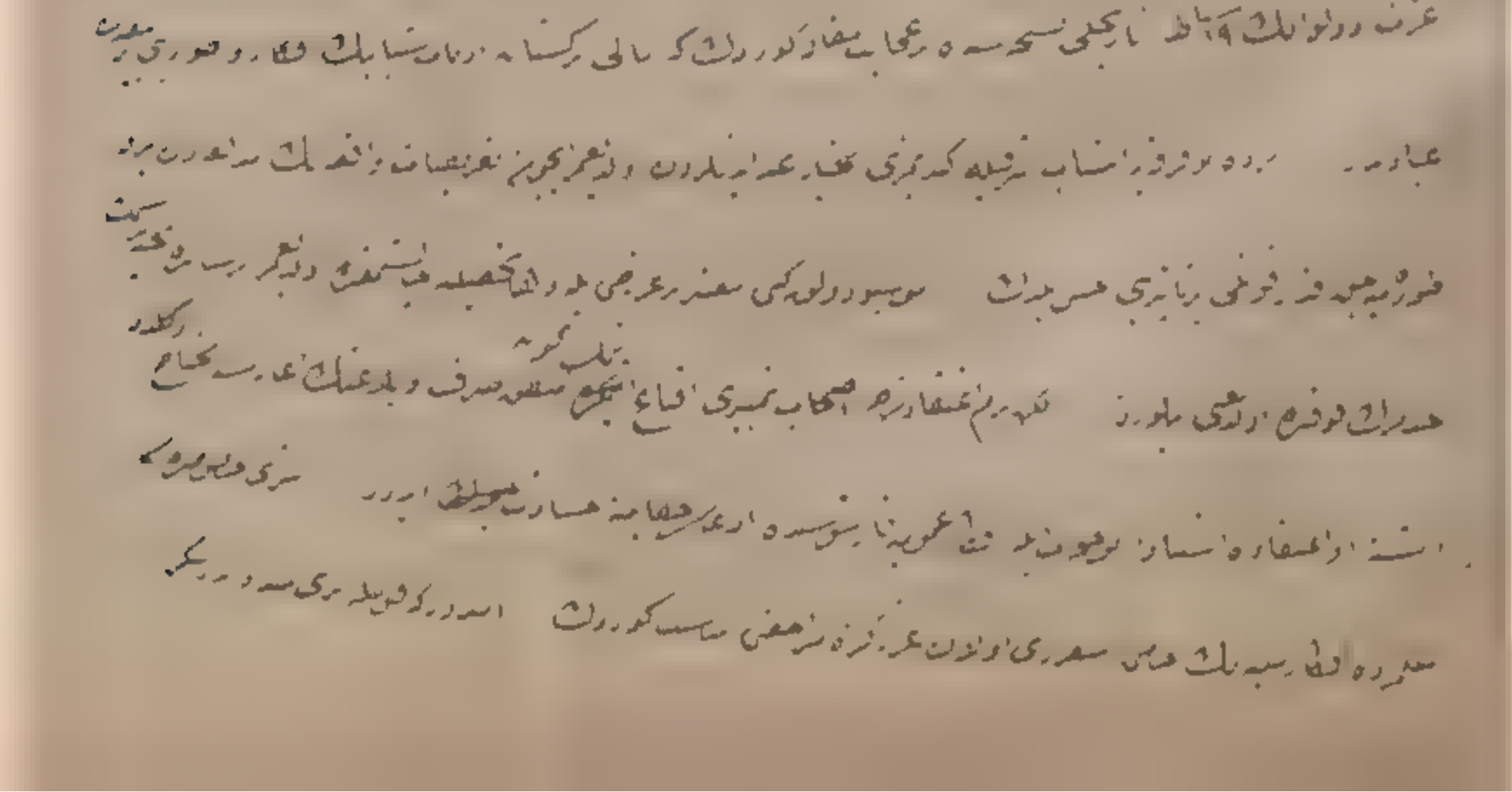

Büyük vatan şâiri Nâmık Kemal.

gılmasına kadar İslâm devletleriyle münasebet ve rekabet halinde bulunan Şark imparatorluğunun, Endülüs'te mahvolan hükümetin, Garp'te İslâm'ın istilâ yolunu kesen kuvvetin halinden doğru bir fikir verebilmek kabil değildi. İkinci olarak Arap'tan evvel ortaya çıkan milletlerin en büyüğü olan Roma devletini Arap devletleriyle karşılaştırmak için, okuyanlara bir mikyas vermek istedim; lisanımızda ise bu maksatlara hizmet edebilecek yolda bir Roma Tarihi yoktur ki ona baş vurmak tavsiyesiyle iktifa edilsin.

İslâmlığın ilk zamanındaki savaşçılar alayının birinci saldırısına uğrayan Sâsânîler'in Muhammedîler'le karşılaşması birkaç yıl mukavemet edebilmekten ibaretti. Bazı muhalif yazarların dediği gibi bu devletin İslâm elinde yok olduğu zaman tarihten silinmiş ufak bir topluluk olmadığını göstermek için, ikinci kısım olarak kısa bir tarihini ekledim.

İran'ın öte tarafında fetholunan yerler Türk ve Tibet hanlarından alınmıştı; o zamanki hânların zaten tarihleri yazılmış değildir ki nakledeyim. Vakıa bunlar lafta bir bağlılıkla Çin hükümdarlığına tâbi idiler; fakat kendileri her hareketlerinde müstakil oldukları cihetle, Çin'in Türk ve Tibet münasebetiyle olsun, İslâm hükümetleriyle muamelesi pek az olduğundan, o devirde bulunan Çin hanedanının tarihini nakletmekte bir fayda görmedim.

Girişte İslâm devletlerine dair olan fasıllar belki fazla uzun oldu, o da zaruriydi; çünki lisanımızda Sahâyifü'l - ahbâr'ın içindekiler ise noksan olduktan başka, yazdıklarının derecesi, vak'aların ehemmiyetiyle mütenasip değildir. Meselâ «Ebu - Abdullah - el - beridi» nin fitne sokuculuğundan, eşkıya reisliğinden ibaret olan hareketleri, yedi buçuk sayfa doldurulmuş da, büyük mücahit Şihâbeddin'in durumundan yalnız iki satır yazıyle kalmıştır. Bu cihetle Sahâyifü'l - ahbâr, tarih yazanlar ve bazı devletlerin halleri için güzel bir kaynak olmakla beraber, tarih okuyanlar için bir özet tarih mütalâasından beklenen toplu bir fikri hakkıyle hasıl etmeye müsait değildir, hele Avrupa'ya dair verdiği haberler bütün bütün hatalı, noksandır. İslâm devleti hakkında yalnız bu kaynaktan alınacak bilgi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun hâdiselerine hakikî tefsirler yapmak kabil olamaz. Bu yüzden, bu fasıllara fazla gelecek bazı tafsilâtın konmasına mecburiyet hasıl oldu.

Asıl Osmanlı tarihini ise, kaynaklarım müsait oldukça geniş yazdım. İslâm olayları noksan kalmamak, mukayese faydası ortadan kalkmamak için her fasılda diğer İslâm devletlerinin vakalarına dair

birer de hülâsa yazmayı düşündüm. İslâm olmıyan diğer devletlerin vak'alarından ise bize münasebeti olanların sırası geldikçe kaydedilmesiyle iktifa ettim.

İslâmî kitaplardan ve Avrupa tarihlerinden bir haylisini okudum. Kendi araştırmalarımda, Osmanlı İmparatorluğu vakıalarının en mühimlerinden bazıları, bizim bildiğimiz meşhur rivayetlere aykırı çıktı.

Bu cihetle, asıl tarihte vak'aların hepsi için kaynak göstermeye mecbur oldum. Mukaddimede ise bu kadar külfete lüzum görmediğim için yalnız kaynak göstermeyi bütün bütün yeni veya bilinene aykırı olan söylentilere ayırdım.

Tarihin düzenlenmesinde yapılan ilim ayırımına gelince; zamanımızın en büyük tarihçilerinden biri, «eğer tarih, benzeri olaylar için bir takım kaideler çıkarmak iddiasıyle toplanmış bazı hâdiselerden ibaret kalırsa, bundan hasıl edilecek bilgi hem noksan hem faydasız olur; çünkü hiç bir vak'a aynen her türlü teferruatıyle tekerrür etmez. Fakat her vak'a az çok açıklıkla bildirici bir doğru söz olarak kabul edilirse o zaman tarihin ne büyük ehemmiyeti olduğu görülür,» demiş. Bu büyük söze uyarak ben de kitabımda tenkid yollu bazı görüşleri ortaya atmaya cesaret ettim. Fakat vak'aları kendime uydurmaya değil, aksine, düşüncelerimi vakalardan çıkarmaya çalıştım.

Tarihçilik vazifesinin kaidelerine uyarak kitabı mümkün olduğu kadar sade yazmaya çalıştım. Eğer içinde sade yazı tarzına aykırı bazı kelime ve terimler varsa, itimat edilsin ki bu, fikri başka türlü anlatmağa çare bulamadığımdandır.

Zamanımızda başka dillerden alınan kelimeler, Fransız şivesiyle yazılıyor, halbuki Fransızlar başka milletlerden aldığı kelimelerin ekserisini kendi lisanlarına aldıkları zaman değiştiriyorlar. Bir yabancı kelimeyi ise doğruca bağlı olduğu lisandan almak mümkünken, arada Fransızca'nın aracılığına müracaat edip, doğru yazılabilecek şeyi yanlış yazmakta bir mânâ göremedim. Meselâ, Osmanlı tarihinden bahseden Rum yazarlardan birinin ismi «Halko Kondili» dir. Fransızlar bu ismi «Kalkondil» gibi yazmaktadırlar. Lisan kendilerinindir, istedikleri gibi yazabilirler, fakat bizim öyle bir değişikliği kabul etmemize hiç bir lüzum, hiç bir munasebet görülmez. Bu fikre uyarak kendi kitabımda yazılan ecnebi isimlerden, meselâ Kayser ve Herakl gibi bütün bütün İslâm dillerine maledilmiş olanlardan başkasını kendi lisanlarında ne şekilde söylenirse o şekilde yazmaya gayret ettim.

Nâmık Kemal'in kabri.

XVI. yüzyılda doğancılar.

XVI. yüzyılda

Av ve Avcılık

Yazan: Metin And

AV ve avcılık XVI. yüzyıl Turk yaşayışında önemli bir yer tutar. Av yalnız bir oyalanma, bir spor değil, ayrıca bir çeşit savaşa hazırlık, bir cenk oyunu yerine de geçiyordu.

Türkler'de bu merak çok eskilere gider. Padişahlar ava çok düşkündüler ve çok önem verirlerdi. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa avda ölmüştü. Sultan Murad ve Yıldırım Bâyezid'in de ava meraklı olduğunu biliyoruz. Tarihçi Von Hammer, Yıldırım'ın Timur'a karşı düzenlediği avı ve Niğbolu'daki gösterişli bir av partisini uzun uzun anlatır. Nitekim, o günlerde tertibedilen bir doğan avında Bâyezid'in yanında yedi bin doğancı ve 6 bin sekban bulunuyordu. Daha sonraki padişahlarda da av merakı eksilmemiş artmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed çağında Eflâk voyvodasının padişaha armağan ettiği av köpekleriyle, Samsonculuk ve Seksoncu-

XVI. yüzyılda zağarcılar.

luk kurulmuştu. Kanunî de köpeklerle yapılan avlara önem verdi. Yılda bir kere seksonları ayılara saldırtarak bunları seyrederdi. XVI. yüzyıldan sonra da padişahların av düşkünlüğünü, bu yüzden de IV. Mehmed'e «Avcı» denildiğini biliyoruz.

Istanbul civarında çeşitli yerler yalnız padişahların avlanmasına ayrılmıştı. Bunun yanısıra Müslümanlar ve Hıristiyanlar'ın avlanması için ayrı ayrı av bölgeleri vardı. Padişahlar daha çok Istranca, Üsküdar, Kâğıthane, Sarıyer dolaylarında avlanırlardı. Fakat bunların en genişi Istranca dağlarındaydı. Bu yerlerin yanısıra Çorlu'da, Bergod'ta, Karıştıran'da, Edirne yakınında Çölemköy'de, Fordukyaz'da, Değirmenlik'de avlanılıyordu. Zaman zaman bazı yerlerde yalnız padişahların avlanacağını bildiren yasaklar çıkarırlardı. Nitekim tarihçi Ahmed Refik, XVI. yüzyılda Arnavutköyü bağlarında ve Halkalı sarayı bahçesinde kimsenin avlanmaması için çıkarılan iki yasağın metnini yayınlamıştır. Bu yasaklardan birinde şöyle denmektedir:

«Hassa-i hümâyûnun bağçelerinden Halkalı sarayının bağçesi ustasına hüküm ki, hâlâ mezkûr sarayın etrafında bazı kimesneler, doğan ve tazı ile şikâr idüb, taaddi eyledükleri ilâm olundu. İmdi Silivri ve Edirnekapısı'ndan İskender Çelebî bağçesine varınca ol etraf korunub asla bir ferd şikâr etmeye emrim yoktur. Mezkûr saray etrafında minbaad hilâf-ı emr-i şerif bir ferde doğan ve tazı ile asla şikâr etdirmiyüb, etmek isteyenleri men ve def idüb memnun olmayub hilâf-ı emr-i şerif şikâr idenlerin doğanları ve tazıların ellerinden alub ve rikâb-ı muallâma getüresin ki ferman-ı hümâyûnuma mugayir iş idenler te'dib oluna.»

Çoğunlukla av kuşları avlandığı gibi, sürek avı da yapılıyordu. Avlanan kuşlar arasında turna, sülün, keklik, balıkçıl, toy, yaban kazı, turaç, ördek, karatavuk, bıldırcın, şerhap, çil vardı. An'aneye göre bir çeşit yaban ördeği olan kılkuyruk avlandığı zaman bunu sunana bin bir çil akça verilirdi. Sürek veya sürgün avında ise geyik, karaca, tablalı ceylân, tilki, kurt, ayı gibi çeşitli avlar bulunuyordu. Eti yenmeyecek kuşların salıverilmesi âdetti. Bu arada ötücü kuşları yakalayan kuşbazlar bir başka yazımızda ele alınacaktır.

Avcılık, ok, kargı, tüfekle olduğu gibi ayrıca av kuşları ve köpekleri ve tuzaklarla yapılırdı. Av kuşları doğan, şahin, çakır, balaban, karçığa, tuygun, karakuş, atmaca, karagöz, sungur, zağnos, tuştulun'du. Köpeklere gelince, bunlar da, tazı, sekson adı verilen çok iri çoban köpekleri, ayrıca turna tutan köpeklerdi. Padişahla birlikte ava çıkan görevlilere şikâr ağaları deniliyordu. Bunlar arasında çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacacıbaşı bu-

Yukarıda,
şikâr ağaları,
sağda, ellerinde
gümüşlü hezaren
değnekler olan
zağarcılar.

lunurdu. Bunlar, sarayın dış hizmetinde bulunan ağalardı. Ayrıca, enderûndan olan doğancıbaşı ile doğancılar vardı.

Doğancıbaşı her av getirişinde ayrı bahşiş alır, ava çakırcıbaşı ve şahincibaşı ile çıkardı. Doğancıbaşlardan mîrâhûrluğa, sancakbeyliğine, beylerbeyi ve vezirliğe kadar yükselenler olurdu. Taşrada bu kuşların bakımıyle görevli olanlar da çeşitli adlar alırlardı. Bunların başlıca görevleri sarayın ihtiyacı olan çakır, şahin, atmaca yuvalarına bakarlar, yuvacı ve yavrucu denilen bu görevliler, kuş yavruları kanatlandıktan sonra bunları götürücüler aracılığıyle Istanbul'a getirir doğancıbaşıya verirlerdi. Bunların kimi de avcılık yaparlardı. Dışarlıklı avcılar da, vaşak, tilki, çakal, kaplan, zerduva, sansar, ayı gibi avladıkları hayvanların postlarını her yıl ağalar aracılığıyle saraya ulaştırırlardı. Taşrada bulunan ve deftere kayıtlı bu av görevlilerinin, kayacı, şahin tuzakçısı, görücü gibi çeşitleri vardı.

Saray içinde doğancı koğuşuna hâne-i bâzyân denilirdi, başları doğancıbaşıydı. Bunlar, kaftanlı enderûnlulardı. Doğancılar yeşil kavuk giyer, üzerinde üç etek, lâcivert şalvar, kırmızı yemeni giyerlerdi. Doğancıbaşı ise günlük giyiminde sivri külâh, cüppe, mintan, dökme şalvar, sarı yemeni, tören günlerinde ise başta üskûf, donluk şal, sarı erkân kürkü giyerlerdi. Bunun gibi zağarcıbaşı, çakırcıbaşı, çakırcı, çakır salan, şahincibaşı, şahinci, atmacacıbaşı, atmacacı gibi şikâr ağaları ve şikârîlerin ve gürenççi, götürücü, bazhane mülâzımı, yuvacı, yavrucu, şahin kayacısı gibi çeşitli av görevlilerinin birbirlerinden ayrılan giyim kuşamları vardı.

Köpeklerle ava katılan görevlilere gelince bunlar, yeniçeri ortalarındandı. Bunlardan zağarcılar 64'üncü, turnacılar 68'nci, seksoncular 71'inci ortadandı. Tazılara bakan zağarcıların başı olan zağarcıbaşına «ser zağarî» denilirdi. Bunlar hem atlı, hem yaya olurdu. Zağarcıbaşı kethudâdan sonra ocağın en yüksek rütbeli ağasıydı. Avda bir ellerinde tazı, ötekilerinde ucu gümüşlü hezaren değnek bulunurdu. Atlı zağarcılar sayıca daha azdı. Çeşitli kaynaklar, atlıların 34, 35 kadar, yayaların ise üç yüzden biraz fazla olduğunu bildiriyor. Bin kadar zağardan, her zağarcıya üç zağarın bakımı düşerdi.

Kanunî Süleyman çağında Zağarcıbaşının gündeliği on altı akça iken, daha sonra bu, 23 akçaya yükselmişti. Bunlar ayrıca köpekler için tayın, yılda bir de halta veya hulta denilen çelik tasma ve zin-

XVI. yüzyılda doğancı ve zağarcılar.

XVI. yuzyılda üç doğancı.

cirler için tahsisat alırlardı. Atlı zağarcılar daha çok gündelik para, et ve fodla alırlardı. Daha sonraki çağlarda av hizmetleri şikâr ağalarıyle saray doğancılarına geçti. Zağarcıbaşıdan sonra gelen görevliye reis-l zağarcıyân deniliyordu.

Çoban köpeği azmanı olan samson veya seksonlara gelince, bu köpekler, ayılarla boğuşma ve savaş için yetiştirilmiş köpeklerdi. Nasıl doğanlara bakılan yer Üsküdar'daki Doğancılar meydanı ise, bunların bakım yerleri de Tophane'ydi. Padişahlar, seksonların ayılara saldırışını seyrederlerdi. XVI. yüzyılda bostancılar arasında seksoncular yetiştiği için bu ortaya ihtiyaç duyulmadı. Seksoncuların başına serseksoni deniliyordu. Seksoncubaşı yükselince zağarcı olurdu. Seksoncubaşı, başına üskûf denilen başlık giyer, bunun üzerine balıkçıl tüyü koyardı. Tören ve dîvân günlerinde giyiminde samur, vaşak kaplı kadifeden giyinirdi. Seksoncubaşının gündeliği 28 akçaydı. Bunların sayısı XVII. yüzyılda beş yüzü aşmıştı.

Cemaat ortasının 68'incisinde bulunan turnacılar ise, turna tutmakta usta tazıları yetiştirirlerdi. Bunların başına, turnacıbaşı veya serturnâî denilirdi. Bunlar ayrıca turna beslerler, padişah ava çıktığında, bu turnaları da ava götürürler ve tazılara tuttururlardı. XVI. yüzyılda turnacıbaşının gündeliği 23 akça idi, yükselince seksoncubaşı olurdu. Fâtih çağında turnacı ortası yoktu, bunu hasekiler yaparken, bir avda turna için tutucu kuş bulunamamış, 68'inci ortanın tazısının turnayı yakalaması padişahın hoşuna gitmiş ve böylece turnacı sınıfı kurulmuştur. Yine Fâtih çağında, hasekilerden tazı besleyen dört haseki ava giderlermiş. Baş haseki yükselince turnacıbaşı olurdu.

Zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı önemli kişilerdi, ağa divânının üyeleri arasındaydı. Zağarcıbaşılardan birdenbire yeniçeri ağalığına yükselenler olmuştu. Atlı zağarcılar, atlı seksoncular timara ayrılır, sipahi olurlardı. Ayrıca zağarcıbaşılardan Rumeli beylerbeyiliğine yükselenler vardı. Zağar ve seksonlara işkembeyi işkembecl esnafı parasız verirdi. Ayrıca padişahla ava giden sekban bölükleri vardı. Bunlar yazın Istranca dağlarında yatıp kalkarlardı. Seksonlar ayrıca, geceleri ordu karargâhında nöbet bekleyip, yabancı ses duyunca havlayarak haber verirlerdi. Zağarlar, sürek avlarında, avları kovalayıp pusuya düşürürlerdi.

Bu kısa açıklamamız bile avcılığın XVI. yüzyılda ne kadar önem verilen bir spor olduğunu göstermektedir. Buraya alınan resimlerden başka, Hünernâme, Suleymannâme gibi çeşitli albümlerde, padişahların av sahnelerini gösteren pek çok minyatür bulunmaktadır.

AĞALAR SALTANATI

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

BAZI kimselerin ikbâl yıldızı, birdenbire sönüverince, kendisini kurtarmak için her şey ona mubah gelir: Zor, isyan, ayaklanma, devlete karşı suikast, millete ihanet, halka zulüm, her şey... Osmanlı İmparatorluğu'nun en karanlık ve ıztıraplı yıllarının yazılmasına sebep olan ağalar saltanatında da böyle olmuştu. Bektaş Ağa, Kara Mahmud Ağa, Kara Çavuş, Koca Muslihiddin Ağa ve Kethudâ Bey'den ibaret olan ağalar, ikbâllerinden devrilip odalara kapandıkları zaman, can başlarına fırlamıştı. Padişahtan:

«Ayak dîvânına gelesüz, muhalefet ider iseniz hakkunuzdan gelünür» şeklinde bir tehditnâme almışlardı, üstelik: «Cümleniz mâzûlsunuz» da deniyordu.

KURTULUŞ ÇABALARI

Herkesin kafasında bir kurtuluş çaresi dolaşırken, Samsuncu Ömer birdenbire telâşla, Kethudâ Bey'e koştu:

— Behey sultanım, ne durursuz, ne oturursuz? Çün padişahımız bizi birkaç hadımağasına değişti. Hemen birkaç yerden şehre ateş verelim. Yeniçeriye şehirlinin evlerini yağmaya ruhsat verelim. Cümlesi bizim tarafa döneler. Sonra donanmaya ve serhadlere âdemler uçurup, cümle seferde olan yoldaşları bunda getürelim. Hunkârımız yalnuz şehirli ile niye kadir olur?

Ne millet, ne devlet, ne hudutlardaki düşmanlar, bu ikbâle tapanları düşündürüyordu. Tıpkı zalim Neron gibi, şehri ateşleyip, karşısına geçecek, ikbâl yıldızlarının ışığını, bu korkunç yangının alevlerinde bulmaya çalışacaklardı. Fakat her havsala bunu kolay kolay kabul edemiyordu. Nasıl ki Yeniçeri Ağası Kara Çavuş yerinden fırlamış, Samsuncu'nun yakasına yapışmış, şöyle bağırıyordu:

— Bre eşek! Bu senin söylediğin söz, ne asıl sözdür? Bre sus! Ol makule türrühat (1) ağzına alma! Birkaç günlük ömür için, din ve devlete düşmanlar ve kâfirler gibi ihanet mi edelim? Cihan durdukça lânete siper mi olalım? Ocağımızın temeli yıkılsın, yok mu olsun? Buna sebep ve illet mi olalım? Elhamdülillâh Müslüman'ız. Kavgamız, dünya devletine aittir. Sözümüz oldu, ne güzel; olmadı emir Allah'ındır. Kazaya rıza. İptida beni, sonra da sizi öldürürler. Bir can için devlete, Allah'ın kullarına suikast lâyık mıdır?

Kara Çavuş, bütün can korkusuna, ikbâl sukutuna rağmen, mâkul düşünüyordu. Buna karşılık Bektaş Ağa tir tir titriyor, ikbâlden, mesnedden, debdebe ve haşmetten düşmesini bir türlü havsalasına sığdıramıyordu:

---

(1) Saçma sapan sözler.

— Vallah yok. Boş yere ölemeziz. Gelürlerse döğüşürüz! diyordu.

Yıllarca başkentin içinde, padişahtan çok, padişâhâne ömür geçirmişlerdi. Servetleri, Karûn'un servetine dönmüştü. Halkın kursağına, devlet idaresinin koluna hâkimdiler. Saraylar içinde yaşamışlardı. Bu debdebe ve dârâtın asla sonu gelmeyeceğini sanmışlar, halka ehemmiyet vermemişler, aksine halkın kursağına kadar ellerini sokup yediğini çıkarmışlardı. Hey koca gafiller! Böyle bir sukutun bir gün vâki olabileceğini hatırlarına bile getirmemişlerdi. İşte şimdi hepsi de, karşı karşıya, ıztırap ve korku içinde kıvranıyorlardı. Ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

TEK KURTULUŞ ÜMİDİ

Bir aralık Kethudâ Bey, —dinin ve îmanın parada olduğunu düşünerek— sarayına hamallar gönderdi, torba torba altınlar ve kuruşlar getirtti. Bunları odaların önüne meydana döktürdü. Sonra adamlarını çağırmaya gönderdi. Sokak sokak her tarafta:

— Altın ve kuruş isteyen berü, ağalar cânibine gelsün!

Diye bağırıyorlardı. Fakat ağaların zulüm ve tazyik ile perçinlenmiş hırs dolu ikbâllerinden el'aman demiş olan halkın, en fakiri bile, dönüp bakmıyordu. Halkta, istibdattan kurtulma arzusu, bu servet yığınlarını birer demir külçesine çevirmişti. Sanki bütün bu altınlar hiç bir şey değildi, onların uğrunda bu kadar yıl hırsla titreyen ağalar, şimdi onların beş para bile etmediğini görünce, ağlayacak hale gelmişlerdi.

Bu arada Kethudâ Bey altınların karşısına geçmiş, biraz ileride ellerini oğuşturarak kıvranan Bektaş Ağa'ya bağırmaya başlamıştı:

— Tuuuuh yüzüne! Allah belâ virsün! Bre tamahkâr Arnavut! Ne eyledinse eyledin. «Bize mal lâzımdır. Başımıza ne hâlet gelür, devlet yüz çevürdükte akça her derdimize derman olur, hemen mal toplayalım,» diyip bizi kendi halimize komadın, ifsad ettin. Mal toplamak için dünya fesatlarını indirip, bizi baştan çıkardın!

Bektaş Ağa, kötü kötü homurdanınca, Kethudâ Bey dayanamadı, «Koca»nın üzerine yürüdü :

— Şimdi görelim akça ne işimize yaradı? Bre koca p....., bre kâfir, dinsiz kallaş!.

Diye en ağır küfürleri savurmaya başladı.

ÇANAK YALAYICILARIN UZAKLAŞIŞI

Birbirlerine girmişlerdi. Kara Murad, Kara Çavuş, Koca Muslihiddin koştular, bu iki zavallıyı ayırdılar.

Olanlar olmuştu. Sukut muhakkaktı. Şimdi ikbâl değil, can kaygusuna düşmüşlerdi. Eskiden etraflarını saranlardan yavaş yavaş kimse kalmıyordu. Eşiklerini aşındıranlar, birer ikişer savuşuyorlardı. Vaktiyle ağaların çanağına parmak banmış olan, onların her birine müsteşarlık etmiş olan Şeyh Veli, bu kalleşlerin hepsinin üstüne çıkmıştı. İşin döndüğünü, bu zavallılarda ikbâl yıldızlarının sönmüş olduğunu hissedince, örfünü basmış, yan çizmiş, seğirtip gitmişti. Giderken de ağaları âdeta azarlamıştı:

— Baka, siz ne oldum zannedersiz? Sizin her biriniz bir firavun olup, âlemi haraba verdiniz. Bizler sükût eyleyip, kapılarınıza devam etmemizin sebebi, ırzımızı korumak içindi. Siz nasihat kabûl etmezsiz. Aranızda bulunmak hatadır! Diye bağırmıştı.

Ağalar, dişlerini kenetleyip, yumruklarını sıktılar. Bektaş Ağa içlerinde en baskını çıktı, yerinden fırlayıp şeyhin önüne dikildi:

— Bre kuzgun softa! Bre utanmaz kodoş! diye bağırdı. Kürklerimiz giyip, keselerle akçalarımızı alırken: «Siz, bu devlete lâzımsız, devlet sizin birleşmenizle ve tedbirinizle kaimdir,» der idin. Bre şimdi rûzigâr yüz çevirdiği için senin yanında dahi yaramaz mı olduk?

VE NİHAYET ÖLÜM

Ağaların saltanatı ile kendilerini düşmez, sönmez sayan ulemâ da, bir aralık, birer ikişer sıyrılıp birer yana kaçınca, ocakta ağalar tek başlarına kaldılar. Kuvvetle dayandıkları yeniçeri ise, ruhsuz, hissiz ve hareketsizdi. Onlar da halktan bir zümre idi. Onlar da ağaların zulüm ve tazyiklerinden hisselerini almışlardı. Şimdi ağaların sukutunu can ve gönülden istiyorlar, kılları bile kımıldamıyordu.

Ağalar, o ikbâl ve servet düşkünü, dünyayı görmez, o zalim ağalar böyle yapayalnız kaldılar ve nihayet günlerin sonunda zelil, hakîr bir şekilde hayatlarını verdiler.

AĞALARIN BÜYÜK MASKARASI

Ağalar saltanatı içinde bir de, küçük küçük kurtlar vardı ki bunlar, devlete ve millete, ağalardan çok fenalıklarda bulunmuşlardı. İçlerinde en azılısı «Sarı Kâtip»tir.

Sultan İbrahim'in, bir saray odasında

katli ,ile başlayan ağalar saltanatı içinde Sarı Kâtip, çeşitli kişiliğine has bir maskara, benzeri bulunmaz bir hilekârdı.

Dışarıda zâlim bir efendi, ağaların karşısında ise yaman bir uşaktı. Bütün mârifeti maskaralıkta idi. Bilhassa Kethudâ Bey'e dört elle sarılmıştı. Onu, yakası açılmamış küfürleriyle, garip hikâyeleriyle bir taraftan güldürür, bir taraftan da kendisine kâtiplik ederdi. Böylece her gün bir parça daha mevki koparark, Anadolu muhasebeciliğine kadar yükselmişti.

Sarı Kâtip dört elle ağalara sarıldığı halde, hile ve hud'a dolu olan gönlünde bir başka efendi saklardı. Kösem Vâlide-Sultan'dan gelen bütün tezkereleri okuyup, bunlara, ağaların ağzından cevaplar yazdığı için, birçok sırların sahibi olurdu. Bu sırları ise, gizlice Melek Ahmed ve Siyavuş Paşalar'a gösterirdi. Böylece ağaların sukutu halinde yeni bir mevki kapmaya hazır dururdu. Siyavuş Paşa ise onun köpekliğine karşı: «Şu Sarı, bir sadık âdeme benzer!» derdi.

İKİ TARAFLI KILIÇ

Fakat Sarı Kâtip, Siyavuş Paşa'ya gösterdiği yaltaklanmayı aynıyle ağalara da gösterirdi. Dîvândan çıkıp da ocağa geldiği zaman, ağalar pöh pöhlerle gülerek kendisini karşılarlar:

— Sarı, nereden gelürsün? diye sorarlardı.

Sarı Kâtip yılışır, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük meclisi olan Dîvân'ın, saraydan yetişme bir takım köle paşalar tarafından idare edildiğini imâ ederek:

— Esir pazarından gelürüm! derdi.

Sarı Kâtip ağaların elinde bâzan bir tehdit silâhı olarak da kullanılırdı.

Bir gün Şeyhulislâm Bahâî Efendi, iki yük akça yüzünden İngiliz elçisini kendi evinde hapsetmişti. Ağalar, bunun yersiz bir hareket olduğunu Bahâî Efendi'ye bildirdiler. Efendi, bu müdahaleye fena halde kızdı, gelen adamı kovdu.

Bunun üzerine ağalar, şeyhulislâm'a Sarı Kâtib'i gönderdiler. Sarı Kâtip, edeple, terbiye ile, yerleri öperek, şeyhul-

Bir yeniçeri ağası.

islâmın karşısına çıktı. Her kelimeyi itina ile kullanarak, nazikâne ve edibâne şöyle konuştu:

— Ağalar huzûr-ı izzete dualar edüp dilerler ki, bu kadar senedir Venedik dedükleri bir balıkçı kâfiriyle musamaha olunup, bunca mal ve can telef olup, henüz gereği gibi galebe çalınmamıştır. Anınla nakz-ı sulh olup, asker-i İslâm'a bir iş açmak cenaplarına münasip midir? dedi.

Fakat şeyhulislâm bildiğinden şaşmıyordu. O zaman Sarı Kâtip, büyük bir soğukkanlılıkla:

— Behey Efendi, kangı müfti hanesinde balyos hapsetti? Şu mel'unu itlâk eylen! dedi.

Şeyhulislâm:

— Bre asılacak! diye haykırarak yerinden fırladı, ağaların aleyhinde ağzına ne geldiyse söyledi. Hattâ Sarı Kâtib'i himamayeye kalkan Anadolu Kazaskeri Kudduslî - zâde'yi bile azarladı. Sarı Kâtib'i: «Bre çık!» diye karşısından kovdu.

Sarı Kâtip, bin yaltaklanma ile yerlere kapanarak dışarı çıkınca, şeyhulislâmın bir sözüne bin katarak ağalara koştu.

Bütün hilekârlarda, bütün yalancılarda olduğu gibi Sarı Kâtip'te de ne din, ne de îman vardı. O, yaşadığı günlerin, bütün ömrünce devam edegeleceğine inanırdı. Bu sebepten geçmişi ve geleceği düşünmek aklına bile gelmezdi.

Devlet hazinesinin malî sıkıntılar içinde kıvrandığı sıralarda sipahilere maaş vermek lâzım geldi. Bu sebepten devlete ve padişaha dua ile meşgul olan ihtiyarlarla, âlimler, dervişler, yetimler ve dullar için ayrılmış olan yüz yetmiş yük akçalık tahsisat kesildi. Bu, büyük bir feryada sebep oldu. Kösem Sultan derhal dîvâna haberler gönderdi:

— Def'aten otuz bin kadar âdemin erzakın kat'edüp mahrum ediyorsunuz. Bunların beddualarını kanginiz boynunuza alırsız?

O sırada devlet müsteşarı gibi bir vaziyette bulunan Sarı Kâtip, dîvânda, sırası değilken, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi yerine, uluorta cevap verdi:

— Be canım, bunca zamandır kal'a-i âlem ki fetholur (2), hiç molla filânın veya derviş filânın duasıyle filân kale fetholunmuştur dedikleri işitilmiş midir? Yine kaleleri alan, filân küffara kılıç çalan, kimi sarhoş İbrahim beşe, kimi zâlim filân beşedir! Bu memalik ve kaleler bu makule yiğitler eliyle fetholunmuştur. Öl makule zayıfların diliyle ne iş görülür?

Onun, bu içi alay dolu, zâlimâne hükmü, ağaların da işine geldi, sipahi tayfasına verilemeyecek olan aylık, kendi rahatlarına mal olabilirdi. Halbuki bu zavallı sürüsünün ağzından lokması alınırsa, nihayet açlıklarından ölürlerdi, o kadar...

BİR RUS KÖLESİNİN PİÇİ

Sarı Kâtib'in geçmişi de, hâli gibi hile ve fesad, nankörlük ve mel'anetle doluydu. Sarı, İbrahim Hanzâde isminde birinin «Haydut» ismini taşıyan Rus kölesinin piçi idi. Babası uzun yıllar Rusya'yı kasıp kavurmuş, esir düştükten sonra da İbrahim Hanzâde'ye satılmıştı. Sarı Kâtip de işte böyle bir babadan yetişmiş, sonradan defterdar Ekmekçi - zâde'ye sokulmuş, onun «kara kulağı ve yüksük ulağı» olmuştu. Velinimetine bile ihanetten geri durmamış, birkaç defa Ekmekçi - zâde'ye kılıç çekmiş, oradan kovulunca maskaralığı, hokkabazlığı, dalkavukluğu ile birçok ekâbire musahip olmuştu.

Sarı Kâtip, Kethudâ Bey'e çattığı zaman, en mükemmel efendiyi bulmuş oldu. Çünkü Kethudâ Bey boş kafalı, cahil bir Arnavut'tu. Sarı Kâtip'in şeytânî zekâsını görünce onu kendisine sır kâtibi ve musâhib yaptı. Onun her sözüne inanırdı, nasihatlerini dinlerdi.

Ağalar saltanatı yıkıldığı zaman Sarı Kâtip de kuşca canının kaygusuna düştü. Bir anda Istanbul'da bir dostunun evine gizlendi. Siyavuş Paşa'ya ağaların gizli tezkerelerini göstermesi, canının kurtulmasına sebep olacaktı. Fakat: «Sarı nereden gelürsün?» hikâyesi Siyavuş Paşa'ya da anlatılınca, Paşa, onu kurtarmaktan vazgeçti:

— Anı bu gece katledin! dedi.

Sarı, Tekirdağlı Abdüllâtif Çelebî isimli bir ahbabının evine saklanmıştı. Çelebî:

— Seni şol miktar şey ile (3) affettiririm, falan ile söyleştim! diyerek Sarı Kâtib'i evinde alıkoydu, sonra vezire haber verdi. Abdüllâtif'in evi basılınca, Sarı Kâtip, ömrü boyunca kurduklarına benzer bir tuzağa düşürüldüğünü anladı, dehşet içinde teslim oldu. Kendisini alıp saraya getirdiler, kapıcılar odasına hapsettiler. Siyavuş Paşa'nın emrini duyunca, kurtulmaktan ümidini kaybetti, bıçağıyle kendi boğazını kendisi kesti.

Henüz can çekişirken kapıcılar koştular, içeriye haber verdiler. «Varup kârın tamam ettiler», cesedini denize attılar.

---

(2) «Dünyanın kaleleri alınır» demektir.
(3) Yâni, bir miktar rüşvetle.

Kafkas - Rus Mücadelesi ve

Dargo Meydan Muharebeleri

Çeviren: Adli Eğiter

TÜRK harp tarihinin şanlı sayfaları arasına gömülmüş en kanlı savaşlarından birisi de muhakkak ki Dargo meydan muharebesidir.

Bu savaş, muazzam Çar ordularına ve Rus generallerine, Dağıstan ve Çeçenistan'ı tam otuz beş yıl dar getiren İmam Şâmil'in en büyük zaferiydi...

1809'da aktedilen Osmanlı - Rus Bükreş muahedesi, Kafkasya'yı bir pazarlık konusu yapmıştı. Bu konu 1813 yılına, yani Napolyon'un Moskova'dan ric'atına kadar sükûnetle devam etti. Ondan sonra fırsat bûlan Ruslar, emperyalist emellerini tahakkuk ettirmek için Kafkasya'ya saldırılara başladılar. 1829 yılına kadar karşılıklı muharebelerle devam eden Kafkas - Rus mücadeleleri, 1829 Osmanlı - Rus Edirne muahedesi ile iyice gergin bir safhaya girdi. Zira bu muahede ile Osmanlı hükümeti 400 yıllık Türk yurdu ve en kıymetli eyaleti Kafkasya'yı Ruslar'a terk ediyordu. Bu hal böylece bu tarihten 48 yıl sonra vukubulan ve Türk halkının 93 Harbi diye adlandırdığı 1877 - 1878 felâketini, Osmanlı hükümeti kendi eliyle hazırlamış oluyordu.

Kafkas Türkler'i için çok onur ve haysiyet kırıcı bir durum yaratan bu hal, Kafkasya'da bir millî mücadelenin başlamasına da vesile olmuştu. Kafkas halkı, Moskof sürüleri karşısında kendi kaderiyle başbaşa kaldığı zaman, yediden yetmişe silâha sarılarak, vatan ve hürriyetleri uğrunda ölünceye kadar savaşmaya and içtiler. Bir yandan dahilî kuvvetlerin takviyesiyle uğraşırlarken, Kafkasya'nın vaziyet ve niyetini izah için de bütün medenî dünyaya hitaben bir beyanname neşrettiler. Bu beyannamede:

«Bugün bizimle harp etmekte ve memleketimizi abluka altında bulundurmakta olan yüz binlerce Moskof askeri, bilâhare sizinle harbedecektir! Bugün sarp dağlarımızda bizimle çarpışmakta olan yüz binlerce Moskof, yarın sizin zengin ovalarınızı istilâ ve ahalinizi esir edecektir!»

«Bizim dağlarımız, İran ve Türkiye'nin istihkâmları, kapıları ve bu memleketlerin müdafileri mesabesindedir. Biz mahvolunca, bu memleketler müdafaasız kalacaklardır! Ocak başı, kapı kapanarak temin edilir...»

«Sultan, Moskoflar'la dost olmaktan feragat ettiği takdirde, kalbimiz ve kılıcımıza ne kadar hâkim olacağını bilseydi, topraklarımızı Rusya'ya hediye etmezdi...»

Bu ifadelerle Rusluğun bugün tahakkuk

eden tehlikelerine işaret ediliyor ve:

«Fakat biz yine müstakiliz, Ruslar'la hal-i harpteyiz ve muzafferiz!» sözleriyle teslim olmadıklarını ve azimlerini dünya efkârına anlatıyorlardı.

Kafkasya'daki devamlı mücadeleler ve bu mücadelelerde gösterilen azim ve irade halkı uyandırmış, bu uyanıklık neticesinde Dağıstan ve Çeçenistan'da büyük bir kuvvet doğmaya başlamıştı. Doğan bu kuvvet, dinî bir teşkilâttı. Nakşbendî tarikatının bir teşkilâtıydı.

Bu tarikat aynı zamanda millî irade ve millî mücadele kaynağı oluyordu. Teşkilâtın nüvesi ve esası, Hunzah mıntıkasındaki Gimri köyünde kuruldu ve teşkilâta burada siyasî, idarî ve askerî bir mahiyet verilerek, bir inkılâp ve ihtilâl mekanizması haline getirildi. Bu teşebbüsün ilk öncüleri üç kişi idi: Gazi Muhammed, Hamzat ve İmam Şâmil...

Ruslar'ın 1826'da Gimri'ye saldırmaları sırasında şehit düşen Gazi Muhammed'ten sonra liderlik Hamzat'a intikal etti. O da 18 eylül 1834 tarihinde, Rus casusları vasıtasıyle Hunzah camiinde namaz kılarken şehit edilince, Emîr Şâmil imamlığa getirildi.

İMAM ŞÂMİL DEVRİ
(1834 - 1859)

Şâmil ilk olarak Andi (Aşilte köyü) de âlimler kongresini toplayarak; Kafkasya'da bundan böyle Ruslar'a karşı tutulacak ve takip edilecek hareket tarzının tesbitini kararlaştırdı. Bu kurultayda hazır bulunmuş olan İngiliz edibi Sir Edmont Spencer, kurultay hakkında şu hükmü veriyor:

«Hiç bir millet, vatan müdafaası hususunda bu kadar kat'î karar vermiş değildir. Bu millet vaziyeti anlamıştır! Hiç bir vakit teslim olmayacaktır!»

Nihayet uzun bir hazırlık devresinden sonra Ruslar, Dağıstan'da Ahulgoh mıntıkasında Şâmil üzerine taarruza geçtiler. 21 mayıs - 29 ağustos 1839 tarihleri arasında cereyan eden bu savaş, 80 gün devam ederek, Ruslar'ın galibiyetiyle sona erdi. Bu galibiyet Ruslara 215 subay ve 5.000 ere malolmuştu. İki taraf arasındaki kuvvet farkı, ölçüye sığamayacak kadar büyüktü. Zira, bir tarafta 50 dağ topu ile takviye edilmiş 25.000 kişi, diğer tarafta topsuz ve tüfeksiz 3.800 kişi!...

Dargo meydan muharebesi, Şâmil'in cihana sığmayan büyük askerî kudret ve dehâsını, şöhretin arşına çıkaran en mü

Dargo'dan bir görünüş.

him zaferidir. Dargo, düşmanlara değil, dostlara dahi yol vermeyen Kafdağıyle efsane ormanlarının bağrında gizlenmiş büyük bir sır ve müthiş bir muammadır. Kafkas dağlarının sarp yamaçları ve uçurumlar üzerine kurulmuş olan Dargo, kırk, elli hanelik bir köy olup; çok sarp ve dar bir dağ yolu ile Veden ve Andi'ye bağlı bulunuyordu. «Dargo» diye anılan kanlı savaş, 1845 yılı yazında Çeçenistan'da cereyan etmiştir.

25 mayıs 1845'te Dargo'ya hücuma hazırlanan Rus Genelkurmay Başkanı General Kont Vorontsov, Dağıstan'da bugün Vnezapnaya denilen yerde karargâhını kurdu. Haziranın üçüncü günü 34 tabur piyade, 5 istihkâm bölüğü, 8 bin Kazak suvarisi, 2 bin milis kuvveti ve elli adet dağ topuyle kat'î harekât başladı. Aynı zamanda Çar'ın dâmadı olan Kont Vorontsov'un emrinde, 8 general, 3 prens vardı.

VORONTSOV'LA KARŞI KARŞIYA

Napoléon'u dize getiren meşhur generaller ve başkumandan Vorontsov'a orijinal bir sürpriz hazırlayan Şâmil, generalin harp planlarını altüst eden o meşhur zekâ oyunlarından birini daha sahneye koymuş ve Andi köyünü korkunç bir şekilde tahkim ettirerek, bu tahkimat arasında Ruslar'la kat'î boğuşmaya girişeceğinin şayialarını baş döndürücü bir casus faaliyetiyle her tarafa yaydırmıştı.

Çar orduları 4 haziran günü bütün hiddet ve şiddetiyle bu tahkimata saldırdı. 20.000 kişilik kuvvetin hücum edip, sayısız gülle ve barut israfı yapılarak elde edilmeye çalışılan Andi tahkimatının bomboş ve sahte bir tahkimat olduğu anlaşılınca Ruslar hayretten donakaldılar. Şâmil'in bu harp hilesi karşısında mahçubiyetinden ne yapacağını şaşıran Vorontsov, dudaklarını kanatıncaya kadar ısırmıştı. Şâmil bu türlü zekâ oyunlarıyle büyük Rus ordusunu, Çeçen ormanlarının içine doğru çekiyor, bir sinir ve propaganda harbi yapıyordu. 16 haziran günü Çeçenistan içlerine 25 Km. kadar sokulan Çar orduları, Aval denilen yerde, Şâmil'in kuvvetlerine rastlamak bahtsızlığına uğradı. Bütün cephe boyunca iki günlük hazırlıktan sonra topçu ateşiyle taarruza kalkan Kont Vorontsov, Şâmil'in şiddetli bir piyade ateşiyle karşılaşmışsa da, İmam'ın bu kuvvetleri, seri bir çekilme manevrasıyle ormanın derinliklerinde kaybolmuştu. Bunun üzerine takibi hızlandıran General Vorontsov, bir kısım kuvvetlerini orman içinde kaybolan 6.000 kişilik Çeçen müfrezesinin takibine memur ederek, kendisi de bütün ağır kuvvetleriyle İçkeri ormanları istikametinde yürüdü. İki kolorduya yakın kuvvet her türlü ihtimali düşünerek ormanda temkinle ilerliyordu. Başkumandan, Şâmil'in her türlü tuzağını nazarı itibare alarak General Lüders komutasındaki Çar Litovski alayını önce keşif kolu göreviyle vazifelendirdi. Bu alay süratle Şâmil kuvvetlerini takibe koyularak ses seda çıkmayan Kafdağı ormanlarından çıkıp da iki dağ arasındaki bir vadiye geldikleri zaman Şâmil'in büyük ve kahraman naibi Taş Hacı, iki bin intikam kılıcıyle, Vorontsov ordusunu öncülerinden ayırmış ve o talihsiz ve gafil Litovski alayını, destursuz ilerlediği vatan topraklarında irtibatsız ve imdatsız bırakarak, Litovski müfrezesini eritmişti.

Şâmil'in bu hesaba kitaba uymayan müthiş harp hilesi karşısında Ruslar, neye uğradıklarını şaşırmışlardı. General Vozontsov bütün bu felâketlerden sonra nihayet Dargo önlerine geldiğinde, gene hiç bir mukavemet görmeyip, Dargo'ya hücum emrini vermişti. Çok geçmeden yerden bitercesine türeyen Taşo Hacı'nın iki bin kılıcı, Kont Vorontsov'un fedailerini arkadan sararak mahvetmişti.

Şâmil, Dargo'da birkaç yüz kişilik bir kuvvet bırakarak süratle kuvvetlerini geri çekmiş ve 7 temmuz sabahı Dargo'ya giren Rus orduları, müstahkem bir kale yerine, dumanları tüten boş ve küçük bir köy harabesi bularak, hiddetten çatlamışlardı. Dargo zaferi!... Kont Vorontsov'un en meşhur generallerinden General Fok ile, 2.000 ölü, 3.000 yaralı ve üç batarya top kaybetmesiyle elde edilmişti...

Bütün dağınıklık ve perişanlığına rağmen Şâmil'i takipten bir türlü vazgeçmeyen Rus ordusunun ihtiyat erzakı da bitip yenisinin tedariki icabedince, General Vorontsov «Gerzel ve Grozni» şehirlerinden bu ihtiyacı gidermeyi düşündü. Orduyu tehdit eden açlık felâketini önlemek için Şâmil'in elinde tuttuğu Gerzel ve Grozni yollarını ne pahasına olursa olsun geçmeye karar verdi. Bir kolordu kadar kuvvetini ayırarak, bu mühim görevi üç generale verdi. Ama Ruslar, Şâmil'in dâhiyâne taktiği karşısında yine hezimete uğradılar.

Bu muharebelerde dağlıların eline geçen ganimetler, külliyetli miktarda çok ve zengindi. Bunların en kıymetlisi ise, Ruslar'ın kullanmaya bile vakit bulamadıkları altı dağ topu idi.

Bütün bu savaşlarda Şâmil'in büyük yardımcıları ve sihirli kılıçların en meşhurları: Hacı Murad, Kabet Muhammed,

Şeyh Şâmil'in kuvvetlerinden bir grup.

Hacı Taşo,' Ahverdil Muhammed, Muhammed Emin, Şuayıp Molla, Nur Muhammed, Akuşinli Mehmed Ali, Şahmerdan Hacı, Murtaza Ali, Ulubi Molla, Hitinov Musa, Yuhlu Zekeriya ve Hacı İdris gibi kahramanlardı.

Bazı ecnebi tarihçilerin iddialarına göre bu savaşta ölen Rus generallerinin cesetleri, harpten sonra büyük ücretler karşılığı Ruslar'a teslim edilmiştir.

Hiddetten ne yapacağını şaşıran General Vorontsov, Çeçenistan'a doğru tekrar ileri harekâta başlamıştı. Arzusu, bir an önce ovaya inmek ve elinde kalan ordusunu, bir açlık felâketinden kurtarmaktı.

RUSLAR KUŞATILIYOR

14 temmuz 1845 günü sabahın erken saatlerinde bütün cephe boyunca faaliyete geçen Şâmil'in kuvvetleri, bir nümayiş taarruzuna kalktılar. Vorontsov, sağ cenahını kurtarmak için General Lüders kolordusunu derhal hücum kollarının geçtiği Akçay nehri istikametine sürdü. General Kulugvon Kulugenav da sol genahı destekliyerek ileri atıldı. Şâmil, bütün gece hummalı bir faaliyetten sonra 4.000 atlı ve 1.000 piyadeden mürekkep kuvvetli bir müfrezeyi nehrin ilerisine geçirip, Dargo'nun karşısındaki ormanlara yerleştirmişti. Bu kuvvetlere Hacı İdris kumanda ediyordu. Ertesi sabah ismi Rus ordusunda bir dev efsanesi gibi dehşet uyandıran bu yırtıcı kartal, yalın kılıç ve dolu dizgin ileri atılarak, General Vorontsov'un sağ kanadına çullandı. Nehrin ön sahilinde sessiz pusuda bekleyen Hacı Taşo, başkumandanın hücum cephesini takviyeye koşan General Lüders'in beşinci kolordusunun tam göbeğine dalmış, kolorduyu ikiye bölmüştü. Vorontsov ve kurmay başkanı Gurko büyük bir şaşkınlıkla Şâmil'in o meşhur çevirme, kuşatma ve çenberleme manevralarının başladığını hayretle görmüşlerdi.

Bu esnada Şâmil, yedek kuvvetlerini de hücuma geçirmiş, bin atlıyı Dargo cephesini tutan Kulugenav tümeninin üzerine

Kafkasya'nın millî kahramanlarından Şeyh Şâmil'le beraber çarpışan, Duruj.

sürerek, bu kuvvetin her tarafla irtibatını kesmişti. Şâmil'in dört bin atlısı ve altı bin süvarisi bu taarruz halindeki dört Rus tümeni arasında âdeta mekik dokurcasına hareket ediyorlardı. Rus tümenleri idareyi kaybetmiş, çenberler içinden kurtulabilmek için sağa, sola çırpınıp duruyor, neye saldıracaklarını, nereye sığınacaklarını bir türlü kestiremiyorlardı. Tam bu sırada Rus borazanları tarafından bir toplanma borusu çalmaya başlamıştı. Bu ferahlık verici, tatlı musikiyi duyan ve kıtalarını kaybetmiş irtibatsız, orman içinde serseri kafileler halinde dolaşan Rus kıtaları büyük bir sevinçle, o tatlı sesin geldiği yöne sel gibi aktılar. Dağlıların elinde bulunan Polonyalı ve Rus borazanları vasıtasıyle çalınan bu musiki, eşsiz Dağıstan mücahidi Şâmil'in huzurunda bulunuyor ve başbuğun hazırladığı müthiş tuzağa av çekiyorlardı. Rus kıtaları bu noktaya gelince, derhal esir edildiler. Böylece Şâmil, başkumandan Vorontsov'un da ipliğini pazara çıkarmış, askerî şöhretini ayaklar altına almıştı.

Vorontsov, son ve nihâî kararını vermiş, Şâmil ile bir ölüm - kalım savaşına girmeyi kararlaştırmıştı. 16 temmuz 1845 günü Dargo harbinin en kanlı meydan kavgası bir lahza içinde patladı.

Harp sanatının eşsiz mimarı Şâmil, bu kanlı boğuşma ile Vorontsov'a karşı henüz ilk kozunu oynuyordu. Bu muharebe, harp akademilerinin en büyük asker unvanını verdikleri General Vorontsov'un şöhretini, kumanda kabiliyetini, sevk ve idaredeki maharet ve liyâkatini imtihana çekip, berbat eden bir savaş olmak itibariyle fevkalâde ehemmiyet arzediyordu. Dağlılar bu boğuşmada tamamen yaya cengine inmiş, yakın döğüşmeyi sağlayarak, Rusların o meşhur Apşeron ve Kabarda alaylarını darmadağınık etmiş ve emirle komutadan mahrum bırakarak ters yüz geriye püskürtmüştü. Artık Rus-lar'ın bir atımlık barutu kalmadığı için bütün topları susmuş bulunuyordu. Vorontsov'un casusları tarafından haber salabildiği Gerzel ve Grozni'den 18 temmuz günü imdada yetişen kuvvetler, Şâmil'in çenberinde, sahra tahkimatı arkasında sonunu bekleyen Vorotsov'a rahat bir nefes aldırdılar. Bu, Kurin ve Kafkas ismiyle anılan Rus tümenleri sayesinde başku-

mandan, tek kurtuluş hattı olan Gerzel - İsayurt şosesini takip ederek, dört bin yaralı ve bin kadar hastasını da alarak, yirmi bin kişilik ordusunun başında ric'ata mecbur olmuştu. Rusların bu tantanalı Çeçenistan seferi, arzuları hilâfına tecelli ederek, Şâmil'in büyük iradesi önünde dize gelmiş bulunuyordu.

1845 ağustosunun birinci günü, Rus çarının Çeçenistan ormanlarında sönen ümit güneşi Vorontsov, yaralı kafileleri ve panik sürülerinin önünde Gerzel kasabasına kendisini dar atmıştı.

General hiç bir hakikati gizlemeyip, çok açık bir ifade ile kaleme aldığı bu raporunda, Passek, Voktorof ve Fok gibi üç meşhur generalinin Çeçen kılıçları altında telef edildiklerini, General Kulugenav komutasındaki büyük iaşe müfrezesinin uğradığı müthiş yağmayı, orman muharebelerindeki sayısız güçlükleri ve bu seferin sebep olduğu yirmi bin kişilik korkunç Rus zayiatını bildirerek şöyle devam ediyordu:

«— Muazzam Rus imparatorluğunun karşısında bir tek adamın, yani Şâmil'in bir avuç insanla nasıl olup da mücadeleye devam ettiğini ve çok kereler teşebbüsü de elden bırakmadığını havsalama sığdıramamaktayım. Bu adamı tanıyan birçok Rus kumandanları gibi bu hususta ben de şu kanaate vasıl olmuş bulunuyorum ki, Şâmil'in o cidden parlak harp talihini temin eden esrarengiz kuvvet, dağların ve ormanların kendisinden esirgemediği lütufkârlıktan gelmektedir.

Gene Dargo savaşına katılmış olan Rus Generali R. A. Fadayev'in harp hâtıratında da aynen şöyle geçer: «Artık Kafkasya'ya Şâmil kumanda ediyor ve çok üstün imkânlarla teçhiz edilen ordumuz karşısında fütursuzca dayanıyor. Çar hükümetinin harp teknolojisini hiçe sayıyor. Ordularımızın Kafkasya'da işgal ettiği toprakları Şâmil, teker teker elimizden aldı ve dağlara eski hürriyetini iade etti.»

«Rus hükümeti, Kafkas harp aynasında kendini çok net teşhis etti. Ordumuzun gerçek kudretinin ne olduğu Şâmil harplerinde belli oldu!...

«Bu harplerde her Kafkaslı Türk, vatanı için ölmekte bir an bile tereddüt etmiyordu. Bu yüzden binlerce askerimiz yok pahasına can verdiler.

«Millî Müdafaa Bakanımız Kinyas (Prens) Çernişov, 1842'de Kafkas harplerini yerinde teftişe geldiğinde, Dâğıstan savaşlarını ve ordumuzun perişanlığını görür görmez, derhal mütareke yapılmasına karar verdi. Böylece Şâmil ile mütareke akdedildi. 1845'te Dağıstan'da esirlerin dışında bir tek Rus bile kalmamıştı...»

Rusları dize getiren

İmam Şamil.

Fâtih Sultan Mehmed'in Edebiyatla İlgisi

Yazan: Ord. Prof. Dr. Franz Babinger
Çeviren: M. Şevki Yazman

FÂTİH'İN, resme ve bilhassa İtalyan ressamlarına karşı takdir ve sevgisi malûm. Kendi sarayının içini hep bunlar vasıtasıyle süslemişti. Fakat Fâtih, aynı zamanda Bizanslılar'ın evvelce yapmış oldukları eserlere karşı da sevgi ve alâka göstermiştir. Meselâ, Hipodrum adıyle Atmeydanı'ndaki meşhur üç başlı yılanın bulunduğu sütunun fetihden sonra mutaassıplar tarafından tahrip edilmesi endişesi, genç padişaha derd olmuştur. Bunun haliyle muhafazasına çalışmasını, bazıları açıkça dinsizlik olarak adlandırıyordu. Justinianus'un bir sütun üstündeki heykelini ise, sırf tahrip edilmesin diye indirtti ve muhafaza altına aldırdı. Ayasofya'da Hz. Meryem'in meşhur resminin üzerini boyatmadı, yalnız bezlerle kapattırdı. Bütün bozmalar, onun ölümünden sonra yaptırılmıştır.

FÂTİH VE EDEBİYAT

Edebiyat bahsine gelince: Fâtih'in edebiyattan da çok hoşlandığı ve şiirler yazdığı, edebiyatçıları himaye ettiği, bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan, zamanının bilhassa Batı saraylarında âdet olduğu üzre, hükümdarları, saraylarını ve etrafındakileri göklere çıkaran şâirlere itibar etmediği ve sarayında bunlardan bulunmadığı da bir gerçektir.

Büyük fetihler yapmış, muvaffakiyetler kazanmış genç padişah, kendisi için şiir yazanlardan, methedenlerden pek hoşlanmazdı. Sarayda yalnız bir tarih yazarı bulundurduğu ve bilhassa şahsına ait şiir ve medhiyelerden hoşlanmadığı söylenir. Meselâ, zamanın kudretli şâirlerinden, şâir Ahmed Paşa'nın arkadaşlarından «Kâşifî» mahlâsını taşıyan şâirin yazdığı «Gazânâme-i Rûm» adlı eser, şiir bakımından da Fâtih'in hoşuna gitmiş, Kâşifî'yi, Istanbul'a çağırıp, mükâfatlandırmış, fakat, eserin geniş sahalara yayılmasını önlemiş ve istememişti. Tarih yazarları bakımından da böyle idi. Kendi saltanatı ve kahramanlık devirlerini şişirip yazanlardan pek hoşlanmaz ve yüz vermezdi. Meselâ, kendisiyle birlikte bu harplerde bulunan ve o devreleri en iyi anlatan «Dursun Bey» adındaki dîvân kâtibi, şâir ve tarihçinin «Sultan Mehmed'in Fetihnâmesi» adlı eseri, Fâtih'in ölümünden hayli zaman sonra ve II. Bâyezid zamanında yazılmış ve ancak ondan sonra büyük itibar görmüştür. Zaten Osmanlı tarihinin bu ilk kısımlarını yazanlar, umumîyetle edebiyat ve tasvirden ziyade, günlük vak'aları olduğu gibi anlatan vak'anüvislerdir. 1413'te Ahmedî'nin yazdığı «İskendernâme» müstesna olmak üzere, hepsi bu cinstendir.

Rahatlıkla denebilir ki, Fâtih Sultan Mehmed'in devri, edebiyat bakımından, yaşanan hâdiseler derecesinde parlak değildir. İşin garip tarafı, kendi devrine bu kadar az ilgi gösteren Fâtih, edebiyatta

isim yapmış meşhur şâirleri ta «Herât» şehrine kadar adamlar gönderip buldurmakta, onlara ilgi göstermekte, çok büyük hediyelerle taltif etmekteydi.

Meselâ, Şah Behmen'in veziri ve «Hâce-i Cihan» adını almış «Ebülfadl Mahmud» adlı zatı, «Dekkan» şehrine kadar adamlar yollayarak, senede bin altın hediye gönderirdi. Keza, meşhur şâir Câmî'ye de aynı derecede hediyeler göndererek, sarayına davet ettiği bilinmektedir.

Molla Câmî'nin, Horasan'dan Mekke'ye kadar Hac'ca gidip gelmesi için 5.000 duka altını gönderdiği de bilinir. Keza bu zatla birlikte Hoca Atâullah-ı Kirmânî'yi, sarayına davet ettiği malûmdur. Fakat bunların Istanbul'a gelmesine ekseriya Akkoyunlular'ın padişahı ve Fâtih'in düşmanı Uzun Hasan mâni olmuş, onları kandırmıştır.

Bu davetler ve hediyeler, Fâtih'in, Fars şiir ve edebiyatına karşı duyduğu hayranlıktan geliyordu. İran edebiyatı, çok taraflı ve genişti. Arap edebiyatı bunun yanında çok dar ve zavallı vaziyette kalıyordu. Bunu gören yerli şâirler, İranlılar'ı kıskanır, hele gözden düşenler veya iltifata uğramayanlar, «Fâtih'in lûtfuna mazhar olmak için İranlı, Kürd, yahut Yahudi ve Frenk olmak lâzımdır» lâfını, her tarafa yayarlardı.

Bunun en fena misalini şâir Lâlî'de görüyoruz. Aslen Tokatlı ve Türk olan şâir, sonradan İran'a giderek şâir Câmî ile dost olur. Daha sonra İranlı olduğunu söyleyerek Istanbul'a gelir. Padişah, Câmî ile alâkasını duyunca ona, Yedikule'de, eski Rum manastırlarından birisini tekke olarak bağışlar, Lâlî buraya yerleşir. Sonra gammazlar ortaya çıkar ve bunun Tokatlı olduğunu ve İranlılıkla alâkası bulunmadığını padişaha duyururlar. Fâtih kızar ve tekkeden atar. Yenicevardar kasabasına sürgün edilir. Burada ilk yazdığı şiiri, Hammer şöyle tercüme etmiştir:

Istanbul sarayında iltifat görmek istersen
Ya Acem yahud Kürd olacaksın
Cevherin satranç tahtasında bir kıymeti yoktur.
İnci, gece karanlığında bir hiçtir.
Şamdanın altında ışık bulunmaz
İnsanda anlayış ara .....

Acemliğe özenenler, Fâtih zamanında kendisinden evvelki ve sonraki devre nazaran hayli fazladır. İranlı olmayanlar, onlara benzer bir ad takınıyor, şiirlerinde Farsça'ya benzer şekil ve ifadeler kullanıyordu. Meselâ, o zamana mahsus «beş-

Fâtih Sultan Mehmed'in bir tablosu.

li» (Hamse şekli). Nizâmî'nin bu beşlilerden tertiplenmiş büyük bir eseri meşhurdur.

Kabul etmek lâzımdır ki, Fâtih zamanında bütün gayrete rağmen, Türk edebiyatçılarının, meşhur İran edebiyatçıları seviyesine yükseldiği söylenemez, fakat bir müddet sonra ve meselâ 1503'te Herât'ta yetişen şâir Ali Şîr Nevâî'nin Çağatayca yazdığı şiirler, İranlılar'ın derecesinden aşağı olmadığı gibi, zamanında Osmanlı ülkesinde birçok kalpleri teshir etmiştir.

Bunlara karşı en kötü tesiri, Mogol istilâsı yapmış, Acemce gerilemiş, İran edebiyatı susturulmuş, yerini edebiyatla pek alâkası olmayan bir Arapça almıştır.

Şaşılacak şey, Fâtih'in (Avnî) mahlasıyle yazdığı ve takriben 80 şiirden yapılmış «Dîvân»ını Türkçe yazmış olmasıdır.

İki itimada şâyân insanın, Latiyfî ve Kınalı - zâde'nin esaslı kaynaklara dayanarak verdikleri bilgilere göre, Fâtih, otuz Osmanlı şâirine ayda bin akça para bağlamış imiş. Bu, doğrusu, şiire ve edebiyata karşı büyük bir sevginin tezahürüdür. Çünkü Fâtih zamanında meşhur olmuş ve isim yapmış tek şâir olarak, Bursa'daki Ahmed Paşa'yı tanıyoruz ki, o da, Fâtih'in babasının sevgisine mazhar olmamıştır. Sonradan, Fâtih'in teveccühünü kazanmış, kazasker olmuş, şiirleri kadar, hicivleri de tanınmış, vezirliğe yükselmiştir. Ancak malûm kıskançlıklar, kötülemeler yüzünden saraydan uzaklaşmış, yine Bursa'ya dönmüştür. Şurası da muhakkaktır ki, Ahmed Paşa, zamanının en iyi Türk şâiri olmakla beraber, şiirleri esaslı bir tetkike tâbi tutulduğu zaman, İranlı Hâfız ve Câmî'den çok örnekler aldığı ve hele son zamanlarda Türk şâiri Mîr Ali Şîr Nevâî'den çok faydalandığı muhakkaktır.

Ahmed Paşa'nın muhitinde yetişen ve isim yapan bir de şâir Necâtî vardır ki, şiirlerinin hayli rağbet toplamasına rağmen, aslının Hıristiyan olduğu ve gençliğinde köle olarak çalıştığı anlaşılınca, gözden düşmüştür.

Fâtih'in sadrâzamlarından Mahmud Paşa'nın da iyi bir şâir olduğu ve «Adnî» mahlasıyle bazı şiirler yazdığı malûm ise de, zamanından geriye pek bir şey kalmamıştır. Yalnız yaptırdığı caminin yanındaki medreseye imkân buldukça gider ve talebeleri toplayarak, onlarla şiir üzerine görüşürdü. En büyük zevki bu idi.

Fâtih zamanında yetişmiş ve şiir yazmış iki de kadın vardır. Bunlardan birisi 1474 - 75 senesinde ölen Zeyneb Hatun'dur. Dîvânını, Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği söylenir. Ötekisi Mihrî Hatun olup, 1506 - 7 senelerinde memleketi Amasya'da ölmüştür.

Fâtih'in türbesi.

Topkapı Sarayı hazine dairesindeki
çok değerli askılardan biri.

Hazine-i Hümâyûn

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

Hazine-i Hümâyûn'un açılması sırasında yapılan merasim.

TOPKAPI sarayındaki hazine-i hümâyûnu kurmayı ilk düşünen padişah Yavuz Sultan Selim'dir. Savaşlarda ele geçirilen ganimetlerin en kıymetlileri, hükümdarlardan gelen hediyeler, gözden düşen ve vazifesinden uzaklaştırılanların müsadere edilen kıymetli mücevherat nev'inden malları hazineye konur ve bunlar padişaha mal edilirdi.

Hazine-i hümâyûnun bulunduğu bina Fâtih devrinde yaptırılmıştır. Fâtih'in bu binada oturduğu söylendiği gibi, Bizanslılar'dan kaldığı da söylenmektedir. Bu iddiayı ortaya atan, enderûn tarihini yazan Ata Bey'dir.

Hazinenin yedi ambarı vardır derlerdi. Yedi bölmesi vardır. Bunların üçü alt katta bulunmaktadır. Üst kısımda ise,

şimdi eşyaların teşhir edildiği dört salon vardır.

Tamamen yontma taştan ve kısmen de mermerden yapılmıştır. Giriş tarafında hiç bir penceresi yoktur.

YAVUZ'UN VASİYETİ

Evvelce hazine dışarıdan geçme bir kilitle kilitlenir ve Yavuz'un mühüriyle mühürlenirdi. Yavuz Sultan Selim: «Benim altınla doldurduğum hazineyi, benden sonra gelen her kim mangırla doldurursa hazine anın mühriyle mühürlensin ve illâ benim mührümle mühürlenmekte devam olunsun» diye vasiyette bulunmuştu. Oyma yazılı yuvarlak mühür şimdi, hazinede teşhir edilmektedir.

Hazine daha evvelleri harem-i hümâyûnda bulunuyordu. Bir rivayete göre, Yedikule'de de bir hazine vardı. Hazinenin idaresine ilk zamanlar haznedâr unvanıyle, Sultanahmet'te cami ve mektep yaptıran Firuz Ağa getirilmiştir. Daha sonraları bu unvan, hazine kethudâlığına çevrilmiş, buna rağmen hazine kethudâlarına, haznedâr da denmeye devam edilmiştir.

Hazineye ait bir eser yazılmıştır. Bu eserde, teşhir edilen eşyalara dair izahat bulunmaktadır. Hazine ilk defa Abdülmecid zamanında tanzim edilmiştir. Kırım Savaşı dolayısıyle müttefiklerimiz olan Fransız, İtalyan, İngilizler, çok sayıda Istanbul'u ziyaret etmişler ve bu vesile ile hazine-i hümâyûn ilk defa ziyaretçilere açılmıştır.

Hazine dairesi, padişahlar zamanında irade-i seniyye, yani padişahın arzusu alınarak ziyaret edilirdi. Ancak cumhuriyet devrinde halka açılmıştır.

Eskiden hazineye ait eşyaların envanterleri çok noksandı. Cumhuriyetle beraber bir komisyon teşkil edilmiş ve daha muntazam bir kayda tâbi tutulmuştur. Almanya'dan, Berlin'de sefir Kemaleddin Sami Paşa'nın delâletiyle Oppenheimer isminde tanınmış bir kuyumcu ile Fransa'dan diğer bir mütehassıs getirilmiştir. Alman mütehassıs dört gün kadar çalışarak, önüne getirilen kıymetli taşları tetkik etmiş ve raporunu maliye bakanlığına vermiştir. Aynı zamanda Ankara'ya da giderek orada bulunan ve tarihî değeri olmayan kıymetli taşlarla, altın ve gümüş şamdan ve saireyi de değerlendirmiştir. Bu çalışma esnasında Istanbul'da kendisiyle beraber bulundum. Enderûn efendileri kutularda veya bir beze sarılmış taşları birer birer getirdiler, o da, hepsini teker teker değerlendirdi. Mütehassısa hazinenin değerinin ne olabileceğini sorduğum zaman, bunu söylemeye mezun olmadığını, yalnız bir kısım taşların değersiz olduğunu söyledi.

1950 senesinde Demokrat Parti iktidarı sarayda mevcut eşyaları tetkik için Büyük Millet Meclisi'nden bir heyeti vazifelendirmiştir. Bu meyanda Ankara'da bulunan eşyalar da uzun araştırmalardan sonra bulunabilmiştir. Aradan otuz beş

Hazine dairesinde bir askı.

sene geçmiştir. Mutehassısların raporları hakkında hiç bir yayın yapılmamıştır.

Hazine-i hümâyûn, padişahın hazinesiydi. İstediği şekilde hareket serbestisini haizdi. Buna rağmen kendileri için pek kullanmaya yanaşmazlardı. Her culûs-ı hümâyûn vukuunda, hazine-i hümâyûn muayene edilirdi. Bu meyanda ilk olarak mukaddes emanetler gözden geçirilirdi. Hazinenin ilk ziyaret günü sarayın bütün şahsiyetleri hazine kapısının önünde hazır bulunur, kapının mühürünü bizzat kendisi kaldırırdı. Bir, iki en yakınlarıyle hazineye girerek müfredat defterini tetkik ederlerdi. Daha sonra eşyaları tetkik ederler ve sair bendegânın içeri girip gezmelerine müsaade ederlerdi. Bu münasebetle tatlı, şerbet ve kahve ikram edilirdi.

Hazine kethudâları değiştiği zaman, teslim ve tesellüm dolayısıyle ekseriya hazinede fazla görülen eşya, zülüflü baltacılarının tellâllığıyle, Çinili Köşk meydanında müzayede ile satılırdı.

Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin kardeşi, Letaif-i Enderûn adlı eserinde, hazinede bulunup da satılan kitaplar hakkında bir yazı bulunmaktadır. Rum patriği Kostandiyos'un Istanbul'a dair yazdığı eserde, satılan kitaplara dair şu şâyan-ı dikkat satırlara rastlanmaktadır:

«Fetihten sonra bazı nadir kitaplarla, eşyay-ı garîbe ve nefise, hazine-i hümâyûnda hıfz olunduğuna dair çok söz edilmiştir. Ancak papaların eski nadir kitapları elde etmek için gönderdikleri adamlar, bazı bulunmaz Yunanca kitapların saray-ı hümâyûnda bulunduğunu temin etmişler ve diğer taraftan Toskana dükaları ve Venedik balyozları bu kitapları çalabilenlere nice akçalar vaat, Fransız elçileri de nüfuzlarını kullanmışsa da, bir şey bulamamışlar.»

Her ne kadar Rum patriği, kitaplar çalınmadı diye yazıyorsa da, halen kitaplar mevcut olmadığına göre, İlyas Efendi'nin de işaret ettiği gibi satılmış ve yabancı ellere geçmiştir.

Mevacip, yani aylıkların temini için hazinede para bulunmadığı zamanlar, hazinede bulunan altın ve gümüş şamdan, mangal gibi eşya çıkarılmış ve darphaneye gönderilmiştir.

Sultan Reşad'ın iradesiyle çok ince dokunmuş kıymetli seccadeler de saray mensuplarına verilmiştir. Teşhir edilen benzerlerinden biri New York Metropolitan müzesinde bulunmaktadır.

Macar tacı da hazine-i hümâyûnda bulunuyordu. Vezir Murad Paşa'nın, impa-

rator murahhası Dr. Pezen'e yazdığı mektupta buna dair yazı bulunmaktadır: «Sultan Süleyman, Mohaç sahrasında kral Layoş'a lâzım gelen cevabı verdikten sonra, Erdel kral-ı sadık ve mutii Yanoş'u krallıkta bırakarak, hazine-i hümâyûnda saklı murassa Macar tacını ona ihsan edüp, Budin'i muhafaza etmek üzere sekbanbaşını kalede bırakmıştır.»

Hazinedeki eşyadan on binlercesi de Sultan Abdülhamid tarafından Yıldız sarayına aldırılmıştır. Bu husus İzzet Kumbaracılar'ın bir yazısında belirtilmektedir. «Abdülhamid'in, Topkapı sarayı hazinesinden almış olduğu on bin parçayı mütecaviz tarihî ve kıymetdâr eşya ve bu meyanda birçok mücevheratı noksansız, zorluklara ve itirazlara rağmen istirdat etmiş ve yağmadan kurtarmışım.»

Hazine iki defa Anadolu'ya nakledilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Konya'ya, daha sonra da Ankara'ya gönderilmiştir.

Bu esaslar nelerden ibaret bulunuyordu: Yavuz Sultan Selim'in mühürü, hazine kethudâlarında, iki kat kapısının anahtarı da hazine-i hümâyûn başkâtiplerinde bulunuyordu. Hazine-i hümâyûndan bazı eşyanın çıkarılması icap ettiğine dair padişahın iradesi çıktığı zaman kâtipler ve sair hazine mensupları ve hazine hoğuşu enderûn efendileri, kapısının iki tarafına sağlı ve sollu dizilirlerdi. Bütün hazırolanların redingot giymeleri usuldendi. Hazine kâhyası mühürü kaldırır, baş yazıcı kapıyı açardı. Hep birlikte içeri girerlerdi. Eşyanın bulunduğu çekmece, dolap, raf, hücresi önüne gidilir, hazır bulunanların gözleri önünde çıkarılacak eşya defterde bulunur ve yanına işaret edilirdi. İçeri girenler ellerini ceplerine sokamazlardı. Eşyayı taşırken son derece dikkat ederlerdi. Şayet çıkarılacak eşya çok kıymetli ise, hatt-ı hümâyûn ile yazılmış bir pusula da deftere iliştirilirdi.

Bugün millete mal edilmiş bulunan hazinenin muhafazası kolay bir şey değildir. Bugün de, eskiden olduğu gibi hareket edildiğinde şüphe yoktur. Envanterlerin çok muntazam yapılmış olması bir zarurettir. Hattâ, mevcut eşyanın envanterinin bir suretinin Millî Eğitim Bakanlığı'nda bulunması lâzımdır. Müze müdürü değiştikçe, envanterler gözden geçirilmeli ve değişiklikler varsa bunlar üzerinde de anlaşmaya varılmalıdır. Hazine, ecdat yadigârıdır. Bugüne kadar çok esaslı ve namuslu ellerde kaldığı içindir ki, zayiat az olmuştur.

Topkapı Sarayı'ndaki değerli eşyalardan bir sorguç.

Milâttan Önceki İki Şehircilik Örneği

Mohenjo - Daro ve Priene

Yazan: Edibe Dolu

BUGÜNÜN modern şehircilik anlayışında önemli yer tutan bazı hususların, Milât'tan binlerce yıl evvel düşünülmüş olduğunu arkeolojik kazılardan öğrenmekteyiz. Meselâ, geniş ana caddeleri dikine kesen yan sokaklar ve gerekli yerlerdeki kavşaklar, şehrin su ihtiyacını karşılamak için yapılan depolardan şehre yayılan su şebekeleri ve nihayet kirli suların akıtıldığı kanallar, ilk akla gelen örneklerdir.

Bu konuların geçmişte nasıl halledildiğini, Batı Pakistan'ın Sind ve Belücistan eyaletinde yayılmış olan Mohenjo-daro ile, Ege bölgesinde, Söke ovasına bakan bir yamaçta kurulmuş olan Priene şehirlerinde gördüm. Birbirinden binlerce kilometre uzaklıkta, tamamen ayrı medeniyetlerin kalıntıları olan bu iki şehirdeki benzerlikler gerçekten ilgi çekiciydi.

Pakistan'da son yıllarda birden hızlanan arkeolojik kazı yerlerinin en önemlilerinden birisi olan Mohenjo - daro, 1922 yılında, aralarında Sir Mortimer Wheeler, Sir John Marshall gibi bir grup ünlü İngiliz arkeoloğu tarafından bulunmuştur.

MOHENJO - DARO'DA ŞEHİRCİLİK

Pakistan'ı ziyaret ettiğim sıralarda çok zaman bu eski şehir kalıntılarını görüp görmediğimi soruyorlardı. Mohenjo - daro'ya o kadar önem veriyorlardı ki, kara yoluna ek olarak bir de, günlük uçak seferleri koymuşlardı. Daha evvel Karaşi'de, Millî Müze'de kazılardan çıkarılmış bazı örnekler görmüştüm. Bunlar, bölgenin sanat anlayışı ve medeniyetini açıkça gösteriyordu. Hepsini yerinde görmek üzere bir sabah Mohenjo - daro'ya uçtum. Karaşi'de gördüğüm eserler, bilhassa beyaz sabun taşından yapılmış mühürler üzerinde fil, su aygırı, yaban sığırı, mitolojinin tek boynuzlu atı kazılmıştı.

Bu yüzden, Mohenjo - daro'ya giderken Münbit ve yeşil rekli bir yer göreceğimi düşünmüştüm. Halbuki kum tepeleri ve bodur maki ağaçlarının kapladığı bugünkü Mohenjo - daro'nun, 5.000 yıl evveliyle hiç bir benzerliğe yoktu. Bölge bölge ayrılmış harabeler, kazılardan çıkan eşyanın teşhir edildiği bir müze ve ziyaretçiler için küçük bir otelden başka bir yeri yoktu Mohenjo - daro'nun.

Son yıllarda iyice hızlandırılan kazı çalışmaları sonucu, gün ışığına çıkarılan bölgeler, Pakistanlı argeologların ismiyle anılmaktaydı.

Bazı bilginlere göre Mohenjo - daro, Onasya'da, Dicle - Fırat, İran'ın kuzey - batısında Karun ve Mısır'da da Nil vadilerinden daha geniş bir alana yayılmış-

tır. Şehrin merkezindeki bir ana cadde ile onu dikine kesen yan sokaklar bugün bile bozulmamışlardı. Zenginlere ait olduğu sanılan büyük evlerin hepsinde değişik büyüklükte odalar, bekçi kuleleri, avlular, mutfaklar ve ev seviyesinden biraz daha aşağıda kalan hamamlar ile kuyular vardı.

Evlerin en ilgi çekici tarafları, mutfaklarıyle hamamları idi. Mutfak olduğu belirtilen kısımların duvarlarındaki özel deliklerden evin çöpleri dışarıda bir hendeğe dökütülmekte, ilgililerinin bu çöpleri hergün topladıkları tezi ileri sürülmektedir. Banyolardan çıkan kirli ve lâğım suları da yine duvarlarda kalıntıları görülen bir cins dirsekli borularla sokakların kenarlarında yapılmış, üzeri kapalı kanallara bağlanmıştı.

Ayrıca, şehrin bugünün aksine, bol yağmur aldığı, suların, şehrin dışında bir bentte toplandığı, bunların şehre özel borularla getirtilip, evlere dağıtıldığı sanılmaktadır. Şiddetli yağışların evlere zarar vermemesi için, damlar düz yapılıp, sular, damların kenarlarındaki borularla, şehir kanallarına veriliyormuş.

Bugün oldukça iyi muhafaza edilmiş binaların başında, şehrin ortasındaki «Büyük Hamam» geliyor. Günümüzün yüzme havuzlarını andıran bir şekli olan «Büyük Hamam»ın, dinî bir maksatla veya törenlerde kullanıldığı sanılmaktadır.

Evlerdeki banyolara olduğu gibi «Büyük Hamam»a da merdivenle giriliyordu. Kenarları geniş ve kademeli yapılmıştı. Ayrıca dar kenarların birinde, geniş giriş merdiveninin arkasında şehrin büyükleri veya ruhanî liderleri için yüksek bir kısım yapılmıştı. Üst kenarlara yakın kısımlarda delikler vardı. Fazla suların, buralardan sokak kanallarına akıtıldığı sanılmaktadır.

DİN VE IRK

Mohenjo - darolular hakkında bilgi vermekte olan müze müdüründen, bura halkının dinlerinin kesinlikle bilinemediğini öğrenmiştim. Gerçekten de şehirde, mâbede benzer bir eser yoktu. Bazı bilgin-

Mohenjo - daro'da bulunan heykellerden biri.

Fotoğraf: Şemsi Güner

Priene'den bir görünüş.

ler bu hususta, mâbedin yüksek bir tepede kurulmuş olduğunu, zamanla yıpranıp kaybolduğu tezini savunuyorlar. Başka bir grup ise, bugünkü Mohenjo - daro'da, diğer kısımlarla uyuşmayan bir yükseklige sahip olan Budist stupasının, daha sonraki yüzyıllarda, eski mâbedin üzerine yapılmış olduğu tezini ortaya atıyor. Her iki halde de, bugün dinî bir binanın yokluğu kabul edilmiş gibidir.

Mohenjo - darolular'ın, Mısırlılar'ın hiyerolifi gibi bir takım şekillerden meydana gelen yazısı, henüz okunamamıştır. Bu yüzden dinlerine ait kesin bir bilgi elde edilemiyor. Kazılar sırasında çıkarılan burnu kırık, kısa sakallı, bıyıkları kazınmış, üzerinde yonca motifleri işli, bol bir elbise giymiş bir erkek büstünün, bir rahip veya kral olduğu sanılmaktadır.

Rahip büstünün bir özelliği de, bıyıklarının bugünku jilet gibi, traşta kullanılan bir cins âletin varlığını göstermesidir. Ayrıca, elbisesi üzerindeki yonca motifine Sümerler'de de rastlanmaktadır.

Kazılar sırasında, evlerde toplu halde bazı iskeletler bulunmuştur. Bunların ka-

fataslarının incelenmesinden, halkın tek bir ırka bağlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bugüne kadar yapılan incelemeler, sadece Mohenjo - darolular'ın Ârî olmadıklarını meydana çıkarmış. Mohenjo - daro'da dört ırkın varlığı anlaşılmıştır. Bunlar Akdenizli, Avrupalı, Mongol ve Proto - austarloid ırklarıdır.

Halkın kıyafetlerinin özelliklerini elde edilen küçük heykelciklerden öğreniyoruz. Rahip büstünde olduğu gibi erkekler muhtemelen bol bir kumaşa sarınıyor, kadınlar kısa bir cins etek giyip, bol süs eşyası kullanıyorlardı. Süs eşyaları arasında çeşitli renkte, akik ve diğer kıymetli taşlardan yapılmış kolyeler, kemerler, bilek ve pazulara takılan altın bilezikler, burun iğneleri ve küpeler vardı.

Her yönden çok mükemmel ve dayanıklı yapılmış bu şehrin, sonradan nasıl yok olduğu hakkında da görüşler çeşitlidir. Bazı bilginlere göre, kuzeyden âni bir Ârî akını sonucu halk gafil avlanmış ve şehir yok edilmiştir, diğerlerine göre ise, çok bol yağmur aldığı anlaşılan bölgenin, ani bir iklim değişimi sonucu, şehri suların basması veya buna benzer bir tabiat etkisiyle yıkılmıştır. Ancak birleşilen tek nokta, şehrin, beklenmedik bir zamanda bir tehlikeyle karşılaşmasıdır.

ANADOLU'NUN İLK PLANLI ŞEHRİ

Halk arasında «Güllübahçe» diye anılan Priene, Samsunkale denilen bir tepenin yamacına kurulmuş eski bir İyon şehridir. Büyük Menderes nehrinin kuzeyinde ve Söke ovasına bakan bir yamaçtadır. İlk kurulduğu sıralarda işlek bir limana sahip bir sahil şehriymiş. Bugün bu tezi kuvvetlendiren ve limana giren gemilerin bağlandığı demir kalıntıları hâlâ mevcuttur.

Ev eşyaları arasında daha çok bakır, bronz, gümüş, kurşun gibi madenler ile pişmiş topraktan yapılmışları bulunmuştur. Anlaşıldığına göre Mohenjo - darolular demir devrini yaşamamışlardır. Yine toprak altında bulunmuş topraktan yapılmış küçük kadın büstlerinin başın yanın-

Priene anfisinin genel görünüşü.

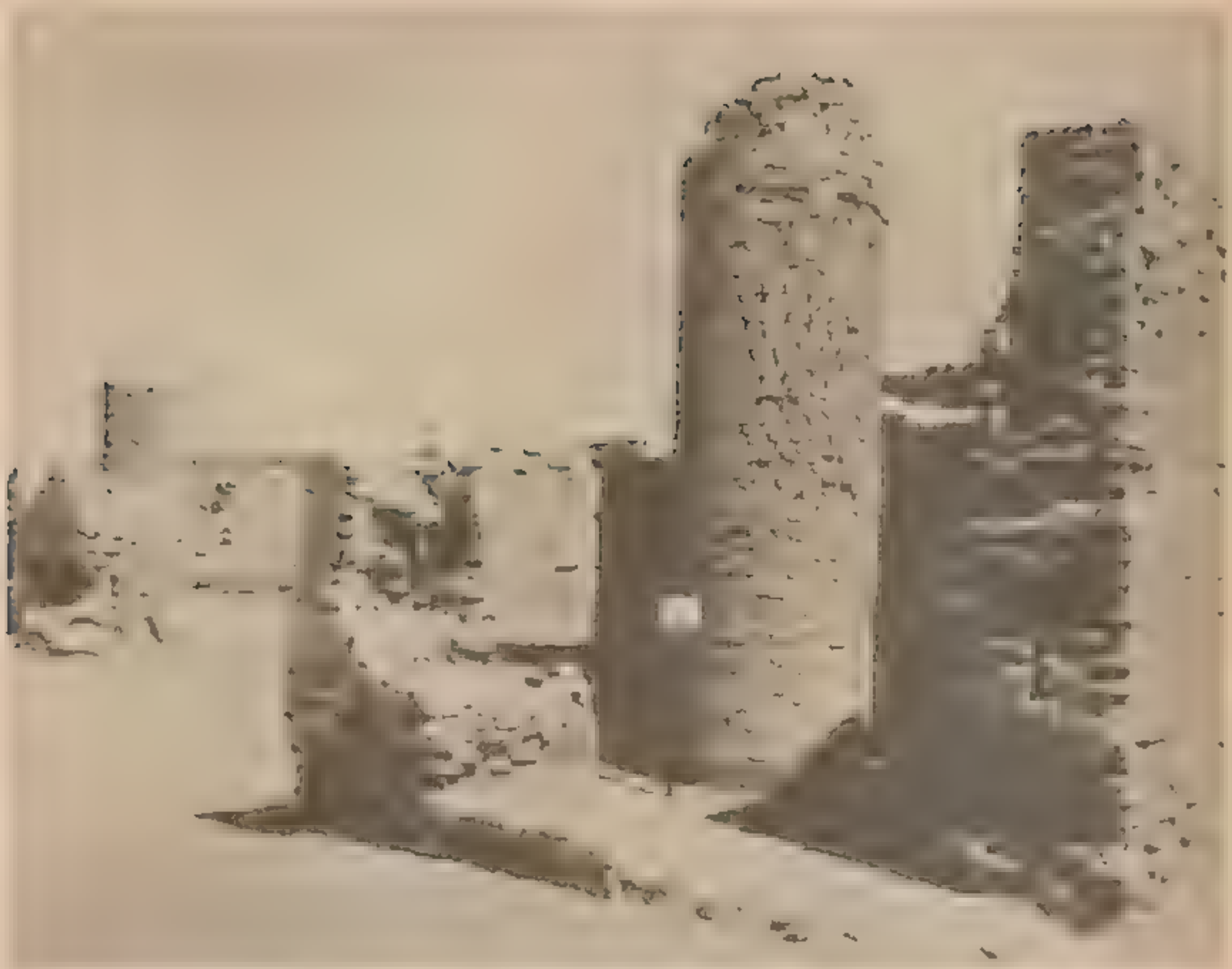

Mohenjo - daro'da bir duvar harabesi.

daki bir çukurun islî kenarları, buralara bir cins yağ konularak aydınlatmada kullanıldığı tezini kuvvetlendirmektedir.

Priene, İyon federasyonunun en küçük şehridir. Bazı bilginler, kuruluşunu, büyük İyon göçlerinden evvel bu bölgede yaşayan Karyalılar'a bağlarlar. Ünlü Romalı tarihçi - seyyah Strabon'a göre şehir, M.Ö. XI. yüzyılda Atinalı Malevs'in oğlu Aepytus şerefine yeni baştan inşa edilmiştir.

BAŞLICA KALINTILAR

Mohenjo - daro'nun aksine Priene'den pek çok medeniyetler gelip geçmiştir. Bunların bir kısmı şehre bir rahatlık getirirken, diğer bir kısmı, tamamen yakıp yıkmıştır. Fakat yine de Anadolu'nun bu ilk planlı şehrinin kalıntılarından onun, mükemmel bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Bugün Priene, Güllübahçe kasabası tepelerinde kalmış bir harabedir. Girişine kadar yükselen asfalt yoldan sonra, teras şeklinde kurulmuş olan şehre geniş bir merdivenden çıkılmaktadır. Merdivenlerin ve daha sonra yukarıdaki şehir sokaklarının kenarlarında lâğım sularıyle yağmur sularının topluca akıtıldığı kanallar göze çarpmaktadır.

Güney istikametine bakan şehrin dik dörtgen bir planı vardır. Şehir, doğu - batı istikametinde gelişen altışar metre genişliğinde 6 ana caddeye sahip. Ayrıca üçer metre genişliğinde 15 yan sokak, bu caddelere bağlanıyor. Böylece o zamanlar şehrin 80 adacığa ayrılmış olması muhtemeldir. Her adacıkta dörder ev olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Evlerin kalıntılarında, lâğım sularının şehir ana kanallarına akıtıldığı boruların izlerine rastlanmaktadır.

Aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen mermer veya benzeri taşlarla kaplı caddelerde şehrin su ihtiyacını karşılayan su şebekesinin boru kalıntıları da göze çarpmaktadır. Bunlardan da anlaşıldığına göre, yüksek bir tepe yamacında kurulmuş olmasına rağmen Priene, daha o zaman-

larda, şehirciliğe ve sakinlerinin rahatıyle, sıhhatine önem vermiş, belediyecilik yönünden kuvvetli bir şehirdi.

İlk defa 1895 - 1898 yıllarında G. Humann başkanlığında başlayan kazı çalışmaları, T. Wiegand tarafından devam ettirilmiş, son çalışmalar neticesinde de şehrin buyuk bir kısmı meydana çıkarılmıştır. Bugünkü kalıntıların planının M.Ö. IV. yüzyılda Hippodames tarafından çizilmiş olduğu sanılmaktadır. Priene'nin evleri de dışarıya kapalı, yani penceresiz olup, iç avluya sahip binalardı. Ayrıca şehre heybetini veren ve İyon mimarîsinin özelliklerini taşıyan genel binalar varki, bunların bir kısmı bugün az bir tahribatla gün ışığına çıkarılmışlardır. Nisbeten sağlam kalanların arasında şunlar vardır:

Tiyatro: Şehrin kuzey - doğu kapısına 300 metre uzaklıktadır. Üç odadan müteşekkil sahne binasının altından geçildikten sonra, orkestra bölümüne geçilir. Yeri taşla kaplı olan bu kısım, oturma yerinden alçak bir duvarla ayrılmıştır. Tiyatronun özelliği, seyirciye ait anfide 5 tane koltuğun bulunmasıdır. Şehrin ileri gelenlerinin oturduğu bu koltukların sonradan ilâve edilmiş oldukları sanılmaktadır. Anfinin iki yanında heykel kaideleri göze çarpmaktadır. Başlangıçta oyuncular ve koro mensupları sahneye orkestra seviyesinde açılmış kolonlu beş kapıdan girerlermiş. M.Ö. II. yüzyılda yapılan bir değiştirmeden sonra oyuncular eski kapıların kolonları üzerine inşa edilen yüksek bir sahne üzerinde oynamaya başlamışlar.

Belediye Meclisi: Tiyatronun karşısında, iyi muhafaza edilmiş binalardan biri de bu meclis binasıdır. Dik dörtgen şeklindedir. Salonun bir yerinde meclisin ileri gelenleri, diğer üç yanında da üyelere ait sıralar vardır. Ortada ise, hatipler için taştan bir kürsü görülmektedir.

Atena Mâbedi: Şehrin batısında, ana caddenin kuzeyinde ve yüksektedir. Geniş bir kaide üzerinde oturtulmuş, 7 metre yüksekliğindeki Atena heykelinin temelinde bazı mücevherlerin bulunduğu belirtilmektedir. Bunların tamir sırasında konulduğu sanılıyor. Heykel, M.Ö. II. yüzyılda şehre hediye edilmiştir. Mâbedin inşa masrafları, Büyük İskender tarafından ödenmiştir. Mimarı Pythias'tır. Mâbet, İyon mimarîsi özelliklerini gösterir. Küçük cepheler tek sıra halinde 6, büyük cephenin ise 11 kolonluk bir galeriyle çevrili olduğu sanılmaktadır. Atena Mâbedi'nin bir özelliği de, Priene'e eski şâşâasını kazandırmış olan Augustos'a burada bir ilâh gibi tapılmaktadır.

Mohenjo-daro'nun ortasındaki büyük havuz.

ISTANBULSPOR

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

BİR ilim ocağında kurulup gelişmiş spor yuvalarımızdan biri de Istanbulspor kulübüdür. Bu kuruluşun 44 yıllık tarihi, nice hâtıralar, nice sevinç gözyaşları, nice üzüntülü anlarla doludur. Kimi zaman kötü talih, kimi zaman iç çekişmeler, Sarı Siyah taraftarlara heyecanlı günler geçirtmiştir. Sporun çeşitli dallarında başarı gösteren bu spor yuvamız, yarım asra yaklaşan mazisinde bir varlık olduğunu ispat etmesini bilmiştir.

Adını bu spor yuvasına veren ilim ocağımız da Istanbul Erkek Lisesi'dir. Sadece adını mı? Rengini, bayrağını, armasını, en seçkin yöneticilerini ve çocuklarını da vermiştir.

Ya, Sarı - Siyah âşıkı gençler, yaşlılar? Onların Istanbulspor kulübünün kurulup gelişmesinde, şampiyonluklar kazanmasında harcadıkları emek, gayret unutulmaz. Okul müdüründen, en genç öğrenciye kadar bütün Istanbul Erkek Liseliler, sarı - siyahlı spor ocağının kazanmasını, başarıya ulaşmasını gönülden isterler.

Yüz yıl önce beden eğitimi ve sporun çeşitli dalları, okullarda yaygınlaşmıştı, futbol düzenli bir şekilde oynanıyor, spor kuruluşları hızla gelişiyordu.

85 yıllık köklü bir okul olan Istanbul Erkek Lisesi, eski adıyle Istanbul Sultânisi, tabii ki bu akımın dışında kalamazdı. Kalmadı da.

O yuvada yetişenler, Sakarya izci oymağının türküsünü benliklerinde duyanlar, bir çatı altında birleştiler, Istanbulspor'u kurdular.

TEMİZ BİR LOKAL

Istanbulspor kulübü, Cağaloğlu'ndaki Türkocağı caddesinde, bir zamanlar Düyûn-ı Umumiye binası olarak yapılan yer dedir. Okul da oradadır ya. Istanbul Erkek Lisesi'nin tarihî koca kapısına girmeden, bir buçuk insan boyu yükseklikteki bahçe duvarında küçük bir kapı vardır. Buradan, oldukça bakımlı, yer yer çiçek tarhlarıyle bezenmiş bir bahçeye girilir. Bahçe ağaçlıktır, zemini küçük taşlarla döşenmiştir.

Bahçeyi geçince karşınıza orta büyüklükte bir bina gelir. 14 basamak çıkar, bir avluya girersiniz. İşte Istanbulspor'un merkezi, sarı - siyah âşıkı gençlerin, yaşlıların oturup dertleştikleri, heyecanlı hâtıralarını yâdettikleri lokali.

Sarı - Siyah spor yuvasının sekreteri, Ziyâ Işıldak. Aynı zamanda okulun da beden eğitimi öğretmeni, Sakarya izci oymağının başı. Genç, enerjik, yerine, kalıbına sığamayan bir yönetici.

— Demek Istanbulspor da tıpkı Galatasaray kulübü gibi, okulun içindeymiş, dedim.

Ziyâ Işıldak gülerek:

— Istanbul'da üç spor yuvası vardır, dedi. Bunların üçü de okuldur. Galatasaray, Vefa, Istanbulspor. Bunlar, okulda kurulmuş, okulun kanıyle, canıyle yeşermiş ve gelişmiştir.

— O halde çok kısa olarak okuldan, sonra da kulübün kuruluşundan bahseder misiniz?

— Efendim, spor faaliyetleri okulumuzda çok eski yıllarda başlamıştır. Hattâ izciliği, keşşaflığı kuran okullarımızdan biri de Istanbul Erkek Lisesi'dir. Kurtuluş Savaşı'na katılan gençlerimiz, öğrencilerimiz, mensuplarımız, vatan müdafaasında hayatlarını kaybediyorlar. Sakarya oymağı'nın kuruluşu böyledir. Sakarya Savaşı'nda hayatlarını kaybeden 41 izcimizin hâtırasını yâdetmek maksadıyle oymağa Sakarya adı verilmiştir.

Lokalin hemen iki duvarını koca koca camlı dolaplar kaplamış. Hepsi ağzına kadar kupayla, flamayla, hâtıra fotoğraflarıyle dolu.

— Şu kupalar, hangi yıllara ait acaba?

Ziyâ Işıldak, camlı dolaptaki bir kupayı gösterdi:

— Bakın bunun hâtırası çoktur. Istanbul Şampiyonu olduğumuz yılı hatırlatır bize.

— Istanbul şampiyonu mu? Anlatın bunu...

— Efendim, daha önce Istanbulspor'un kuruluşunu anlatayım: 1925 yılında Süleymaniye Kulübü'nde sağaçık Saim, Süleymaniye genç takımını teşkil etmişti. Bu futbol takımının elemanları da Istanbul Erkek Lisesi 7 ve 8. sınıf öğrencileri. Bu takımı birinci takım solaçığı Kemal Halim çalıştırıyor. Kabiliyetli gençlere de büyük ihtimam gösteriyor.

— Peki, bu kulübün lokali neredeydi?

— Şehzâdebaşı'nda, Letâfet apartmanında. Sporcular da antrenman için Üniversite meydanına gidiyorlardı. Kemal Halim daha münasip bir lokal temini hususunda kulübün idare kurulunu ikaz ediyor. İdare heyeti de malî durumlarının iyi olmadığını beyan ederek bunu kabul etmiyor. Bunun üzerine Kemal Halim, Süleymaniye kulübünden istifa edip ayrılıyor. Böylece Saim'in kurduğu takım da dağılıyor.

1931 - 32 yılı Türkiye şampiyonu olan Istanbulspor takımı.

Bugünkü İstanbulspor Futbol Takımı

Tarihi Taksim stadında, Istanbulspor takımının bir maçı.

CİM - KAF - KEF'LER

Zıyâ Işıldak bunları anlatıyor, bir yandan da kulübün eski fotoğraflarıyle dolu albümleri karıştırıyordu.

Bir ara gözüm, rengi hafiften donuklaşmış bir gümüş kupaya takıldı. Belli ki tarihi çok eski yıllara kadar uzanıyor.

— 1920'lerden kalma galiba, diye işaret ettim.

Zıyâ Işıldak:

— Evet öyledir, diye başını salladı. Istanbulspor'un ilk yıllarına rastlar.

— Peki Saim'in kurduğu futbol takımı dağılıyor. Istanbulspor'un çekirdeğini bu dağılan gençler mi meydana getiriyorlar?

— Kemal Halim kulüpten istifa ediyor ya, o sıralarda hususî bir teşekkül olan «Cerrahpaşa Kardeşler Gücü»nün gençleri, kendisini kulüplerine almak istiyor ve ısrar ediyorlar. Kemal Halim ve kendisiyle birlikte Süleymaniye kulübünden ayrılan gençler, Cerrahpaşa Kardeşler Kulübü'nde toplanıyorlar. Bu kulübün de adı şöyle: Cerrahpaşa Kardeşler Kulübü'nün baş harfleri C.K.K., Arap harfli alfabemize göre «cim - kaf - kef» diye okunuyor. İşte Kemal Halim ve gençler, bu teşekkülde birleşiyor ve kendilerine «Cim - Kaf - Kef» ler diyorlar.

— Bu kulübün durumu nasıl?

— Eh pek iyi olduğunu söyleyemem. Zaten işte bu yüzdendir ki, kısa bir zaman sonra «Cim - Kaf - Kef» li gençler, daha sağlam, daha oturmuş bir teşekkülle birleşmenin yollarını aramışlardır.

ISTANBULSPOR KULÜBÜ KURULUYOR

Zıyâ Işıldak hızlı hızlı, heyecanla anlatıyor, ben de dinliyorum. Yalnız şu da bir gerçek hani; Zıyâ Işıldak iyi biliyor, iyi tanıyor Istanbulspor'u. Okulun tarihine de hakkıyle vâkıf.

Albümden üç resim çıkarıp gösterdi.

— Bakın ilk yıllardaki takımımız. Bunlar da kurucularımızdan bazısı. Hepsi Istanbul Sultânîsi'ndendir ha. Hocası, talebesi hep o ilim yuvasında yetişmiştir.

— İyi bilirim Istanbul Erkek Lisesi'ni, dedim.

— Tabiî, öyledir. İşte bu bağlılık, dağılan gençleri bir araya getirdi. Bakın nasıl? «Cim - Kaf - Kef»ler zayıf bir teşekkül demiştim. Bunu gören Kemal Halim ve yanındakiler, Kadırga'da bir fedare teşekkül olan «Istanbul Gürbüzler Yurdu» ile temasa geçiyorlar. Istanbul Gürbüzler Yurdu ise pek faaliyet göstermeyen bir spor teşekkülü. Kemal Halim ve arkadaşları, Istanbul Gürbüzler Yur-

du idarecileriyle anlaşıyor. Bu iki teşekkül birleşiyor.

— Kulübün rengi nasıl tâyin edildi?

Ziyâ Işıldak, lokalin bir köşesinde duran sarı - siyah bayrağı gösterdi:

— Sarı - Siyah, okulun rengidir. Biliyorsunuz, Çanakkale savaşlarına katılan öğrencilerimiz şehit olunca, matem işareti olarak sınıflarının kapısı siyaha boyandı. O zamanlar okul, Saint - Benoit lisesinde. Hastanelerde yatak bulmak imkânsız olduğundan, Istanbul Sultânîli yaralılar da okulda bakılıyor. Hastaneler de o günlerde sarıya boyanmış. İşte okulun sarı - siyah rengi buradan gelir.

Eski bir kulüptür Istanbulspor. Taraftarı vardır, kazandığı birincilikler vardır, îmanlı gençleri vardır.

— Başlangıçta okulla kulübün ne gibi bir bağı vardı?

— Istanbulspor Kulübü, 1926 yılının ilkbaharında, Aksaray'da, Vardar gazinosunun bulunduğu binanın üst katına yerleşmiş ve kulüp forması olarak da Istanbul Erkek Lisesi'nin sarı - siyah rengini almıştı. Sonra aynı yıl, 4 aralık 1926'da Aksaray'daki lokalinde, şehremîni Emin Bey ve Istanbul Erkek Lisesi'nin öğretmen ve öğrencileriyle, kulüp yönetici ve üyeleri çaylı bir toplantı yapıyorlar. Böylece Istanbulspor kulübü ile Istanbul Erkek Lisesi arasında resmen bir rabıta kuruluyor.

— Istanbulspor ne zaman lig maçlarına girmiştir?

— 1927 yılından itibaren 2. küme lig maçlarına girmiştir. Size garip bir tecelliden bahsedeyim. O yıl kümesinin şampiyonu olan Istanbulspor, başarısını üst üste devam ettirmiş, 1929 yılında Süleymaniye ile yer değiştirerek 1. kümeye terfi etmiştir. Bundan sonra da kulüp iyice kuvvetlenmiş, yerini muhafaza etmesini başarmıştır.

TÜRKİYE BİRİNCİLİĞİ

Istanbulspor Kulübü'nün tarihinde gerçekten övünülecek bir başarı var: Türkiye birinciliği.

Bunun hâtırası olan, rengi hafif donuk gümüş kupa, camlı dolapta duruyor. Kulpunun birine sarı - siyah kordelâ geçirilmiş. Pek öyle iddialı bir biçimi de yok hani.

Kupayı göstererek:

— Bu, Türkiye birinciliği kupası, değil mi? dedim.

Ziyâ Işıldak oturduğu yerden azıcık dikleşti, tok bir sesle:

— Evet, Türkiye birinciliğini kazandığımız zaman verdiler, dedi. 1931 - 1932 futbol mevsiminde, Istanbulspor güçlü maçlar çıkarmış, başarılı bir takım olduğunu ispat etmişti.

— Biraz da başarı gösterdiğiniz öteki spor dallarından bahsedin, dedim.

Istanbulspor kulübünün eski futbol takımlarından biri.

İstanbul Erkek Lisesi müdürü ve kulüp divânı azâsı Muammer Yüzbaşıoğlu ve kulüp genel sekreteri Ziyâ Işıldak, umumî kaptanla birlikte Istanbulspor'un kazandığı kupaları gözden geçiriyorlar.

— İzin verirseniz bunu da bize Istanbulspor Kulübü Başkanı Talha Dinçel anlatsın, dedi.

Talha Dinçel, eski bir Istanbulsporlu. Birçok defalar yönetim kurulunda görev almış. İkinci başkanlık yapmış. Halen iki yıldır kulüp başkanı.

— Istanbulspor eski bir kulüptür, diye anlattı. Yalnız futbolde değil, basketbolda, su topunda, atletizmde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bilhassa basketbolda bir hayli ileriyiz diyebilirim. Yüzmede de rekorlarımız vardır.

Ya, Ali Sohtorik? Istanbulspor demek, Ali Sohtorik demektir. Yıllar yılı, hangi yıllar yılı, 30 yıldan fazla, kulüp başkanlığı yapmış, âdeta Istanbulspor'un sembolü olmuştur. Onu, Marmara'ya, Topkapı Sarayı'na bakan yazıhanesinde buldum.

— Kulüp lokalini gezdik, gördük, dinledik, dedim. Türkiye birinciliğini kazandığınız zaman takımda siz de oynamıştınız. Anlatın azıcık.

Neşeli neşeli güldü; hep güleçtir zaten, hele Istanbulspor sözü oldu mu büsbütün neşelenir.

— Bizim zamanımızda öyle herkes takımda oynayamazdı. Aramızda tam bir sporcu ruhu vardı, diye anlatmaya başladı. Çoğumuz, hattâ hemen hepimiz Istanbul sultanîliydik. Ama size işin doğrusunu söyliyeyim mi? 1920'lerde memleketimizde futbol oynamasını bilen yoktu. Topu kapan kaleye şut çekerdi. Ya ayağının içi, ya da dışıyle topa vururdu. Biz, yabancıların memleketimizde yaptığı maçları seyrederek futbolü öğrendik.

— Şu Türkiye birinciliğiniz, diye usuldan sordum. O takımda siz de oynamışsınız da...

— O yıl zor maçlar çıkarmıştık. Fenerbahçe'yi 4 - 3 yendik. O zaman birincilikler tek devreliydi. Fenerbahçe ligden çekildi. Zaten üç kulüp de Istanbul'da kazanır, gider Muhafızgücü'ne yenilirlerdi. Istanbul şampiyonluğunu kazanınca İzmir'de Türkiye Kupası için Altınordu ile karşılaştık. 3 - 0 yenip, Türkiye şampiyonu olduk.

30 yıl kulübüne hizmet etmiş bir başkanın anlatacak neleri olmaz ki; ama Ali Sohtorik mütevazı bir insandır. Çok iş yapmıştır da anlatmaz. Teşekkür edip yanından ayrıldığım zaman o, gözlerini Topkapı Sarayı'na çevirmiş, dalgın seyrediyordu.

30 yıl Istanbulspor kulübü başkanlığında kalarak, inanılması güç bir rekor kıran Ali Sohtorik (yukarıda) ve Istanbulspor kulübünün bugünkü başkanı Talha Dinçer (sağda).

Sarıkamış Harekâtı ve Sonrası

Yazan: İhsan Birinci

OSMANLI İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında geçen kanlı boğuşmaların en önemlilerinden biri, eski takvime göre 1293 yılında vukua geldiği için, halkın «93 Harbi» dediği 1877 - 1878 savaşıdır... Kafkas cephesi komutanı Müşir Ahmed Muhtar Paşa'nın çarpıştığı Halıyazıcı, Zivin, Başgedikler ve Yahnılar meydan savaşı ile Kars - Sarıkamış toprakları büyük muharebelere sahne olmuştu.

Mağlubiyetten çılgına dönen Rus ordusunun, yeniden savaş bölgesine kuvvet yığmasına karşı bir meydan savaşı vermek gücünde olmayan Türk ordusu, Erzurum'a kadar çekilme zorunda kalmıştı. Bundan faydalanan düşman, 18 haziran 1878'de bir kere daha Kars'a girdi. Bu defa savunmasız kalan şehir, amansız şekilde üç gün, üç gece yağma edilerek, halkı kılıçtan geçirildi.

Ruslar, doğuya iyice yerleşip, durumları garantide olduğu müddetçe, Müslüman halka iyi muamele siyasetini gütmüşlerdir. O kadar ki, askerî birlikler dahi Türk esnafından alış - veriş ederdi. Hele civar birlikler, manevra dönüşü aileleriyle birlikte, yaz aylarını Sarıkamış'ta geçirir olmuşlardı. Sarı çam ağaçlarının eteklerine sıraladıkları çadırlara yerleşenler, beldenin sert temiz havası ile, eşsiz suyundan istifade edip, her gece eğlenceler tertip ediyorlardı. Kasabaya olan rağbetten, 1878'den sonra yapılan askerî kışlalar kâfi gelmemiş, 1912 yılında lojmanlar inşa edilmişti.

Rus askerinin manevra dönüşü Sarıkamış'a gelişlerinin son zamanlarda ziyadeleşmesi, biraz da Osmanlı devletine gözdağı vermek içindi. Zira içlerinde esen ihtilâl havasıyle, Türkler'le yeniden savaşa pek cesaretleri yoktu.

Osmanlı İmparatorluğu da tehlikenin Kars ve Ardahan'ı kurtarmakla önlenebileceğini düşünüyordu. İşte bu sebeple Sarıkamış harekâtı başladı... 24 aralık 1914 tarihinde henüz 33 yaşında bulunan Enver Paşa komutasındaki 3. Ordu, Kafkas Cephesi'ne hareket etti. Erzurum'dan Kalaboğazı ve Keşer dağlarını aşarak Bardız'a gelen ordu, 25 aralıkta oradan ikiye ayrılıp, bir kol Soğanlı dağlarından Sarıkamış'a, diğer bir kol da Allahüekber dağlarından Selimköyü yolu ile Kars'a ilerledi. Gaye, Rus ordusuna karşı Kars - Sarıkamış demiryolunu kesmekti. Nitekim Osmanlı ordusunun Allahüekber dağları yönünden ilerleyen kolu, Divik (Yayıklı) köyüne gelerek, keşişin evinde karargâhını kurmuş, bazı birlikler de Karahamza köyüne kadar gitmişti.

O sırada Türk ordusuna mensup bir Alman binbaşısı, Yedikilise (Yenigazi köyünden yanlarına kılavuz aldıkları Mehmed Sungur) Bey ile at üstünde Karahamza köyüne geldiler. Binbaşı, batarya dürbünü kurarak tercümanı Mülâzım-ı evvel (Üsteğmen) Sabri Bey'e döndü:

— Sor şu delikanlıya, bana Ağadeveler'i göstersin...

Deve hörgücüne benzeyen, yanyana iki tepeyi dürbünüyle tetkik eden binbaşı, hayretle tekrar sordu:

— Bilmiyorsa, köyden bir iyi bilenini çağıralım...

Öğrenmek istediği yer orasıydı. Yine aynı yer bu defa ısrarla gösterildiğinde, bir müddet daha dörbünü ile bakan binbaşı, birdenbire ellerini dizlerine vurarak Almanca feryat etmeye başladı:

— Orada iki topumuzun bulunması icab ederdi. Yok, yok... Mahvolduk!...

Yanındakiler şaşırmışlardı... İşte şimdiye kadar tesbit edilemeyen bu sözler, 3. Ordu'nun mahvolacağını bildiren ilk kötü haberdi. Keşif kolu alelacele geriye, Yedikilise'ye döndü. Alman binbaşısı telefonla bulduğu karargâha durumu bildiriyordu:

— Kağızman'dan gelecek kuvvetten haber yok, ağırlığımızı geri çekin, esir ediliyoruz. Ric'at!... Ric'at!...

Divik köyünün doğusunda; kuzeyden güneye doğru uzanan sırtlar, Osmanlı ordusunun son ileri mevzileri olmuştu. Bu hattın güney bitiminde, Kars yolunun solunda yükselen Sarıkaya tepesinin doğuya bakan yamacında Ruslar taarruza geçtiler.

Sarıkamış kışının dondurucu soğuğu altında tüfeklerin mekanizmaları çalışmaya başladı. Bütün sırt boyunca müdafaada kalan Türk askerleri arasında makineli tüfeği başında, sağ cenahı tutmuş olan yaralı bir kahraman, hareketsiz bekliyordu. Rus askeri yirmi metre yaklaşana kadar öylece durdu. Sonra da «Ya Bismillâh» deyip tetiğe bastı. O anda paniğe kapılan askerlerin bir kısmı karlara serilmişti. Az sonra da taze kuvvetlerle etrafı sarılan bu adsız kahraman esir edildi. Onun cehennemî ateş arasında hamaset yaratmasını Ruslar dahi takdir edip öldürmemişlerdi. Yaralı arslanı az ötede Yedikilise köyüne götürerek, tedavi ettirmek üzere bir vasıta ile Kars hastanesine sevk ettiler.

Türk ordusunun Soğanlı dağlarından Sarıkamış'a yönelen kolu, Eski Sarıkamış sırtlarına akınca, Rus alaylarının bulunduğu karşı taraftan top ateşi altına alın

Mehmed Sungur Bey, kahraman eşi Fatma Hanım'la.

dılar. Neticede öndekiler şehit edilmiş, geriden gelmekte olanları da, karlar altında donmuştu. Böylece 90.000 mevcutlu 3. Ordu'nun 78.000 askeri, yedi gün içinde mahvoldu.

Enver Paşa, Verişan'dan maiyet erkânıyle beraber, halkı tamamen Rum olan Divik köyüne geldi. Hâlâ orada olduğunu zannettiği karargâhı çoktan çekilmişti. Hırsından etrafta at koşturuyordu. Böylece bilmeyerek düşman eline düşeceği haberi, Yedikilise köyüne koşan Rumlar'ın ağızlarında dolaşıyordu.

Hemen bir çare bulan köy eşrafından Hacı Şerif Ağa, adamlarından Hamza'ya:

— Vaziyeti biliyorsun... dedi. Ahırdaki üç cins atımdan birine atla. Paşa'ya haber ulaştır, Ruslar'dan önce davranalım...

O gece Enver Paşa ile maiyetini Divik'den yukarı, Çürüktaş yoluyle Bardız'a aşıran Hamza, görevini bitirip geri dönerken, yolda karşılaştığı Rus kazakları tarafından şehit edildi. Mezarı orada Zakim köyündedir. Geri döndürülen Enver Paşa, 28 aralık günü Bardız'a uğradı. Kağızman'dan gelecek kuvvetin vaktinde Ağadeveler'e yetişemediğine sinirleniyordu. Ancak öğle yemeğinde bulunmuş, sonra da hiddetli bir halde oradan ayrılmıştı. Kimse nereye gittiğini bilmiyordu.

Yeniden başlayan Rus baskını, 2 kasım 1917 tarihinde çarlığın devrilmesine kadar devam etti. Artık Erzincan'a kadar giden Rus ordusu geri çekilmeye başlamıştı. Rus askerleri terhislerini isteyerek, görevlerini terketmeleri sonucu, Rus ordusunda yalnız Ermeni subay ve erleri kalıyordu. 18 ocak 1918 tarihinde Ruslar'la Erzincan'da anlaşma imzalanıp, Türkler'le ilişkileri kalmayınca, bu defa Ermeni askeri kışlalarını işgal etmeye başladı. Az sonra da güvendikleri Mehmed (Sungur) Bey'e, Olur'dan başka Kosor kasabasının kaymakamlığını vermişlerdi. Ondan, Ruslar'a gösterdiği bağlılığı kendilerine de bekliyorlardı.

ANAHİT'İN AŞKI

O tarihlerde Divik köyündeki 1914 Osmanlı karargâhı olan Rum keşişinin evinde Selimof adında bir Ermeni, eşi ve kızı Anahit ile oğlu Vartan ikamet etmekte idiler. Bu ailenin bir müddet evvel Sa-

Tarihi Kars kalesi ve Selçuklu camii diye bilinen eski bir kilise.

Eski Kars'tan bir köşe ve kale.

rıkamış'ta otururlarken, ortaokula devam eden kızları Anahit'le, sınıf arkadaşı Mehmed (Sungur)'un aralarında gönül bağları kurulmuştu. Evvelce Osmanlı ordusunun tard ettiği Ermeniler arasında bu aile de bulunuyordu. Bilâhare, ordunun mağlûbiyetiyle tekrar gelen Selimof'lar, bu defa Divik'e yerleşmişlerdi. Geçen zaman arasında iki gencin sönmeyen aşkları, mektuplaşmalarla takviye oluyordu.

Kars bölgesini istilâ eden Ermeni ordusundan Albay Osepyan, karargâhını Selimof'un oturduğu ve daha önceleri Enver Paşa'nın karargâhı olan evin bir odasında kurmuştu... Mehmed (Sungur) Bey'in bundan sonra Anahit ile gizlice temasları daha ziyade Doğu'nun kurtuluşu lehine cereyan etmiştir. Çok gecelerini uykusuz ve heyecan içinde geçiren Anahit, bitişik odadan Ermeni harekâtını idare eden Albay Osepyan'ın kurmayı ile konuşmalarını ve aradaki telefon muhaberesini en küçük teferruatıyle dinler, edindiği bilgiyi, soydaşlarının felâketini düşünmeksizin vakit geçirmeden sevgilisine ulaştırırdı.

Postacıları da, başta erkek kardeşi Vartan olmak üzere, Dadaş ile Cemal ve Emrah adlarında yiğitlerdi. Bu vasıtalarla Ermeni kuvvetinin miktarı, komutanları, cephanesi ve hareket yönleri gibi önemli haberler, Oltu'daki milis kumandanı Ziyâ Bey'e bildiriliyor, o da Tortum'da bulunan Halid (Deli Halid Paşa) Bey'e iletiyordu.

Yine bir gün konuşmaları ara kapıdaki kırık camdan dinleyen Anahit, şaşkına dönmüştü. Bu defaki haber bilhassa kendisiyle ilgili idi. Albay Osepyan, yanındakilere «müjde» diyordu. «Olur Kaymakamını pazartesi günü kendi jandarmalarına öldürteceğiz!... Bize yakın görünmesinin sahte olduğu anlaşıldı!...» Hemen komşu Rum evine koşan Anahit, orada yazdığı, «Pazartesine kadar bu haberi Mehmed Bey'e ulaştıramazsanız, onu ölmüş bilin!...» mealindeki mektubunu, fedakâr habercileri ile sevgilisinin babası Hacı Şerif Ağa'ya gönderdi. Kurban ile Cemal, gece vakti atlarını dörtnala kaldırarak, Yedikilise köyüne, oradan da Oltu'ya vardılar.

Türk gizli teşkilâtından Ziyâ Bey, Esad (Oktay) Bey, Ahmed Şakirof ve Kasım Beyler de orada idiler. «Şimdi ne edeceğiz? Seni vururlarsa ne yaparız?» diye söyleniyorlardı. Böylece sabahın dokuzu olmuştu. Uzaktan görünen iki Ermeni jandarma, evin önünde atlarından indiler. Selâm verdikten sonra, biri elindeki mektubu Mehmed (Sungur) Bey'e uzattı. Olur kasabası keşişi yazıyordu:

«Göle'nin Kürtler'i Pancurut köyünü talan ediyorlar. Jandarmalar önünü alamadı. Bu sebeple Olur'a teşrifinizi rica

Kars'tan bir görünüş.

ediyorum!...»

Bu düpedüz bir tuzaktı... Hiç renk vermeyen kaymakam, gelen jandarmalarına at getirmelerini emretti, bu arada yanındakilere de bir şeyler fısıldadı. Az sonra çekilen ata binen Mehmed (Sungur) Bey, komitacı arkadaşlarıyle yola koyulmuştu.

Onun ölüme gittiğini bilen Ermeniler, yapmacık acımalarla mukabele etmekte idiler. Üç atlı, Olur kasabası deresine gelince, büyük mücahit, su dökmek bahanesiyle atından indi. Sonra çömeldiği yerde tek dizi üzerinde anî bir dönüş yaparak, ateşlediği tüfeği ile jandarmalardan birini hakladı. Neye uğradığını bilemeyen diğerini de sözleşme gereğince onları takip etmekte olan Şaban vurmuştu. Cesetlerle yüklü atları Olur kasabasına doğru kamçılayıp, kendileri de Bahçecik köyüne döndüler. Akşam üzeri Oltu'ya geldiklerinde, hükümet konağının önünde bir hayli kalabalık görmüşlerdi. Karşılayan Ermeni halkı korku içinde, «Kaymakam Bey, senin jandarmaları vurmuşlar!...» haberini veriyorlardı.

Devam eden harekât sonunda 9. tümen 29 eylül sabahı Sarıkamış tepelerinde göründüğü zaman, kasabadaki 4. Ermeni Alayı Komutanı Albay Mirimanof, sivil tab'asına:

— Eli ayağı tutan kaçsın, tavsiyesinde bulunuyordu.

Nihayet Sarıkamış kurtulmuş, hedef Kars'a yönelmişti. Divik'den tard edilen Ermeni generali Osepyan'ın karargâh binası şimdi 9. Kafkas Tümeni komutanına aynı işi görüyordu. Selimof ailesi de Türk ordusunun gelişiyle mezkûr evden göç ederek, Yedikilise köyüne taşınmıştı.

O anda Yedikilise köyünün Müslüman halkı arasında Türklüğe has bir kadirşinaslık olayı cereyan ediyordu. Yarbay Halid Bey, Ermeni ve Rumlar'la her türlü yakınlığı ortadan kaldırmak amacıyle, bunlarla evlenmeyi men etmişti. Aksi halde o şahıs memur veya subay ise azledilecekti. Müfrezesinin başında Katranlı'da bulunan Mehmed (Sungur) Bey ile, güzel Anahit'in birbirlerini sevdiklerini bilmeyen yoktu. Temiz aşklarının semeresine hayran kalan Yedikilise köyünün Müslüman halkı: «Bu kızın bize olan fedakârlığını Halid Paşa'ya anlatacağız. Onu aramızdan ayıramaz. Paşa razı olmazsa bizi de kırsın!...» diyordu.

«GELİNİNİZİ ÇAĞIR»

Nitekim köylünün bu arzusu komutana bildirilmiş ve 17. Alay Komutanı Fazıl Bey ile iki yüzbaşıdan ibaret tahkik

heyeti, Yedikilise köyüne gelmişti. Hayrullah Efendi'nin evinde toplanan subaylar, «Mehmed Bey ile kız, birlikte buraya gelsin,» dediler. Az sonra levend yapılı mücahitle, Ermeni güzeli Anahit huzurda idiler. Fazıl Bey'in:

— Ne zaman evlendiniz?

Sualine, Anahit, gayet soğukkanlı ve kesin olarak:

— Hayır, henüz evli değiliz.

Cevabını verdikten sonra, yanında duran sevgilisini oradakilerin anlayacağı mânâda süzdü:

— Fakat kendisini on iki yıl bekledim.

Seri bir hareketle kalbinin üzerinde sakladığı aşk mektuplarını çıkardı:

— İşte ispatı!...

Bu suretle tahkikat komisyonu, aralarındaki yakınlığın çok eski olduğuna kanaat getirmişti. Durum komutana arzedildi. O da kendilerini görmek istiyordu. Katranlı'ya dönen Mehmed (Sungur) Bey'i tekrar telefonla Yedikilise köyüne çağırdılar. O gün köye inen Yarbay Halid Bey'in yanında bulunan suvari komutanı Ahmed Bey, mücahite fısıldadı:

— Mehmed Bey, gelininizi de çağır... Hayırlı olsun!...

Müslüman ve Ermeni halkını meydana toplayan Tümen Komutanı:

— İşte siz de görün, sonra bu işin Türk askerinin zoruyla olduğunu söylemeyin. Ben, evlenmelerine izin verdim...

Dedikten sonra, kendi eliyle yüzüklerini taktı. Alay Komutanı Ahmed Bey de Anahit'e bir beşibiryerde hediye etmişti. Ve o ana kadar Anna diye çağırılan Anahit'in adı, Yarbay Halid Bey tarafından Fatma olarak değiştirildi (Bu arada Yedikilise köyünün adı da aynı şahsın emriyle Yenigazi'ye çevrilmiştir).

Nikâh töreni böylece sona erince, tümen komutanı her an kurşuna dizileceklerini korku içinde bekleyen Ermeni halkına döndü:

— Bu kızın yüzü hürmetine sizleri öldürmeyeceğim, dedi. Hepinizi affettim. Gerçi böyle bir müsamahanın benim haritamda yeri yoktur. Bunu şimdiye kadar kimseye yapmadım...

Müjdesiyle yanına çağırdığı Malyemez Ömer Çavuş'a:

— Yanına alacağın 25 suvari ile, bu 300 Ermeni'yi Markara köprüsündeki soydaşlarına teslim edeceksin!...

Emrini verdi. Sevinç dualarıyle yola çıkan esir konvoyu, istenilen mahalle salimen teslim edilmiş, buna sevinen Ermeni komutanı tarafından, Yarbay Halid Bey'e teşekkür mesajı gönderilmişti.

Sarıkamış kahramanları adına dikilen âbide.

60 Yıl Önceki Türkiye

23 agustos 1908 tarihli Perroquet'den alınan yukarıdaki karikatür, Meşrutiyet ilânının ilk ayında Turk imparatorluğunun durumunu mevzu alıyor. Şahlanan

meşrutiyet atını, muhafazakâr Osmanlı, zaptetmek istiyor. Hukûmet düşmüş. Türk devletinde yeni bir hayatiyetin başladığına inanılıyor.

Ali Münif, 1896 yılında Mülkiye'den şehadetnâme aldığı gün.

AHMED RİZA BEY'LE İHTİLÂF

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin, gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında inkişafına büyük hizmet ve himmet eden vatanperver Ahmed Riza ile İttihadçılar'ın gittikçe arası açılıyordu.

Meşrutiyet'in ilk senesinde meclis reisliğine seçilerek, milletin kendisine şükrânını ödemeye çalıştığı bu mefkûreci adam, sonradan belki kendisini azametli görüşünden, belki fikir ayrılıkları yüzünden, fırkaya yüz çevirmişti!

İstibdad idaresine boyun bükmeyen hürriyet kahramanının, cemiyetle ihtilâfa düşmesi hepimizi müteellim etmişti. Bilhassa hayatının son senelerindeki ıstırabı, bizleri pek üzmüştü (1).

Ahmed Riza Bey bir teşrifat adamıydı. İri boyu, gösterişli etvarıyle, nazarlara heybet verirdi.

Nâzırlığımızın son senelerinde Ahmed Riza Bey, âyan âzâsı idi. Mecliste darüleytamlara (yetim yurtları) dair kanunun müzakeresi sırasında söz alarak büyük münakaşalara sebebiyet verdi. Eski hizmetlerini ortaya döktü. Abdülhamid'in kendisine saraylar ve köşkler, arabalar

---

(1) Eski Meclis-i Meb'usan Reisi Halil Bey (Menteşe) merhum, Cumhuriyet gazetesinde neşreylediği hâtıratında, Ahmed Rıza Bey'den bahsederken diyor ki:

Ahmed Rıza Bey'e bir defa Sirkeci'de Ali Efendi lokantasında rastladım. Karşısına oturdum. O zaman Meclis-i Meb'usan dağıtılmıştı. Âyan arkadaşlarımın ahvalini, bilhassa Sami Paşa-zâde Halim Bey'i sordum. «Halil Bey onlar iplerini boyadılar» dedi. «Ne gibi beyefendi?» deyince de, «Doksanar lira tekaüt maaşı alıyorlar» dedi. «Aman beyefendi, Halim Bey gibi bir zat için doksan liranın ne ehemmiyeti vardır?» demekliğim üzerine: «Bende o da yok» demiş ve gözleri yaşarmıştı.

O mücahit-i hürriyet, büyük bir vatanperver, mücessem bir feragat idi. Hayatının son günlerini büyük yoksulluk ve ıstırap içinde bitirdi. Bu, milli tarihimiz için bir facia olmuştur.

hediye etmeyi teklifinden ve bunları reddettiğinden bahsetti. Bu meyanda, Kandilli binasını nasıl alıp, bir mektep haline koyduğunu anlattı. Maçka'daki evine mektebe ait eşya götrüdüğü yolundaki maarif nâzırının, Meclis-i Meb'usan'daki beyanatının yersizliğine dokundu.

HALEB MEB'USLUĞUM

Nafıa nâzırı olduğum zaman, meb'us değildim. Kabineden şahsen istifam veya kabinenin günün birinde istifası, yahut da tekrar kurulacak bir kabineye girip girmeyeceğim hususlarının meçhul bulunması yüzünden, ihtiyatî bir tedbir olmak üzere, münhal bir meb'usluğa intihabım fırkaca tensip kılınmıştı.

Tal'at Paşa bu mevzuu bana birkaç defa açtı. Ben de meb'usluk için memleketim olan Adana'yı veya Mersin'i tercih edeceğimi söyledim. Fakat oralarda münhal yoktu. Adana'ya yakın olan Haleb'de yer açılınca, meb'usluğa namzet gösterildim. Bu seçimi, İtilâfçılar'ın muhalefetine rağmen kazandık.

TAL'AT PAŞA'YA İSTİFA TEKLİFİM

Tal'at Paşa, sadrâzamlıkta yorulmuş ve ezilmişti. Sultan Reşad ölünce, Vahideddin mecburen aynı kabineyi muhafaza etti. Eski padişahın Tal'at Paşa'ya, İttihadçılar'a sevgisi vardı. Yenisinin veliahtlığından beri İtilâfçılar'la işbirliği yaptığı malûmdu!

Tal'at Paşa, bir aralık İttihad ve Terakki'nin iktidardan çekilmesini, taze kudret yaratılması zımnında geride çalışılmasını düşünmüştü. İlerigelen İttihadcılar, iktidardan çekilmeyi asla doğru bulmadılar.

■

Sultan Vahideddin tahta geçince, Tal'at Paşa'yı hemen değiştiremezdi. Buna hem kuvveti kâfi değildi, hem de harpteydik. Bu değişiklik, bir fırka kavgasına fırsat verebilir, tehlikeli olabilirdi.

Son aylar zarfında Enver Paşa, artık Tal'at Paşa'yı dinlemiyor, kabineye, harp safahatı hakkında dilediği malûmatı veriyordu. Hattâ sık sık izahattan çekiniyordu.

Tal'at, cephelerdeki durumumuzdan, memleketin iç halinden müteessirdi. Bir taraftan sulh çareleri aranıyordu. Ancak hükümet etrafa karşı zâhiren harp saharsındaki kararında azimli görünüyordu.

Enver Paşa'nın hırsı, bir kısım ricâli de üzüyordu. Kahramandı, cesurdu; fakat, Umumî Harb'e girmekteki acelesinden sonra, başkumandanlıktaki bazı hataları, fırka içerisinde fiskosları arttırıyordu.

Bir gün Tal'at Paşa'yı pek müteessir gördüm. Vicdanen muazzepti, durum fena gidiyordu. Onunla, senli benli konuşurken, samimî olarak fırka hizmetine dönmesini, sadrâzamlıktan ayrılmasını teklif ettim! Omuzuma, iki elini koyarak, üzgün bir surette gözlerime baktı:

— Ben de ne zamandan beri bu fikirdeyim Ali Münif! dedi ve ilâve etti: İstifayı düşünmüyor değilim. Ama, çekilirsem sadârete, haris Enver gelecek diye, istifa etmiyorum...

Hükümeti tevdi edecek adam bulsam derhal çekileceğim. Bu milletin mukadderatı, sadrâzam olarak Enver'in eline geçmesin diye kararımı tatbik edemiyorum.

Bir gün kabinede, cephelerdeki durum hakkında, başkumandan vekilinin gelip izahat vermesini istedik. Nâzırlar, günü gününe cephe vaziyetinden malûmattar değildi. Ortalıkta birçok fiskoslar vardı.

Enver Paşa —cephe vaziyeti dolayısıyle— heyet-i vükelâya derhal gelemedi. Yalnız, bir hafta sonra gelerek, izahatta bulunacağını bildirdi.

Bir hafta sonra Enver Paşa, elinde bir takım haritalarla geldi. Haritaları masanın üzerine serdi. Evvlâ Filistin cephesini işaretledi. O günkü sahne hâlâ gözümün önündedir. Haritadaki işaretleri göstererek, Filistin cephesinde 4'üncü, 7'nci ve bilmem daha kaçıncı ordunun ve bir de müstakil fırkanın bulunduğunu söyledi. Bu orduların kolordulardan da ibaret olduğunu ilâve etti.

Bu beyanat bize, orduları kolordulara, kolorduları fırkalara ve her fırkada bulunması lâzımgelen asker miktarını zihnimizde hesaplamak fırsatını verdi. Aşağı yukarı yarım milyon askerin cenup cephesinde bulunduğuna inandık!

Enver Paşa, kabinedeki izahatını sevinç verici bir haberle bitirdi. Hattâ, «İngilizler, Filistin cephesinden bir kısım askerlerini dahi Garp cephesine çekmişlerdir,» dedi.

Heyet dağılmadan ben, son verdiği haberin neye istinat ettiğini sordum. Paşa, Almanlar'ın esir aldıkları İngiliz askerlerinin ifadelerinden bahsetti. İlâveten, İngilizler Garp cephesine buradan kuvvet ayırmasalar dahi, Filistin cephemizin asla yıkılamıyacağını ve bilâkis düşmanın bu cepheden korktuğunu söyledi!

Aradan üç gün geçti. Nâzır arkadaşların çehrelerinde hissedilir bir kırıklık vardı. Yüzlerindeki izlerin mânâsı az sonra anlaşıldı: Filistin cephemiz sukut etmişti! Hattâ Enver Paşa'nın ordu diye bahsettiği iki birlikten haber yoktu. Yalnız

Mustafa Kemal Paşa'dan, geri çekilirken gelen bir telgrafla, vaziyetin vahameti öğreniliyordu.

İçim içime sığmıyordu. Enver Paşa'ya bütün hiddetimle hücum ettim. Nâzır arkadaşlara dönerek: «Daha üç gün evvel başkumandan vekili bize bu odada, Filistin cephesinin sağlamlığından bahsetmişti. Bu cephede korkulacak bir şey olmadığı teminatını vermişti. Halbuki bugün, bahsettiği cepheden eser yok,» dedim ve ilâve ettim: «Ya kendileri bize yanlış malûmat verdiler. Ya kendileri yanlış malûmat almışlardır. Bunun her ikisi de affedilmez bir suçtur. Vebâli de kendisine aittir!»

Enver Paşa kıpkırmızı oldu. Dalgın dalgın haritaya bakarak sesini çıkarmadı. Kabine içtimaında söylediğim bu sözleri, mütarekede, harp mücrimlerinin muhakemesi için kurulan divân-ı harb'e verildiğim zaman da tekrarladım. Zabıtlarda mevcuttur.

Daha sonra Bulgar cephesi de bozuldu! Enver Paşa müşkül durumdaydı. İç bünyedeki bezginlik, harbin yıkıcı tesiri, had bir dereceye gelmişti. Bu vaziyet karşısında, Veliahd Mecid Efendi'nin, Enver Paşa'ya istifa teklifinde bulunduğu şâyi oldu.

O akşam hariciye nezâretine gittim. Nâzır Ahmed Nesîmî ile görüştüm. O da istifa etmek istedi. Posta Telgraf Nâzırı Haşim Bey de bize katıldı. Fakat, bu ikinci istifa talebimiz de hoş karşılanmadığından, ister istemez hizmete devam olundu.

TAL'AT PAŞA KABİNESİNİN İSTİFASI

Umumî Harb'i kaybetmiştik. Toprak, servet, insan gibi çeşitli büyük zayiata uğradığımız bu muharebe, bir bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatıyle ilgiliydi. Tarih, bu harpteki hata ve sevapları yazacaktır.

■

Mukadder akıbet sezilince, Tal'at Paşa, harbe karar veren iktidar fırkasıyle birlikte sahneden çekildi. Bu belki de geciken bir karardı.

Son günü Tal'at Paşa, nâzırlara vaziyeti çıplaklığıyle izah ederek, istifa ânının geldiğini belirtti. İstifa kararı müttefikan verildi.

Vahideddin, Tal'at Paşa'nın istifasını kabul ederek, İzzet Paşa'yı yeni kabine kurmaya memur etti.

Tal'at Paşa, bu milletin, başı dara geldiği zaman yetiştirdiği, nâdir insanlardan biridir. Onun komitacılığı kadar, vicdanı da temizdi. Vatan ve milleti uğrunda, kendisini harap edercesine sarfettiği mesaiden zevk alan, sevk ve idaresi üstün, ihatası geniş bir devlet adamı idi.

O, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin âbidelerindendi! Berrak bir karaktere sahipti. Asla haris değildi. Mevki hırsı olanların temayüllerini ıslaha çalışır, fakat bunu, karşısındakini kırmadan, ustaca yapardı. Soğukkanlı, ketum bir insandı. Yalnız, kötü insanların seyyiatını yüzüne vurmaktan çekinmez ve açık konuşurdu!

TAL'AT PAŞA HAKKINDA GÖRÜŞÜM

Dürüstlüğün ve faziletin timsali dense caizdir. Bu meziyetleriyledir ki İttihadçılar, onu taparcasına severlerdi.

Eğer onun birleştirici, teşkilâtçı mesaisi ve ikna kudreti olmasaydı, fırka içerisindeki feveranlar önlenemezdi! Fırkanın kuruluş ve taazzuvuna ne kadar hizmet etmişse, içerdeki didişmeleri ve menfaatleri yatıştırmakla da harice karşı itibarını arttırmıştı.

Tal'at Paşa gayet zeki idi ve kuvvetli bir hâfızaya malikti. Hangi zamanda neler konuşulmuşsa, aradan seneler geçtikten sonra dahi aynen cümleleri tekrarlıyabilirdi. Cahil değildi. Bazıları onun cahil bir telgrafçı olduğunu söyler. Halbuki o, Selânik hukukunda üç sene okumuş ve jurnalcıların takibi yüzünden, mektebi bitirememişti. Olgun bir hayat mektebinden mezundu. Okumayı sever ve her okuduğundan hisse kapardı.

Ruhen komitacıydı. Teşkilât yapmayı sever, ihtilâflı işleri hâl ve faslda metanet ve sabır gösterirdi. Onun bulduğu formülleri düşünmeden, incelemeden bulmak pek güçtü. Paşa'nın garip tabiatları da vardı. Komitacıların evli olmasını istemezdi. Zira, evli olmanın ve eve bağlılığın mefkûre vazifesini ifaya mâni olabileceğini söylerdi. Komitacı insan, geride kimseyi düşünmemelidir. Düşünürse, adımını tereddütle atar derdi.

Kendisi de pek geç evlenmişti. Her arkadaşına zengin kız bulurken, kendisi — para ve pula nefreti yüzünden — fakir bir kız almıştı.

Çocuğu olmamakla beraber, olanları kıskanır gibiydi! Çocuk sevmez görünürdü. Diğer taraftan çocuğu olmamasını merak ederek, gizlice tahliller yaptırmıştı! Bütün bu tahliller, kendisinin çocuğu olmayacağı neticesini vermekle beraber, hiç teessür alâmeti göstermemiştir.

Fakirdi. Hattâ bu yüzden kendisine gelen hediyeleri sattığı da malûmumuzdur.

Ziyâ Gökalp şerefine Adana Lisesi'nde verilen çay ziyafetinde hazır bulunanlar; soldan itibaren ön sırada: Ziyâ Gökalp, o zamanki Adana Vâlisi Refet Bey (Refet Canıtez) ve cumhuriyetin ilânından sonra, Adana belediye reisi olan Ali Münif Bey.

İstifasından sonra Almanya'ya firar hazırlıkları yaparken, nesi varsa sattı.

Sultan Reşad kendisine ne hediye etmişse almamıştı. Zorla hediye ettiği otomobili, fırkada arkadaşların da ısrarı üzerine kabule mecbur oldu. Padişah ölüp, yerine Vahideddin geçince ve Tal'at Paşa da bir müddet sonra istifa edince, otomobili saraya iade etti. Saraydan hediye edilen otomobilin, sadrâzamlıktan istifa edince iadesi gerektiğine kaniydi.

Vahideddin, otomobili geri gönderdi ve Tal'at Paşa'ya şu haberi yolladı:

— Biraderim, bunu Paşa'ya hediye olarak vermiştir. Hediyelerin geri alınmıyacağı tabiî olmakla beraber, böyle bir iadenin kabulü de abes olur.

Tal'at Paşa istifasından sonra, fırkada çalışacakların yenilenmesi ve hattâ fırkanın adının bile değişmesi fikrindeydi. Nitekim o kaçtıktan sonra, fırkada çalışan umumî kâtip Midhat Şükrü, Kara Kemal ve Vâsıf ve diğer arkadaşlar memleket hizmetinin güçleştiğini anlıyarak, adını değiştirmek suretiyle siyasî hüviyetinin idâmesine karar verdiler. Bu suretle İttihad ve Terakki Fırkası, «Teceddüt Fırkası»na inkılâp etti.

Tal'at Paşa, firarından evvel kararını asla ifşa etmedi. Hayatından emin olmadığı için yurt dışını tercih etti. Almanya'ya kaçarken hiç parası yoktu. Evvelâ Sultan Reşad'ın hediye ettiği otomobili sattı. Maaşından biriktirdiği, bir miktar tahvili vardı. Bunlar da arkadaşların delâletiyle Karaso Efendi'ye devredildi. Gerek otomobilden, gerekse tahvil satışlarından hatırımda kaldığına göre 5500 lira kadar para elde edildi. Paşa bu paranın yarısını evine bırakarak, diğer yarısıyle Almanya'ya gitti.

Almanya'daki akıbeti malûm. Bütün mil-

letimizin kalbini sızlatan bir kurşunla öldürüldü! Orada iken de parasızdı. Hattâ harbin son ayında Romanya'ya buğday satın alınması için gönderilen üç yüz bin lirayı, Almanya'ya geçerek kendisine teslim eden İttihadçı arkadaştan bu parayı almadı. Mustafa Kemal'le muhabere ederek, bunun tamamını Millî Mücadele hizmetinde sarfolunmak üzere Anadolu'ya gönderdi.

Millî Mücadele'ye ölünceye kadar hizmet etti. Cavid Bey'le Enver, Cemal ve Mustafa Kemal Paşa'larla muhabere ederek, son nefesine kadar çalıştı. Cemal ve Enver Paşa'ların mücadele yıllarında Anadolu'ya girip pişmiş aşa su katmalarını da Berlin'den önledi.

Tal'at Paşa'nın bir Ermeni kurşuniyle öldürülmesi bütün dünya efkârını meşgul etti.

Uzun muhakeme safahatını kara günlerde gözyaşlarımızla okuduk. Yurdun halâsından sonra, kemiklerinin yurda getirilmesine çalıştık. Fakat zamanında yapılan teşebbüsler semere vermedi. I. Cihan Harbi'nin meşhur şahsiyeti ancak, II. Cihan Harbi içerisinde Hitler'in müsaadesiyle yurda getirildi. Hürriyet-i Ebedîye tepesine konulan ölülerin azizlerinden biri de rahmetli oldu.

ENVER VE CEMAL PAŞALAR HAKKINDA GÖRÜŞLERİM

Bunların ayrı ayrı meziyetleriyle kusurları vardı. Evvelâ bu iki paşanın arası pek iyi gitmezdi!

Enver, Cemal'e nazaran gençti. Daha ateşli idi. Cemal ise, biraz mütekebbir ve şatafatlı bir askerdi. Ona, Suriye'deki Ordu Kumandanlığı'nda Suriye Fâtihi derlerdi! Zaman zaman Enver'i kıskanırdı.

Enver Paşa, umumî harpte, Kafkas cephesinde tifüsten ölen Hâfız İsmail Hakkı Paşa ile birlikte, saraya mensup sultanlarla evlendiler. Bu izdivacı da el altından Koca Tal'at hazırladı.

Sultan Reşad'a, saray neslinin itfasından ve halka kız alıp verme gibi içtimaî münasebetlerin faydalı olacağından mükerreren bahsetmişti.

Padişah razı olmuş ve Tal'at'a, dâmad olacakları seçmesini söylemişti. Enver, kanı temiz, cesur, ateşli ve mahçup bir kumandandı. Hakkı Paşa da hatip ve natuk, gayet nazik bir zat idi. Hakikaten hususî meziyetleri olan bu iki zat, saraya tavsiye edildi. İzdivaçları bu suretle vukubuldu.

Mütareke akabinde Çukurova evvelâ İngilizler, sonra Fransızlar tarafından işgal edildi. Istanbul'da bulunan Çukurovalılarla gizli bir toplantı yaparak, memleketimizin halâsı uğrunda mesaide bulunmak üzere, bir cemiyet teşkiline karar verdik.

Bu cemiyet sayesinde, Istanbul hükümetiyle, icabederse Düveli Müttefika makamlarıyle temasa geçerek, hukukumuzun siyanetine çalışacaktık. Cemiyetin merkezi için Sultanahmet'ten Divanyolu'na giden cadde üzerinde bir ev kiraladık.

Bu cemiyetin kurucuları arasında eski Âyan Reisi Menemenli - zâde Rif'at Bey, eski sefirlerden Tarsuslu Mısrî - zâde Seyfeddin Bey, İsmail Safa (merhum eski Millî Eğitim Bakanlarından Safa Özler), Yusuf Ziyâ (Ziraat Bankası İdare Meclisi Reisi Yusuf Ziyâ Erzin), kardeşi Baha, Doktor Operatör Yusuf Ziyâ (Yusuf Ziyâ Özbakan), Subhi Paşa-zâde Abidin, Istanbul'da Savni Beyler bulunuyordu.

Reisliğe Âyan Reisi Rif'at Bey'i seçtik. Ben, İttihadcılar'ın son kabinesinde vazife almış olduğumdan, İsmail Safa da Adana'dan firar edip takip edilmekte bulunduğundan, cemiyette faal vazife almadık.

Cemiyet bir müddet iyi çalıştı. Istanbul işgal makamlarına Kiliya'nın coğrafî, tarihî durumu ve Türk'lüğü hakkında istatistikli ve vesikalı bir muhtıra verdik. Cemiyette faal olarak vazife alan eski Brüksel Sefiri Seyfeddin Bey (rahmetli Seyfeddin Derman), Fransız işgal makamlarının, Tarsus'daki hemşerilerine iyi muamele yapacakları vaadini alması üzerine içtimalara iştirak etmedi. Faaliyetimiz bu yüzden sekteye uğradı.

MÜTAREKEDE TEVKİFİM

Tal'at Paşa kabinesi istifa ettikten sonra, İzzet Paşa kabineyi kurdu. İtilâfçı komiteciler harekete geçtiler. Bilhassa Dâmad Ferid Paşa'nın sadaretinde büsbütün işi ileri götürdüler.

İtilâfçılar'ın teşvikiyle bir taraftan harp suçluları, diğer taraftan kalburüstü İttihatçılar tevkif ve muhakeme ediliyordu. Her ihtimale karşı, Şişli'deki evimde bulunan muhim evrakla muhaberatı, emin bir yere naklettim.

Evimin aranacağı haberini verdiler. Mühim bir şey bırakmadığımı zannederken, evimiz baskına uğradı ve buldukları bazı muhabere evrakı yüzünden tevkif edilerek Bekir Ağa bölüğüne ve Nâzım Paşa riyasetindeki dîvân-ı harbe sevkedildim.

Suç olarak hakkımda isnad edilen mevzu, Ermeni muhaceretiyle ilgili olarak, bu işi tahrik edişim gösteriliyordu. Evimden emin bir yere nakleylediğim bilcümle siyasî ve gizli evrak ele geçmemişti. Yalnız bir bavulun cep kısmında, dahiliye

Ali Manif Bey'in babası, Şair Hakkı Bey (1853 - 1912).

müsteşarlığından Cebeli Lübnan mutasarrıflığına giderken, Adana'dan dahiliye nâzırına keşide eylediğim telgraf müsveddeleri ele geçmişti. İmhasını unuttuğum bu vesika, aleyhimde suç delili olarak kullanılıyordu.

Bu telgrafımda Tal'at Paşa'ya, karışıklık çıkarmaya müheyya olan Adana Ermenileri'nden bir kısmının da tehcire tâbi tutulmasını teklif etmiştim.

Bu telgrafın ele geçirilmek için evime nasıl casus sokulduğunu kısaca anlatayım:

Gençliğimde Gelibolu'da maiyet memuru bulunduğum sırada (1896 senesi), Karabet adında Ermeni bir komşumuz vardı. Bunun genç ve çok güzel olan hemşiresi evimize gelir giderdi. Çok münevver bir kızdı. Komşuluk münasebetiyle aile dostu olmuştuk.

Senelerce sonra bu kız, Ankara Valisi olduğum sırada (yıl 1910) karşıma çıktı. Çeçeyan adında bir Ermeni'yle evlenmiş, kocası Ankara Reji Müdürlüğü'ne tâyin edilmişti. Eski bir aile dostu sıfatıyle, vali ikametgâhına gelir giderledi.

Madam Çeçeyan'ın o zaman bir oğluyle bir kızı vardı. Kocasıyle oğlu, Ermeni tehcirinde kaybolmuştu. Kendisi kolejde okuyan kızıyle Istanbul'a yerleşmişti.

Nafıa nâzırlığım esnasında, Istanbul'da karşıma çıkan Madam Çeçeyan, evimize sığınmak ve yeni doğan çocuğuma, (ki 3 aylıkken üremiden vefat etti) bizzat dadılık etmek istiyordu.

Gün görmüş, münevver bir kadının dadılık gibi bir vazife istemesi beni hayli düşündürdü. Evvelâ cevabı red verdim. Fakat ısrarı, yalvarması üzerine evimize aldık. Kadın, çocuğuma süt anne de buldu.

(Devamı var)

Almanlarin kayitsiz sartsiz teslim olma isteğini
kabul eden ingiliz Mareşali Montgomery.

Almanlar Nasıl Teslim Oldu?

Yazan: Mareşal Lord Montgomery
Çeviren: Gündoğdu Oyrakoğlu

KUMANDAM altında bulunan, İngiliz orduları grubu, 2 mayıs 1945'te Baltık'a ulaşmıştı. Rus Kuzey Orduları Grubu, onundeki Almanlar'ı süre süre suratle ilerliyordu. Savaşın kazanıldığını o zaman anladık. Büyük kayıp ve zahmetlerle, aynı zamanda İngiliz ordusu tarihinde benzeri görülmedik bir cesaret ve metanetle alınan **uzun yolun, artık sonu gelmişti.**

6 haziran 1944'te Fransa'ya çıkartma yapan Müttefik orduları, Normandiya'da büyük bir muharebe vererek, Fransa ve Belçika'ya sokulmuş, Almanya'ya girmişlerdı. Alman sınırlarında, çok şiddetli muharebeler oldu. Ama artık biz, bu ülkenin kalbine sokulmuştuk. Bir zamanların dunyaya ün salmış Alman ordusundan geri kalan şey, sadece elden geldiği kadar elverişli şartlar içerisinde barış yolunu aramaktı. Hitler ölmüştü Büyük-Amiral Doenitz, onun varisi olarak ilân edilmişti. Doenitz, savaşa son vermek, fakat Ruslar'a teslim olmamak için hazırlık yapıyordu.

3 mayıs sabahı, Lüneburg çalılığındaki karargâhıma, beş Alman subayından ibaret, bir murahhas heyeti geldi. Bunlar, İngiliz hatları arasından bir mutareke bayrağıyle geçip; saat on birde karargâhıma ulaşmışlardı. Murahhas heyeti, aşağıdaki kimselerden meydana gelmekteydi: Alman Donanması Başkomutanı Amiral Von Friedburg, Alman Orduları Kuzey Grubu Kurmay Başkanı Orgeneral Kinzel, Buyuk - Amiral Doenizt'in Kurmay Başkanı Tuğamiral Wagner; Wehrmocht Başkanı, Mareşal Keitel'in erkânından Albay Poleck ve Hitler'ın özel yaveri Binbaşı Friedal.

Geldiklerini öğrenince, yüksek bir bayrak direğinde azametle dalgalanan krallık armasının altında sıralanmalarını emrettim. Kapalı romorktan ayrılıp, kendilerine doğru yürüdüm. Kendilerine yaklaşırken, beni toplu bir şekilde selâmladılar. Bu, görülmedik bir manzara idi: Almanlar, krallık armasının altında

selâma dursunlar.. Almanlar teslim olmaya gelsinler. Elimde, bu sahnevi tesbit eden, çok kıymetli bir fotoğraf vardır.

Albay Evart'a:

— Bu adamlar kimlerdir? diye sordum.

Gerekli cevabı verdi. Sonra da:

— Ne isterler? Dedim.

O zaman, Friedburg bana, kendilerine şartlar bildirilirse, Almanlar'ın teslim olacakları hakkında Keitel'in gönderdiği bir mektubu okudu.

Bildirilecek bir şart olmadığını söyledim Bu, şartsız bir teslim olacaktı, yahut da savaşa devam edilecekti.

O zaman, Amiral Friedburg bana:

— Ruslar'ın önünden çekilen bütün Alman ordularının şartsız olarak teslimini kabul eder misiniz? diye sordu.

— Şüphesiz ki etmiyeceğim. Onların, Ruslar'a teslim olmaları gerekir, dedim.

Friedburg, bunların Ruslar tarafından öldürüleceğini ve böyle bir şeyi de, insanlığa uyar bir hâl şekli olarak görmediğini söyledi. O zaman cevap olarak, Almanlar'ın, bütün bunları, daha savaşa başlamadan önce düşünmüş olmaları gerektiği, Alman askerleri, silâhsız olarak ve elleri yukarda cepheme gelirlerse mutad şekilde esir alınacaklarını söyledim.

Daha sonra, gerçek muharebe durumunu, harita üzerinde kendilerine göstermek aklıma geldi Almanlar, haritaya bakınca, durumun umitsizliğini farkettiler. Bu husus, suratlarından da belli oluyordu.

Büyük paralara oyun oynamak zamanının geldiğini anladım. Girizgâh yapmaya lüzum görmeksizin, ansızın Friedburg'a sordum:

— Holanda ile Heligolend, Frizya Adaları, Schleswig - Holstein, Danimarka ve Norveç dahil olmak üzere, kuzey batıdaki

1945 nisanında Berlin'in güneyinde bir yerde buluşan A.B.D. ve Rus generalleri.

Mareşal Montgomery, Churchill ile bir sohbet sırasında.

kara, deniz, hava, bütün silâhlı kuvvetleri bana teslim edecek misınız? Bunu hemen yaparsanız, muharebe meydanında teslimi kabul edeceğim. Alman kuvvetlerinin bütün halinde, daha geniş çapta teslimi müzakere edebilmemiz için, sizi uçakla General Eisenhower'e göndereceğim.

Bu, umulmadık bir teklifti. Beşi birden, kendi aralarında, heyecanlı heyecalı konuşmaya başladılar. Bana öyle geliyordu ki, bu konuda ümit verici imkânlar olup olmadığını düşünüyorlardı. İyisi mı gidıp yemeklerini yemelerini, oğleden sonra saat 2.00'de kendilerini tekrar göreceğimi söyledim. Almanlar'ı, öğle yemeğini yemeleri için, subay yemekhanelerinden birine gönderdim. Yemek esnasında, hepsi de çok sakindiler. Tek başına oturan Von Friedburg'un gozlerinden yaşlar sızıyordu. Alelacele yemek yedikten sonra, yemekhanenin dışındaki ağaçların altında toplanıp, konuşmaya daldılar.

Teslim Şartları

Saat 2.00'de, gelip beni görmeleri için haber gonderdim. Friedburg, bazı pürüzler mevcut olduğunu söyledi. Münakaşaya gelemiyeceğimi, teklifimi reddettikleri takdirde muharebeye devam edeceğimi ve böyle bir şeyin de işime geleceğini söyledim. Bir fayda olmadığını anlayınca boynunu eğdi. Kendi başına anlaşmaya varmak hususunda yetki sahibi olmadığını, Flensburg'a gidip Doenitz'i muhakkak görmesı gerektığini ve ileri sürdüğüm şartların kabulü lehinde konuşacağını söyledi.

İstediği tek bir şey vardı: Başka bir kumanda altında olduğundan, Norveç'i bu sözü edilen teslimden hariç tutmak. Bu durum gecikmeye sebep olurdu. Kendileri ise ellerini çabuk tutmalı idiler. Bu ülkenin, Alman boyunduruğundan kurtulmasının birkaç gün alacağını bildiğimden, Norveç'i hariç tutmayı kabul

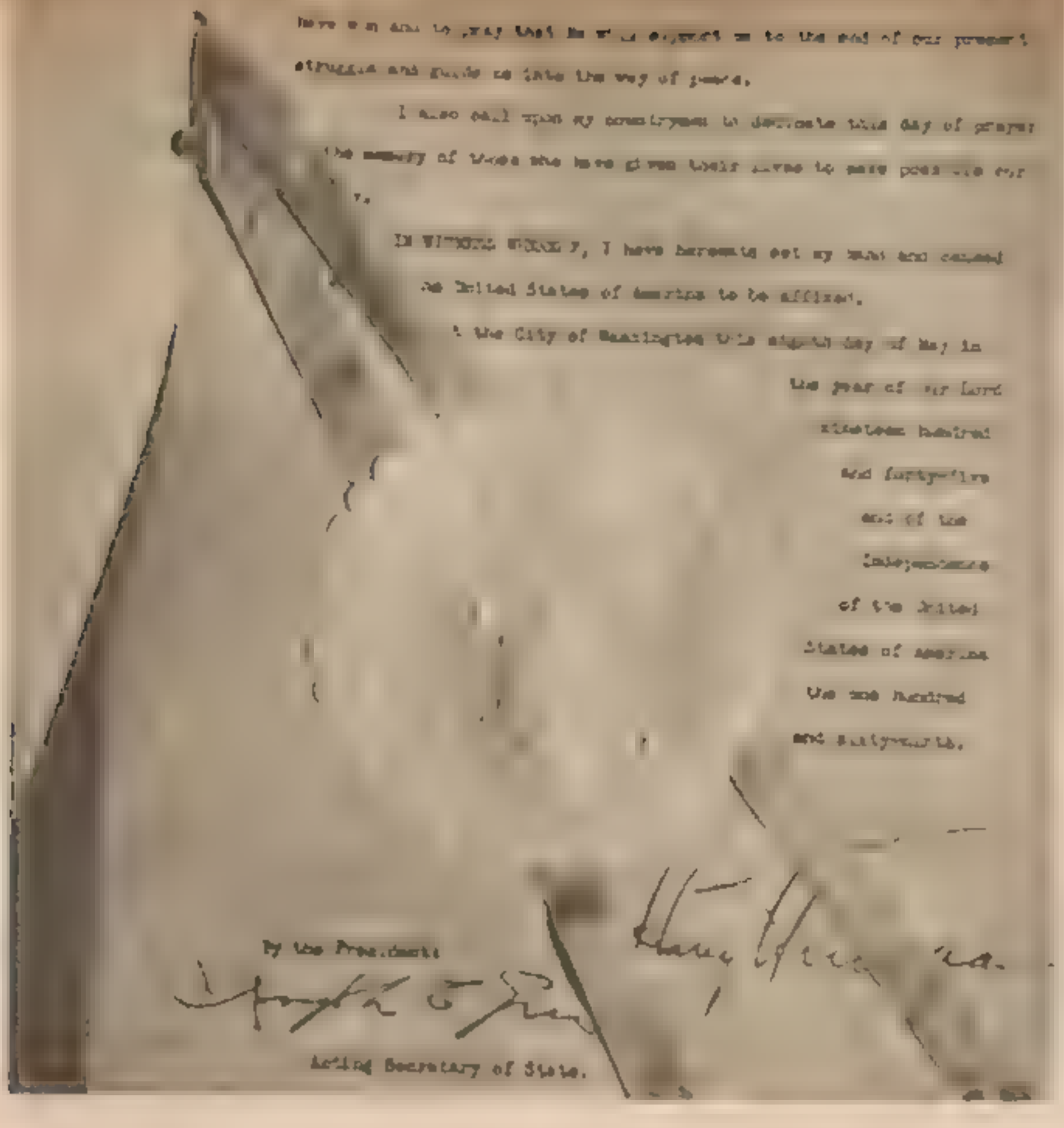

have a an end to pray that He will subject us to the end of our present struggle and guide us into the way of peace.

I also call upon my countrymen to dedicate this day of prayer the memory of those who have given their lives to make possible our ry.

IN WITNESS WHEREOF, I have hereunto set my hand and caused the United States of America to be affixed.

the City of Washington this eighth day of May in the year of our Lord nineteen hundred and forty-five and of the Independence of the United States of America the one hundred and seventieth.

By the President:

Acting Secretary of State.

A.B.D. başkanının Almanlar'ın kayıtsız şartsız teslimini bildiren zafer ilânnâmesinin son kısmı.

ettim. Şimdilik gidebileceğini, fakat ertesi günü, yani mayısın 4'ünde, öğleden sonra saat 05.00'te geri dönmesi gerektiğini söyledim.

Friedburg, — Flensburg'a gitmek üzere — derhal yola çıktı. General Kinzel ile Albay Poleck'i karargâhımda bıraktı. Ertesi günü saat 05.00'te geri geldi. Murahhas heyeti, tekrar krallık armasının altında sıraya dizildiler.

Merasim Başlıyor

Kapalı romorkuma çekilip, yalnız başına beni görmesi için Friedburg'a haber gönderdim. Kendisinden cevap istedim. İstediğim şartlara uygun olarak, teslimi imzalıyacağını söyledi. Belgeler elimde hazırdı. Son derece üzgün görünüyordu. Dışardakilerin yanına dönmesini söyledim. O akşam saat 06.00'da, bu maksatla hazırladığım çadırda, merasim yapılması için emir verdim. Hepsi de heyecanla Alman murahhas heyetinin çadıra girişlerini gözetleyen grup grup askerler, harp muhabirleri, fotoğrafçılar ve daha başka kimseler vardı. Chester Wilmot da oradaydı. Bütün olup bitenleri, B.B.C. namına kayda almak için oradan oraya dolaştığını, şimdi görür gibi oluyorum.

İmza Atıyorum

Çadırdaki sahne çok sadeydi. Üzeri ordu battaniyesiyle örtülü sehpa şeklinde bir masa; bir mürekkep hokkası; bir dükkândan elli kuruşa satın alabileceğiniz alelâde bir ordu kalemi. Masada iki tane B.B.C. mikrofonu vardı. Bundan başka da hiç bir şey yoktu. Masanın çevresine oturduk. Almanlar'dan biri sigara çıkardı. Sinirlerini yatıştırmak için içmek istiyordu. Gözlerimi kendisine diktim. O da sigarayı cebine koydu. Teslim belgesini İn-

gilizce olarak okudum Almanlar'dan hiç biri İngilizce konuşamadıklarından bundan bir şey anlamadılar. Fakat, kendilerine Almanca kopya gosterildi. Sonra da hepsini, ayrı ayrı yerlerinden kaldırtıp, oturduğum yere gelerek, elimdeki nüsha ile Almanca nüshayı imzalattırdıktan sonra yerlerine oturttum. Daha sonra da General Eisenhower namına imzamı attım. Saat 18.30, 4 mayıs 1945 diye tarih ve zamanı ilâve ettim. Yanlışlıkla 5 mayıs diye yazdığımdan, bu yazıyı çaprazla orterek, hatayı kapatmak zorunda kaldım. İngilizce nüshanın kopyaları çıkarılarak Üst Komutanlık Karargâhına gönderildi. Derhal General Eisenhower'e telefon ederek, olup bitenleri anlattım. Benden esas nüsha istendi. Vermeye yanaşmadım. Yine de böyle bir şeye niyetim yoktur. Bu belgeyi, özel evrakım arasına koydum. Çok kıymetli bir tarihî belgedir. Kalemin ne olduğunu bilmiyorum. Almanca kopyayı Friedburg'a verdim.

Barışı da Kazanmalıyız

Teslim imzalandıktan sonra, artık işin çoğu hallolmuştu. Almanlar, 3 mayısta beni görmeye geldikleri zaman, taarruz hareketinin durdurulması emrini vermiştim. Emrime verilmiş birlikler arasında daha fazla kayıp olmasını istemiyordum. Yolun sonuna gelmiştik. Kapalı römorkuma giderek, bir müddet tek başıma oturdum. Zihnim Dunkerque, Alameyn, çol savaşı, Sicilya, İtalya ve Normandiya kıyılarına kaydı. Bir, gunluk emir yazdım. Son cümle şöyle idi: «Almanlar'la olan savaşı kazandık. **Barışı da kazanmalıyız.**»

Lüneburg çalılığında geçen iki gune ve Alameyn'den Almanya içlerine kadar kumanda ettiğim o emsalsiz askerlere, hâlâ zihnim sık sık takılıp kalır. Şunu bilmeliyiz ki, hayatlarını bu uğurda harcayanlar, boşuna olmediler. Mukemmel ve devamlı bir barış için elbirliğiyle çalışmalıyız.

Başkan Truman zaferi resmen açıklıyor.

İstanbul'daki Millî Mücadele: 5

Bir Zonguldak Seyahati

Yazan: İhsan Aksoley
Em. Gnl. Dr. Müh.

Bir sabahın erken saatlerinde sokak kapısının zili çaldı. Annem elinde bir zarfla odama girdi. Zarfın içindeki yazı şöyle idi:

«Kuvây-ı İnzibatîye telsiz telgraf istasyon kumandanlığına tâyin edildiniz. Derhal telsiz tabur kumandanlığına müracaatınız rica olunur.»

Telsiz Tabur K. Bnb.
Haydar Riza

Kuvây-ı İnzibatîye, Kuvây-ı Millîye'ye karşı kurulmuş bir teşkilâttır. Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'dır. Buraya tâyin edilen subayların bir kısmı muhtaç durumda olan eski emekli subaylar, bir kısmı açık maaşıyle geçim sıkıntısı içinde olan subaylar, bir kısmı padişaha sadık ve Mustafa Kemal Paşa'ya düşman olan subaylar, bir kısmı da, benim gibi tabur kumandanının postasına, tabur kumandan muavini muamelesi yapmasını öğrenmediğinden dolayı, tepeden inme tâyin edilen subaylardır.

Bu, benim yapacağım bir iş ve kabul edeceğim bir vazife değildi. Fakat askerlikte, özellikle teğmenlikte, bir vazifeyi kabul etmemek mevzuubahis değildi. Bir müddet yatakta düşündüm. Bir karar veremedim. Evin alt katındaki küçük yemek odasında, bahçenin çam ağacına bakan pencerenin içine bağdaş kurup oturdum. Annem:

— İhsan, Gelen mektupta seni üzecek bir haber mi var? Diye sordu.

— Evet anne. Beni, Kuvây-ı İnzibâtîye telsiz istasyon kumandanlığına tâyin etmişler. İzmit'e gidip, Mustafa Kemal Paşa'ya kurşun atanlara katılmam gerekiyor.

— Mustafa Kemal Paşa'ya mı? Bu nasıl iş! Boyle şey olmaz. Şimdi ne yapacaksın?

— Ne yapacağımı düşünüyorum. Hasta haberi vermek.

Annem:

— Fena olmaz. Haydarpaşa hastanesindeki Doktor Zıyâ Bey'le bir görüşsen...

Askerî elbisemi giydim. Haydarpaşa Askerî Hastanesi'ne gittim. Dr. Zıyâ Bey'i gördüm.

— Efendim ben, Trablusgarb'de iken tedavi ettiğiniz Mes'ude Hanım'ın oğluyum. Büyük bir sıkıntı içindeyim. Beni size gönderdi.

— Şikâyetiniz nedir?

— Şikâyetim bundan.

Elimdeki emri kendisine verdim. Okudu. Düşündü. Yüzünde, yazının tesirini okur gibi oldum. Ferahladım. Aldanmamıştım.

— Kötü bir durum.

— Evet efendim. Ben bu vazifeye baş-

lamak istemiyorum.

— Haklısınız. Bir subay için en fena bir vazife. Talihsizlik.

— Beni hastaneye yatırmanızı rica ederim.

— Sizi hastaneye yatırmak için taburdan bir yazı ile gelmeniz lâzım.

— Tabur kumandanı beni hastaneye göndermez.

Dr. Zıyâ Bey biraz düşündü. Ve:

— İhsan Bey. Şimdi hastaneden çıkınız. Biraz sonra tekrar hastaneye geliniz ve bahçe kapısında bekleyen nöbetçilerin önünde bir fenalık geçiriniz. Nöbetçi erler her halde sizi içeri alırlar.

Hemen doktorun dediğini yaptım. Nöbetçilerin görebileceği bir mesafede, toprak bir yerde düştüm. Erler koştu ve beni kucaklayıp hastane binasına götürdüler. Zıyâ Bey, bu arada arkadaşlarını hazırlamıştı. Beni öğleden sonra bugün Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin şeref salonunda toplanan sıhhî kurula soktular. Dr. Zıyâ Bey'in, kalbimde bir ârıza teşhisi ile iki ay istirahat verildi. Ben de yatakta istirahat etmek için eve döndüm.

Birkaç gün sonra bir sabah erkenden sokak kapısının zili çaldı. Kapıyı ben açtım. Bir inzibat subayı ve bir inzibat eri ile karşılaştım. «Mahfuzen» meşhur Erkân-ı Harbiye-i Hususiye'ye götürüldüm.

Erkân-ı Harbiye-i Hususiye, şimdiki üniversitenin giriş kısmındaydı. Üniversite binasının Beyazıt tarafındaki bahçesine de, Kuvây-ı İnzibatîye birlikleri çadır kurmuştu. Çadırların önünden geçerken Selimiye'den tanıdığım eski ve ihtiyar bir emeklinin üniforma ile dolaştığını gördüm. Oradaki alayın kumandanı olmuş meğer.

İnzibat subayı ile karargâh binasına girdim. Nöbetçi subayına teslim edildim. Nöbetçi subay odasında iki telsiz subayı daha bekliyordu. İkinci telsiz istasyonuna tâyin edilen bu iki subay, sonra Anadolu'ya geçmiş. Her biri Garp cephesinde telsiz istasyon kumandanı olmuş ve albaylığa kadar yükselmiştir. Bana önce yemin merasimi yapılacağını ve müteakiben 250'şer lira istasyon müteferrikası ve 150'şer lira da şahsî ihtiyaçlarımız için verileceğini söylediler. Ben hemen cevap verdim:

— Ben yemin etmeyeceğim ve bu parayı almayacağım.

Bu subayların beni yemine ikna etmek için yaptıkları ısrar bitmeden, nöbetçi subayı içeri girdi. Bizi reis beyin odasına götürdü.

Fatih ve Beyazıt tarafına bakan büyük bir oda. Köşede, çapraz yerleştirilmiş çok büyük bir masa. Masada azametli bir kurmay yarbay oturuyor.

Milli Mücadele sırasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden bir görünüş.

Millî Mücadele'nin
büyük önderi
Atatürk.

Yarbay bize; padişahımız efendimizin ve vatanın tehlikede olduğunu söyledi. Anadolu'da askerlikten kovulma, idama mahkûm birinin etrafında toplanmış olan güruhun bir an önce ele geçirilmesinin ve tehlike içinde olan memleketimizin kurtarılmasının gerektiğini anlattı. Bu sebeple yeni vazifemizin büyük öneminden, kutsiyetinden, bu şerefli vazifeye seçilmiş ve tâyin edilmiş olmamızdan bizi hararetle tebrik etti. Ve:

— Şimdi, yandaki odaya gireceksiniz. Bu odada yemin merasimi yapılacaktır. Yemin merasiminden sonra da 400 lira tahsisat alacak ve derhal vazifeye başlayacaksınız. Bu arada masa üzerindeki çanı çaldı. Yeşil perde açıldı. Yeşil cübbeli ve yeşil sarıklı bir adam göründü.

— Buyrunuz efendim.

İki subay hocaya doğru yürüdü. Hoca beni bekledi. Beklemesi uzayınca, iki subayı odaya aldı. Yeşil perde kapandı. Ben, saf bir genç rolünde:

— Efendim, ben subay olurken, padişaha; karada, denizde ve havada sadakatten ayrılmayacağıma dair yemin ettim. Bu ikinci yeminin sebebini anlıyamıyorum. Şayet beni İttihad ve Terakki gibi gizli ve siyasî bir teşekküle sokuyorsanız, ben siyasî ve gizli bir teşkilâta girmek istemiyorum.

BENİ KANDIRMAYA ÇALIŞIYORLAR

Yarbay, pek saf gördüğü genci kandırmak ümidiyle:

— Hayır evlâdım. Bu teşkilât, padişahımız efendimiz hazretlerine sadık ve sizin gibi kıymetli subayların tâyin edildikleri mühim bir teşkilâttır. Politika ile alâkası yoktur. Yemin merasimi için hiç endişe etmeyiniz. Buyurunuz efendim.

— Efendim. Esasen ben hastayım da. Vazife yapacak durumda değilim.

— Oğlum. Ben sizi en mükemmel doktorlara tedavi ettiririm. Kısa zamanda iyileşirsiniz. Sizin gibi kıymetli subaylar için her fedakârlığı yaparım. Arkadaşlar ara-

sında söylendiğine göre, zamanın en güzide telsiz subayı olduğumu bu albay işitmiş olacak ki, ısrarla duruyor. Ben, paltomun iç cebindeki istirahat raporumu çıkardım ve yarbaya uzattım.

—Efendim, benim tedavim uzun sürer. Ben kalbimden rahatsızım. Bazen fenalık geçiriyorum ve yolda yere düşüyorum.

Benim bu direnmemi dikkatle takip eden ve kanapede oturan misafir topçu albayı:

— Hayreddin Beyefendi. Böyle mütemarız zabitlerden teşkilâtınıza hayır gelmez. Bırakınız bu zabiti gitsin, dedi.

— Doğru söylüyorsunuz beyefendi.

Kudretli yarbay, elindeki raporumu masanın üstüne attı. Biraz önceki nezaketinden eser kalmamıştı. Koltuğundan kalkarak ve kabalığını kademe kademe arttırarak:

— Çıkınız. Çıkınız odamdan. Senin gibi zabitlerden bu vatana hayır gelmez.

Ben, masanın üstündeki raporumu aldım. Sükûnetle cebime koydum ve:

— Teşekkür ederim, dedim. İmkân olsaydı topçu albayına da teşekkür edecektim. Akşam sokak kapısının merdivenlerini üçer üçer çıktım. Zili uzun uzun çevirdim. Annem kapıyı açtı, durumu anlattım.

SADRÂZAM İZZET PAŞA HEYETİNİN ANKARA HÜKÜMETİ TARAFINDAN KABULÜNÜN TEMİNİ

İtilâf Devletleri ile işbirliği yapan ve Ankara ile anlaşmak istemeyen Dâmad Ferid Paşa gibi hükümetler zamanındaki çalışmalarım, büyük bir gizlilik içinde devam etti. İnsanı körü körüne mahkûm eden Nemrut Mustafa divân-ı harbi'nin zulmünden, Bekirağa bölüğünde (merkez kumandanlığı hapishanesi) çekilen eziyetlerden, polis müdürü Arnavut Tahsin'in şerrinden, İngilizler'in Karaköy'deki Arabyan hanında Türkler'e tatbik ettiği işkencelerden ve bütün bunların üstünde, Anadolu'ya geçememek ıstırabından dolayı; Anadolu'ya kaçmak isteyen herkes, annelerine, eşlerine, kardeşlerine, diğer yakınlarına ve en güvendiği arkadaşlarına bile Ankara'ya geçme teşebbüs ve tasavvurlarından bahsetmezdi. Gizli işlerde çalışanlar da, gizli işlerde çalıştıklarını, en yakınlarına bile, söylemek zaafına düşmezler ve yaptıkları işlerle öğünmezlerdi. Anadolu'ya kaçanlar, hareketlerinden sonra postaya verilmek kaydıyle, bana bıraktıkları mektuplarla, en yakınlarına bilgi verirlerdi.

Dâmad Ferid Paşa'dan sonra kabineyi İzzet Paşa kurmuştu. Bu devrede sanki

Millî Mücadele'nin son demlerinde sadrâzamlıktan istifa eden Dâmad Ferid Paşa.

Dâmad Ferid'in yerine sadrâzam olan İzzet Paşa.

Anadolu ile Istanbul gönülden ve içten olduğu kadar, dıştan da birleşti. Eski gizlilik kalmadı. Anadolu'ya personel ve malzeme gönderme işi kolaylaştı. Sarı saçlı subay'ın (İhsan Efendi'nin) adı serbestçe konuşuldu. Hattâ, İleri gazetesinde, Sadrâzam İzzet Paşa heyetinin Anadolu hükümeti tarafından kabulünü temin eden subay olarak resmim basıldı. İçinde Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın da bulunduğu Sadrâzam İzzet Paşa heyeti, Mustafa Kemal Paşa ile temas için Ankara'ya gitmek istedi. Fakat Istanbul hükümetinin yaptığı müracaata, Ankara'dan bir türlü muvafakat cevabı gelmedi. Bu durumda İzzet Paşa kabinesinin düşeceği ve kabineyi tekrar Dâmad Ferid Paşa'nın kuracağı rivayetleri çıktı. Bu günlerde Cenyo Birahanesi'nde buluştuğumuz bir akşam, o gece Beylerbeyi'nde Haşim Paşa yalısında toplanmaya karar verdik. Birbirimizden ayrıldık. Gece, Neş'et Bey'in evinde buluştuk.

BİR İTALYAN VAPURU İLE

Soğuk bir kış gecesi. Soba başında oturduk. İzzet Paşa heyetinin Ankara tarafından kabul edilmesini temin maksadıyle uzunca bir yazı hazırlandı. Arkadaşlar yattıktan sonra ben şifrelemeye başladım. Soba söndü. Ben de yatağıma girdim. Battaniyeyi arkama aldım ve bu yazıyı şifrelemeye devam ettim. Tatlı bir uykuya daldım. Kapı vuruldu. Heyecanla gözlerimi açtığım zaman, karşımda Neş'et Bey'i gordüm.

— İhsan. Kahvaltı ederken Seyfi ve Ekrem Beyler'le görüştük. İlk vasıtadan faydalanarak bu şifreyi senin İnebolu'ya

götürmeni uygun bulduk. Arkadaşlar gitti. Ben seninle beraber Istanbul'a ineceğim. İlk hareket edecek vapurla seni yolcu ederim.

— Peki efendim.

Bu arada ben şifreyi, tabancamı sakladığım sol fotinimin taban astarını kaldırıp altına yerleştirdim.

Karaköy ve Sirkeci rıhtımlarında, Karadeniz'e gidecek vapurların hareket gün ve saatlerini tesbit ettik. O gün öğleden önce saat onda Nikomedya adlı ve Haliç vapurları kadar küçük bir İtalyan vapuru Karadeniz'e hareket edecekti. Bu vapurla hareket etmeye karar verdim. Neş'et Bey'le rıhtımda vedâlaşırken, akşamları beni bekleyen annemin, beni merak etmemesi için, bizim eve gitmesini ve durumu anneme söylemesini rica ettim.

ZONGULDAK YOLUNDA

Kaptanı İtalyan olan vapur hareket etti. Vapurun tayfası ve makinisti Türk'tü. Boğaz'da birden bire şiddetli şimâl rüzgârı esmeye ve dalgalar büyümeye başladı. Büyükdere'de bir müddet beklêdik. Kaptan pek cesurdu. Öğleden sonra hareket ettik. Dalgalar, vapurun burnundan giriyor, kaptan köşkünü sarıyor ve arkadan denize dökülüyordu. Nikomedya vapuru, Karadeniz'deki küçük iskelelere inşaat malzemesi taşıyan ufak bir vapurdu. Vapurda benim için yatacak, hattâ oturacak, kapalı bir yer yoktu. Dalgalardan ıslandım. Tayfalardan birisi acıdı. Vapurun burnundaki tayfa kamarasına beni aldı. Gösterdiği bir ranzaya yatabileceğimi söyledi.

Yastıklar, yataklar, yorganlar, yemek masası ve sıralar çok pisti. Bir sıraya oturdum. Masanın üstüne gazeteleri serdim. Kollarımı masaya ve başımı da kollarımın üstüne koydum. Uyumaya çalıştım. Kısa bir müddet sonra deniz sakinleşti. Kamaradan çıktığım zaman tekrar Büyükdere önünde demirlemiş olduğumuzu gördüm. Kaptan çekinmiş ve müsait bir durumdan faydalanarak geri dönmüştü. Gece yarısından sonra tekrar hareket ettik. Bu seyahatte, bu küçücük vapurun batmayışına hâlâ şaşarım. Ertesi gün ve ertesi gece yarısına kadar mücadele ettik. Zaman zaman vapurun pervanesi havada dönüyor, vapurda anormal bir ses ve sarsıntı husule geliyordu. Hep aynı şekilde oturuyor ve uyumaya çalışıyorum. Vapurun yeniden bir sükûnete girmesi üzerine dışarı çıktım. Sabaha karşı küçük bir limana demişlemiştik. Tayfalar, Ereğli'ye geldiğimizi söyledi. Biraz sonra alaca karanlıkta bir polis sandalı vapura yanaştı. Telgrafı bir an önce Ankara'ya çekmek, pislikten ve korkunç yolculuktan kurtulmak için polise, beni karaya çıkarmasını söyledim.

Karaya kolay kolay çıkılmaz, gazete varsa ver, dedi.

Masanın üstüne serdiğim gazeteleri alıp polise gösterdim ve:

— Beni karaya çıkarırsan gazeteleri veririm, dedim.

— Sabah olmadan karaya çıkmak yok.

— Sabah olmadan sana da gazete yok.

— Karaya çıkınca gazetenin yokluğunu sana gösteririm.

— Benim karaya çıkmamı geciktirdiğin için ben de sana gösteririm. Benim bir dakika gecikmeden karaya çıkmam lâzım. Gidiniz, kaymakam beye söyleyiniz. Düşünmeyiniz.

Polis bu yaramaz çocuktan çekinir gibi oldu. Gitti ve biraz sonra geldi. Beni karaya çıkardı. Ben de gazeteleri verdim. Fırınlar ve kahveler açılmaya başladı. Fırında taze bir simit ve kahveden demli bir çay aldım. Bir buçuk günden beri bir şey yememiştim. Biraz sonra Ereğli Kaymakamı Naci Bey geldi. Şifre Ankara'ya çekildi. Ankara'dan gelen cevap şöyleydi:

«Şifrenin cevabını beklemek üzere Mülâzım İhsan Efendi'nin Zonguldak'a gönderilmesini rica ederim.»

Mustafa Kemal

Zonguldak'a gitmek için tekrar Nikomedya vapuruna binmek istemedim. Naci Bey'den beni sahilden Zonguldak'a göndermesini rica ettim. Naci Bey:

— Zonguldak'a karadan yol yoktur. Diğer yollardan kısa zamanda Zonguldak'a gidemezsiniz. Ben artık lise talebesi değildim. Gördüğüm itibardan biraz da şımarmıştım galiba.

— Lûtfen jandarma kumandanına emir veriniz. Bana bir at ve bir de seyir eri versin. Ben karadan giderim.

TAYFALARIN HEPSİ BİZDENDİ

Jandarma kumandanı geldi. Benim ısrarım üzerine yüzbaşı:

— Yollar kardan kapalı. Ben sizi karlar içinde donduramam. Vapurla Zonguldak'a gitmenizi uygun görürüm.

Yüzbaşının arzusu bir emirdi. İtaat ettim. Öğleye doğru Zonguldak'a hareket eden Nikomedya vapuruna tekrar bindim. Ereğli'den samimî bir merasimle uğurlandım.

Nikomedya vapurundaki ikinci yolculuğum, fevkalâde itibarlı bir yolcu olarak geçti. Tayfaların hepsi bizdendi, yani Mustafa Kemal'ciydi. Tayfalar; Istanbul-Ereğli seyahatinde, kendimi lise talebesi

olarak tanıttığım için, bana lâyık olduğum şekilde muamele yapamaklarından dolayı çok mahcuptular. Eller üzerinde kaptan köşküne çıktım. Çay, kakao, konyak, bisküvi... Vapurda içecek ve yiyecek ne varsa, önümdeki masanın üstüne geldi. İtalyan kaptan da bana aşırı alâka ve hurmet gosterdi. İtalya'da enterne olduğum zaman öğrendiğim İtalyanca işime yaradı. Birkaç dakika sonra, çok büyük dalgalarla mücadele yeniden başladı. Akşama doğru Zonguldak'a geldim. Bizden sonra Istanbul'dan kalkan ve şiddetli dalga yüzünden Zonguldak limanına girememeyen Sam adındaki vapur, bizden pek çok büyük olduğu halde, dalgaların üzerinde kabak gibi çalkanıyordu. Çok yakınından geçtiğimiz bu vapurun guvertesinde, benim Ankara'ya gonderdiğim ve bu vapurla bareket edeceğini bildiğim topçu üsteğmeni Selim Bey'le uzaktan uzağa selâmlaştık. Selim Bey bana hayret ve endişeyle bakıyor ve bağırarak bir şeyler soruyordu. Ben de, bağırarak ve gülerek, endişe edecek bir şey olmadığını söyledim ve yüz hatlarımla da ifade etmeye çalıştım. Dalgaların gürültüsünden ve rüzgârın uğultusundan birbirimizi duymak mümkün değildi. Fırtınalı bir havada, deniz üzerindeki bu çok yakın karşılaşma ender bir tesadüftür.

İZZET PAŞA İLE TANIŞIYORUM

Kaptan, müsait bir durumdan faydalanarak limana girebildi. Sükûnete kavuştuk. Kaymakam Naci Bey'e ve jandarma kumandanına, içimden teşekkür ettim. Zonguldak'a çıkınca, o günlerde, o bölgede bulunan Sarı Edib Bey beni karşıladı ve misafir etti. Sonradan kömür vapuru şekline sokulan ve aslında eskiden Alman sefaretine ait olan Lorley adlı vapurla Istanbul'a dönecektim. Ankara'dan cevap geldi. Sarı Edib Bey beni, vapura kadar geçirdi. Sarı Edib Bey:

— İhsan Bey. Arkanızdaki gri, kalın empermeabl palto pek hoşuma gitti. Istanbul'dan bana bir tane göndermenizi rica ederim, dedi ve bana 50 lira verdi. Ben 50 lirayı paltomun cebine koydum ve derhal paltoyu arkamdan çıkarıp Sarı Edib Bey'e giydirdim.

—Ben bu paltoyu İtalya'dan aldım. Istanbul'da bu palto bulunmaz. Size benden fazla lâzım, bir hâtıram olsun.

— Çok teşekkür ederim İhsan Bey.

Istanbul'a dönüş, güneşli bir havada geçti. Deniz çok sakindi. Hep kaptan köşkünde oturdum.

Istanbul'a yaklaşırken Ankara'dan gelen şifreyi, sol pabucumun taban astarı altına yerleştirdim.

Istanbul'a dönmemin gecikmesi Neş'et Bey'i çok üzmüş, İzzet Paşa da sıkılmış. Getirdiğim cevap müsbet çıktı. Esasen aylardan beri hazır olan heyetin, hemen, bir pazartesi sabahı Haydarpaşa'dan trenle hareketi kararlaştı. Tahminime göre, Ankara hukumeti İzzet Paşa heyetini pek kabul etmek istemiyordu. Buna rağmen; heyetin Ankara hukumeti tarafından kabul edilmesine vasıta olan zabiti tanımak istediğini, İzzet Paşa, Neş'et Bey'e söylemiş. Neş'et Bey hareket günü erkenden, saat 9'da Haydarpaşa istasyonunda bulunmamı benden rica etti.

ISTANBUL'DAN AYRILIŞ

Neş'et Bey beni takdim ettiği zaman İzzet Paşa:

— Heyetin Ankara hükümeti tarafından kabul edilmesi ehemmiyetli bir mevzudur. Bu hususu temin ettiğinizden dolayı size teşekkür ederim, dedi.

— Bu vazifeyi seve seve yaptım efendim.

— Harcırah aldınız mı?

— Evet efendim.

— Kaç lira aldınız?

— 100 lira aldım. 6 lirasını sarf ettim, 94 lirasını Neş'et Bey'e geri verdim.

İzzet Paşa:

— Neş'et Bey 6 lira İhsan Bey'in Beyoğlu'nda geçireceği bir geceye kâfi gelmez. 94 lirayı derhal İhsan Bey'e iade ediniz.

Istanbul'da kalan yaverine hitaben:

— Hüsnü Bey. İhsan Bey'e tahsisatı mestureden 500 lira veriniz.

— İhsan Bey hemen makamı sadarete gidiniz ve seryaver beyi görünüz. Ben selâm verdim ve İzzet Paşa'nın vagonundan ayrıldım. İstasyon tenha idi. Hayli uzun olan trenin kalkmasını beklemedim. Aklımda kaldığına göre; trene, heyet Istanbul'a dönerken Ankara'da bıraktığı, birçok vagon takılmıştı ve çok fazla otomobil yüklenmişti.

Ertesi gün Neş'et Bey'e verdiğim 6 liralık harcırah beyannamesini geri aldım. Yerine 100 liralık bir senet verdim. Fakat makam-ı sadarete gidip Hüsnü Bey'i görmedim ve 500 lirayı almadım:

İzzet Paşa heyetini Haydarpaşa istasyonunda geçiren Neş'et Bey'in gizliliği kalmadı. Neş'et Bey'in Ankara'ya gittiğini ve giderken de, kısa bir müddet sonra, benim de, Ankara'ya gitmemin doğru olacağını Seyfi Bey'e söylediğini Seyfi Bey'den öğrendim.

(Devamı var)

Kahve ve Kahvehaneler

Yazan: Cemil Yener

KAHVE kelimesi, dilimize Arapça'dan geçmiştir. Eski Arapça'da bu kelimenin anlamı «şarap» tır. Keyif verici bir içki olduğu için, Araplar'ın bu adı verdikleri düşünülebilir.

İnsanlık, şarabı ve birçok alkollü içkileri binlerce yıldan beri tanır. Doğu'nun ve Batı'nın en eski metinlerinde ve kutsal kitaplarda (Tevrat'ta, İncil'de, Kur'ân'da), İran ve Grek destanlarında şarabın adı geçer ama kahvenin ve çayın adına rastlanmaz. İslâm dünyası ve Batı, bunları çok daha geç tanımış ve içmeye başlamıştır.

Bugün yeryüzünde en büyük üreticisi Brezilya olan kahve, eskiden memleketimize Yemen'den gelirdi. Eğer Yemenliler, eski çağlardan beri kahve içmesini bilselerdi, kahvenin oradan Araplar'a, İsrailoğulları'na ve Mısır'a geçmesi gerekirdi; boylece de bütün dünyaya yayılırdı. Anlaşıldığına göre, Yemenliler de kahve içmeyi geç öğrenmişlerdir. Eski Arapça'da kahvenin adı bulunmaması da bunu gösterir.

Şarabı çeşitli benzetme ve süslerle öven dîvân şiiri, kahvenin adını bile anmaz. Dîvân edebiyatı dışında kalan eski eserlerin bazılarında, kahveden: «Esmer Yemen dilberi» diye söz edilir. Ama Istanbul'da XVI. asırdan beri bol bol kahve içilir. Bu yüzyılın büyük tarihçisi Gelibolulu Âli Bey, bir eserinde, saraylarda ve konaklarda bulunan cariyelerin, içoğlanlarının ve uşakların kahve içmeye çok düşkün olduklarını söylüyor.

Dîvân şairlerinin gösterdikleri bu ilgisizliğe karşılık halk, kahveye büyük değer verir. Kahve, Türk atasözlerine, deyimlerine girmiştir: «Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır», «Köylünün kahve cezvesi kanaca ama sürece», «Kahve - tütün, keyfler bütün» gibi. Türkülerine girmiştir:

«Kahve Yemen'den gelir
Bülbül çimenden gelir».

«Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi» gibi.

Bir kimseyi evimize çağırmak için «Bir acı kahvemizi içmesini teklif ederiz. Sabah yemeğinin adı: «Kahvaltı», bir rengin adı da «kahverengi» dir.

Büyük Türk şâiri Karacaoğlan, bir semaisinde esmerliğini küçümseyen güzele:

«Ağalar, beyler içerler
Kahve de kara değil mi?»

Diye sitem eder. Bu sözler, Karacaoğlan'ın yaşadığı çağlarda, kahvenin ancak zenkin konaklarında içilebilen, ele geçmez bir şey olduğunu düşündürür. Yakın zamanlara kadar, Karacaoğlan'ın Türk halk şâirlerinin altın çağı olan XVII. asırda yaşadığı sanılıyordu ama, yeni araştırmalar onun XVI. asırda bile büyük bir şöhret sahibi olduğunu ortaya koymuştur.

Tarih kaynakları kahvenin Istanbul'a XVI. asırda geldiğini bildiriyor. Tarihçi

Âlî Bey, Istanbul'da kahvehanelerin 1553'te açıldığını ileri sürer ama, XVII. asrın büyük tarihçisi Peçevî İbrahim Efendi, bu konuda daha geniş bilgi verir ve ilk kahvehanelerin 1516'da açıldığını yazar. Peçevî, şöyle anlatmaktadır:

«922 (1516) tarihine gelinceye kadar Istanbul'da ve bütün Rumeli'de kahvehane yoğidi. Bu yılın sonunda Halep'ten Hakem, Şam'dan Şems adında iki kişi gelip, Tahtel - kal'a'da (Kale altı demektir. Bugünkü Tahtakale) birer büyük dükkân açıp kahve satmaya başladılar. Keyfe düşkün bazı kimseler, hele okur - yazar takımından birçok seçkinler, orada toplanmaya başladılar. Kimi kitap ve güzel şeyler okur, kimi tavla ve satranç oynamakla vakit geçirir, kimi de yeni söylenmiş gazeller getirip sanat ve bilgi üzerine sohbetler yapardı. Dostları bir araya toplamak için birçok para harcayıp, ziyafetler veren kimseler, bir, iki akça kahve parası vererek daha tatlı toplantı safası eder oldular. İş o kadar ilerledi ki, buraya devam eden azledilmiş devlet adamları, kadılar, müderrisler ve bir köşeye çekilmiş işsiz güçsüz kimseler: «Böyle bir eğlenecek ve gönül dinlendirilecek yer bulunmaz» dediler. Kahvehaneler doldup taştı; oturup duracak yer bulunmaz oldu. Bu yerler o kadar şöhret kazandı ki, büyük mevki sahipleri dışında, bütün yüze gelen kimseler, ellerinde olmadan, oraya devam etmeye başladılar».

Yine Peçevî'nin anlattığına göre, imamlar, müezzinler ve kaba sofular: «Halk kahvehanelere alıştı, mescide kimse gelmez oldu», «Kötülük yeridir; meyhaneye gitmek, kahvehaneye gitmekten daha iyidir,» demeye ve yasaklanması için vaizlar vermeye başladılar. «Bir şey, kömür haline gelirse haramdır» diye fetva çıkarttılar. Bununla birlikte, çağın büyük din adamı Şeyhulislâm Ebüssuud Efendi'nin: «Kahvehanelere devam edenlere ne yapmak gerekir?» sorusuna karşı verdiği Arapça kısa bir fetva çok yumuşaktır ve aşağı yukarı: «Ettiklerini bulsunlar,» mânâsındadır.

Kahve ve kahvehaneler, yasaklamak için harcanan bütün gayretlere rağmen, yurdun her köşesine hızla yayıldı. XVI. asrın ikinci yarısında Istanbul'da ve imparatorluğun birçok yerlerinde kahvehanelerin sayısı günden güne arttı. Yavaş yavaş sınıflara ayrılarak her sınıf halkın kendi aralarında toplanabileceği kahvehaneler ortaya çıktı. Buralarda oynanan oyunlar

Pierre Loti kahvesinin manzarasını tesbit eden eski bir gravür.

Istanbul'un tarihî kahvehanelerinden Pierre Loti'nin girişi.

arasına kumar da girdi.

XVI. asrın sonlarına doğru, III. Murad zamanında bir ara bütün kahvehaneler kapatıldı ama bu tedbir de kâr etmedi. «Koltuk kahvesi» adı ile mahalle aralarına ve dükkân arkalarına kayan kahvehanelerin sayısı zaman geçtikçe daha da çoğaldı.

Istanbul'da kahveye karşı gösterilen ilk tepkilerden sonra hava yumuşamış ve onu: «Şehveti ve uykuyu kestiği için, evliyâlara yakışır bir içkidir» diye övenler, bu düşüncelerini de din ulûları ve şeyhlerin ağzından, kahvenin faziletleri hakkında söylenmiş sözlerle desteklemeye çalışanlar bile olmuştur.

BOZAHANELER

XVI. yüzyılda, Istanbul'da bozahaneler de vardı. Bunlar, iki türlüydü. Bir kısmında ekşi boza içilirdi. Ekşi boza sarhoş edecek kadar alkollü olduğu için, haram olduğuna dair fetva vardı. Bu bozahanelere gitmek, meyhaneye gitmekle bir tutulurdu. Tatlı boza haram değildi. Bunların içildiği bozahanelere gitmek, kahvehanelere gitmek gibiydi.

Tarih kaynaklarından ve fetva kitaplarından çıkardığımız yukarıdaki bilgilerin çoğu Istanbul'la ilgilidir.

Istanbul'da olsun, Anadolu'da olsun, eski Türk konaklarında ve evlerinde yapılan toplantılarda, misafirlere çeşitli şerbetler ikram edilirdi. Bu an'ane, Anadolu'nun birçok yerlerinde bugüne kadar yaşamaktadır. Hattâ bazı bölgelerde, nişanlanan bir kız için «nişanlandı» diyecekleri yerde, «şerbeti içildi» derler.

Türk halkının kahveye gösterdiği itibar, biraz da, keyif verici olduğu halde, dinin onu yasaklamamış olmasından ileri gelir. Sonra, kahve içmek ve misafire ikram etmek, zengin olmayı da gerektirmez.

Kahvehanelerin gördüğü rağbetin sebebini de, insanların bir araya gelme, konuşup anlaşma ve dertleşme, bir arada eğlenme ihtiyacında arayabiliriz.

Kötülüğün giremiyeceği bir yer, sızmak için yarıklar bulamıyacağı bir engel düşünülemez. En asil duygularımıza kadar sinebilen kötülük, kahvehanelere de girmiş ve onları yer yer birer kumar, miskinlik ve ihmal yatağı haline getirmiştir. Bunların yanında, bilgi, sanat ve kültür yuvası olan kahvehaneler de var. Büyük romancımız R. Nuri Güntekin de, «Anadolu Notları»nda, kahvehaneleri bu cihetten ele alır ve onları, yeryüzünün en demokrat milleti olan Türkler'in, çeşitli memleket, dünya ve hayat meselelerini görüştükleri bir yer göziyle görür.

TARİHE AKAN BİR AY

Kasım 1969

2 KASIM

Millet Meclisi, yeni dönemin ilk toplantısını yaptı. Ferruh Bozbeyli'nin başkanlığındaki oturumda Meclis başkanlık divanının kuruluşu tartışıldı, sonunda Bozbeyli'nin teklifi kabul edildi.

3 KASIM

2. Demirel hükümeti belli oldu. Yeni kabine şu bakanlardan mürekkep:

Başbakan: Süleyman Demirel, Devlet Bakanı: Gürkan Titrek, Devlet Bakanı: İsmet Sezgin, Devlet Bakanı: Hüsamettin Atabeyli, Devlet Bakanı: Turhan Bilgin, Adalet Bakanı, Yusuf Ziya Önder, Millî Savunma Bakanı: Ahmet Topaloğlu, Dışişleri Bakanı: İ. S. Çağlayangil, İçişleri Bakanı: Haldun Menteşeoğlu, Maliye Bakanı: Mesut Erez, Ticaret Bakanı: Ahmet Dalî, Bayındırlık Bakanı: Turgut Gülez, Çalışma Bakanı: Seyfi Öztürk, İmar ve İskân Bakanı: Hayreddin Nakiboğlu, Ulaştırma Bakanı: Nahit Menteşe, Turizm Bakanı: Necmeddin Gevheri, Köy İşleri Bakanı: Turhan Kapanlı, Orman Bakanı: Hüseyin Özalp, Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı: Osman Sabit Avcı, Gümrük ve Tekel Bakanı: Ahmed İhsan Birincioğlu, Tarım Bakanı: İlhami Ertem, Millî Eğitim Bakanı: Orhan Oğuz, Sanayi Bakanı: Salâhaddin Kılıç, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Vedat Âli Özkan.

4 KASIM

Türk futbolunun büyük adlarından biri olan Zeki Rıza Sporel bir kalb krizi sonucu vefat etti.

5 KASIM

Uzun zamandır tartışma konusu olan siyasî af teklifi, gece yarısı Senato'da, 126 oyla kabul edildi.

7 KASIM

AP ortak grubu toplanarak, hükümet programını görüştü.

10 KASIM

Atatürk, ölümünün 31. yıldönümünde bütün yurtta anıldı. Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve ilgililer, 9.05'te Anıt - Kabir'de yapılan törene katıldılar.

11 KASIM

2. Demirel hükümetinin programı Millet Meclisi'nde okundu, tartışılmaya başlandı.

13 KASIM

Hükümet, Millet Meclisi'nde 165'e karşı 263 oyla güven oyu aldı. CHP ve GP kırmızı oy verdiler.

● Cumhurbaşkanı Sunay ve beraberindekiler, Sovyetler Birliği'ne 10 gün sürecek bir resmî ziyarette bulunmak üzere Moskova'ya gittiler. 36 kişilik Türk heyetini hava alanında, Padgorni ve Kosigin karşıladı.

15 KASIM

Apollo - 12, ikinci ay yolculuğuna başladı.

● Cumhurbaşkanı Sunay'ın Sovyetler'deki gezisi devam ediyor.

16 KASIM

TİP Genel Başkanı Mehmed Ali Aybar'ın istifası üzerine, yerine Mehmed Ali Aslan getirildi.

18 KASIM

Apollo - 12, Ay'ın çekim alanına girdi. Yoluna devam ediyor.

19 KASIM

«Kennedy» ailesinin 81 yaşındaki babaları Joseph P. Kennedy, geçirdiği kalb krizinden kurtulamıyarak öldü.

20 KASIM

İnsan ayağı, ikinci defa Ay yüzüne bastı. Ay böceğinden çıkan iki astronot, Ay'da 4 saat yürüdüler.

22 KASIM

Sovyet Rusya'ya resmî bir ziyaret yapan Türk heyeti, yurda döndü. Cumhurbaşkanı Sunay, gezinin iyi geçtiğini ifade etti.

25 KASIM

Ay'a başarılı bir yolculuk yapan Apollo - 12, dünyaya döndü.

30 KASIM

Yüksek Planlama Kurulu'nun toplantısında bir konuşma yapan Başbakan Süleyman Demirel: «1970 yılı rasyonelleştirme yılı olacaktır. Bunun için 122 tasarı veriyoruz,» demiştir.

Novajolar

Amerika'nın yerlileri olan Kızılderililer, beyazların kıtaya yayılması sırasında, onlara karşı mücadele etmiş, sonunda çoğunlukla yeni düzeni kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu sayfalarda, Birleşik Amerika'nın en kalabalık Kızılderili kabilesi olan Novajolar'ın âdetlerini ve yaşayışlarını bulacaksınız.

Kulübesinin yanında mısır ezen yaşlı bir Novajo kadını.

Yukarıda iki Novajo genç kızı, sağda bir Novajo reisi.

Navajolar, kendilerine has âdetlerini devam ettirmekle beraber, modern bir eğitim görmektedir. Yukarıda, bir ilkokul köşesi, aşağıda, dokuma tezgâhının başındaki Navajo kadınları görülüyor.

Yukarıda saçını yıkayan bir Novajo kızı, sağda, bir Novajo doktoru. Novajolar ancak kendi soylarından olan ve ilkel usullerle hekimlik yapanlara muayene olurlar.

Bir Novajo kadını mısır koçanlarını ayıklıyor (yukarıda). Solda süs eşyası yapan bir Novajo genci.

K. S. Hekimoğlu (Şişli - İstanbul)

Kasım 1969 sayınızda verilen kale resminin altına «Çanakkale Boğazı'ndaki Eceabad Kalesi» yazılmıştır. Bu kale, Çanakkale Boğazı üzerinde ve Eceabad kazasındadır ama, adı «Kilitbahir (Kilîdü'l - Bahr) Kalesi» dir. Bu şekilde tavzihini rica ederim.

Arzunuzu yerine getirdik.

Hamdi Can (Üsküdar - İstanbul)

Enver ve Cemal Paşalar nerede ve ne zaman ölmüşlerdir? Sarıkamış harekâtı hakkında bir yazı koyar mısınız?

Enver Paşa, 1922'de Türkistan'da, şimdi Tacikistan'da kalan Balcuvan yakınlarında, Ruslar'ın makineli tüfek ateşiyle şehit düşmüştür. Cemal Paşa ise 1922'de Gürcistan'da Tiflis'te bir Ermeni tarafından tabancayla vurulmuştur. — Bu sayımızda Sarıkamış harekâtına ait bir yazı bulacaksınız.

Özcan Akcan (Kozcuğaz - Kalalı - Sinop)

Sinop'ta yetişen ünlü kimseler hakkında bir yazı hazırlıyorum. Bunlar hakkında kısaca bilgi verir misiniz? — Mecmuaya niçin cilt sayısı koymuyorsunuz?

Bu sayfalar, kısa da olsa, birçok şahsın biyografisinden bahsetmeye müsait değildir. Sinoplu olarak zikrettiğiniz ve bazıları çok mühim tarihî şahsiyetler olan 4 şahıs hakkında yazacağımız birkaç satırla nasıl bir yazı hazırlıyabilirsiniz? — Mecmuamız, yılda iki cilt halinde tertip edilmektedir. 6 sayı, yani 600 sayfa bir cilt olmaktadır. Ama bazı okuyucularımız yıllık, 12 aylık ve 1200 sayfalık cilt yaptırmaktadırlar. Onun için yıl sayısı koymakla yetiniyoruz. Yıl bitince, yeni sayı numarası veriyor, yani 12'den tekrar 1'e dönüyoruz. Ama içerde, devam eden sayı numarasını da, mecmuanın çıktığı ilk sayıdan itibaren gösteriyoruz. Yalnız şunu hatırlamanız lâzımdır, Tarih mecmuasının ilk sayısı ocak değil, şubat ayında çıkmıştır. Onun için yeni yıl ve cilt, şubat sayımızla başlar.

Sedat Yenigün (Lâleli - İstanbul)

III. Ahmed, matbaaya müsaade eden fermânında neden din kitaplarını istisna etmişti? Hayat Tarih Mecmuası'*nda daha ciddî mevzuları işlemeniz mümkün değil mi?*

İlk matbaada dinî kitapların istisna edilmesi, ülkemizdeki hattat ordusunu işlerinden tamamen mahrum etmemek gibi sosyal bir sebebe dayanıyordu. — Mecmuamızda tamamen ilmî mevzulara kaymamız imkânsızdır. Daha çok popüler ve vülgarize edilmiş tarih yazıları koyuyoruz. Siz Edebiyat Fakültesi'nden olduğunuz için böyle düşünmeyebilirsiniz. Fakat biz ekseriyeti teşkil eden okuyucu kitlemizi düşünmeye mecburuz. Bütün basın bu düşünce içinde olmaya mecburdur.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Aylan Egemen (Kartal Maltepesi - İstanbul)

Türkçe bir Kur'ân-ı Kerîm *tavsiye edebilir misiniz? Mannerheim kimdir?*

Hayat müessesesinin yayınladığı çok nefis şekilde basılmış Besim Atalay tercümesi bir *Kur'ân* vardır. Tefsirli istiyorsanız, Diyanet İşleri'nin yayınladığı ve Ömer Rıza Doğrul'un yaptığı tercüme - tefsirleri çocuğunuza okutabilirsiniz. İltifatlarınıza mütehassis olduk. — Mannerheim, çağdaş Finlandiya'nın büyük kahramanı olan bir mareşaldir. Birinci Cihan Harbi'nden sonra ülkesinin Rusya'dan ayrılıp istiklâl kazanmasında, İkinci Cihan Harbi'nde Rus tecavüzünün harikulâde, âdeta mucizeli bir şekilde def'edilmesinde çok büyük hizmetleri olmuş, devlet başaknlığında da bulunmuştur. Fazla tafsilât için ansiklopedilerde bu mareşalin adına ve Finlandiya maddesine bakabilirsiniz.

KARİKATÜR

— Beni buraya kadar takıp etmenize lüzum yok bayan, tek başıma olursam daha iyi çalışırım.
(1932)

— Baksana evlât, parazit neye derler acaba?
— Ara üstümü görürsün!
(1932)

Amerikan gizli servisinde:
Şef — İyi, kılığına diyecek yok ama, önce Almanca öğrenmelisin.
(1940)

«Sevgili anneciğim, İngilizler yolun sol tarafından gidiyorlar...»
(1942)

Gemici — Çok tuhaf efendim, ayağımı böyle yaptığım zaman şiddetli bir acı duyuyorum.

Hiddetli doktor — O halde sen de öyle yapma.
(1928)

— Bahriyeye gireceğimize kömür madeninde çalışsak olmaz mıydı?
(1943)

Hayat

Yeni çıktı

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira